CEZAR PETRESCU

Scrisorile unui răzeș

CEZAR PETRESCU

Scrisorile unui răzeș

CUPRINSUL

	Pag.
Predoslovie	5
In podgoria de odinioară	10
Năluca	14
Moara lui Iliuț	20
Râsul	28
Dacia Felix	49
Isaac	61
Valsul Rozelor	79
Printre merii sălbătăciți	102
Fiul câmpurilor	105
Povestea lui Moș Toma	110
Prietenul meu Jan	116
Fugarul	132
Doi dascăli	138
Balul	142
Ion	149
Zair	154
Socoteala	175
Intoarcerea eroului	183
Lângă o piatră veche de hotar	188
Pe Arieș în sus	195
Triptic basarabean	201
Vera Arcadievna	206
Stejarul de pe culme	209

PREDOSLOVIE

Iunie 17. Poiana Negrei

ERA o încăpere scundă, cu pereții rombici vecină cu cerul; vara încropită de arșiță, în Decemvrie sguduită de viscol.

V'aduceți aminte? Stăpânul acelor zidării fortificate cu beton, săpând temelia, ținuse cu sgârcenie să nu piardă nici un ungher din fâșia pământului îngust, și clădirea se înălțase în văzduhuri triunghiulară, ca un bot de navă. Acolo sus, la al patrulea rând, în colțul cel mai ascuțit unde se despicau vânturile, am descoperit cabina aceea în care cu o săptămână înainte o femeie își luase zilele. Fusese o trecătoare neînsemnată prin viață; o femeie fără vârstă și fără frumusețe, strecurată în tălăzuirea mulțimii în vestminte fumurii, nevăzută și mistuită de suferințe de nimeni luate în seamă. Nu se știa bine de unde venise, nici ce tăinuite dureri curmase cu ceașcă de băutură omorîtoare. Deșertându-i moștenirea ei săracă, pentru a face loc și mai puținului avut, cu care poposisem în cetatea plină de larmă, proprietarul se tânguise doar că a rămas păgubit cu plata câtorva luni și iscusit, îmi lăsase să pricep că această îngăduială nu-mi va fi și mie acordată.

Iar umbra moartei necunoscute se desfăcù după aceea multă vreme din unghere, târziu, când noaptea potolià vaetul oraşului. Prin somn, îşi plecà faţa ei nevăzută deasupra pernelor, misterioasă mă cercetà deaproape; nu-i zăream chipul şi totuş îl presimţeam de o nemărginită tristeţe, purtându-mi visurile în ţinutul împăcărilor veşnice, unde sufletul eliberat flutură ca o pasăre albă.

Cu această tovărăşie de întunecoase vedenii îmi pornisem acolo viaţa, şi n'a fost anevoie de înţeles de ce oraşul vostru, din cele dintâi ceasuri, nu-mi mai părù o vale a desfătărilor.

Dar aţi venit voi, aducând îndată îndrăzneală şi înveselire. Cutia strâmtă a cămării s'a umplut de furtunoase desbateri şi siguranţa tuturor biruinţelor a fost atât de vehement demonstrată cu pumnul în masă, încât înfricoşată, umbra moartei s'a furişat din fostu-i lăcaş, rătăcind aiurea, în adăposturi mai paşnice.

Deacolo, dela fereastra deschisă în înălţimi, seara, când se aprindeà colierul luminilor dealungul zidurilor sure, urmăriaţi jos furnicarea mulţimii şi sufletele vi-se încărcau de toate nădejdile. In puhoirea fără odihnă a străzii, vă trudiaţi privirea să descoperiţi fraţii voştri necunoscuţi; eroi cari vă înduioşau sufletele, tineri înfrigurati şi famelici ce-au visat pe cărţile lui Balzac, pe cari Capitala îi chemase din somnolenţa târgurilor tihnite şi din cătune cu bisericuţa mucedă, ispitiţi de pilda lui Rastignac, Rubempré ori Rafael de Valentin. Ii recunoşteaţi după paşii grăbiţi cu care străbăteau strada. După nepăsarea cu care, singurateci în mijlocul mulţimilor, îşi purtau glorios, ca viteze trofee de bătălie, vestmintele lor roase şi de mult înfruntând vremelnicia modelor. Spre dânşii înduioşarea voastră coborà ca o desmierdare. Vă regăseaţi. Vă

numărați. Inversunarea voastră își oțelia armătura. Eraţi legiune. Eraţi legaţi printr'o ascunsă francmasonerie.

Cetatea vă stă acolo, la picioarele voastre, clocotind de ispite și gata să îngenunche. Erà nevoie numai s'o îmblânziţi, ca pe-o fiară care învață să se târâie supusă, când știe în mână biciul temut, cu plumbi.

Pe mine, spasmul acela necurmat mă obosià. Fără vrere, îmi desprindeam coatele amorțite dela fereastra voastră și-mi găsiam odihnă ochilor, dincolo, la celălalt pervaz, deschis către alte privelişti. Erà altă ferestruie, care privià peste acoperișuri de tablă cenușie, peste cartiere sărace și prăfuite, spre marginea orașului, peste plasa încurcată de șine a gării, unde veșnic poposià și plecà un tren. Dar prin culisele afumate ale zidurilor, se întrevedeà un colț de câmp; o șuviță îngustă, verde și atât de departe, că mă îndoiam ades de adevărata ei ființă, că-mi părea uneori o amăgire a ochilor, un ostrov ireal, *fata morgana* a sufletului sugrumat de ziduri fierbinți și însetat de răcoarea pajiștilor. La ferăstruia aceea, lângă peretele cu tencuiala grunzoasă, se chinuià să ajungă spre cer un copac crescut în pământul sguros. Aveà frunzele colbăite, crengile noduroase si torturate: arșița asfaltului și umbra uscată a zidurilor, îi înnăbușise într'atâta seva puțină în trunchiul sclerozat, că-mi păruse din cea dintâi zi un copac-martir. Nici nu s'ar fi putut spune fără șovăială ce copac anume va fi fost. Poate un savant ar fi găsit un prilej rar, să studieze cu isteţime din închirceala frunzelor, din convulsia încălcită a crengilor, desnădăjduita încăpățânare de vieață a arborilor smulși pădurii. Seara, când frunzele abià îndrăzniau să susure timid, la o adiere nesimțită, copacul îmi părea că suspină.

Vă amintiți apoi?

După ani, cămara mea nu mai fu încăpătoare îndestul pentru fabuloasele voastre planuri. Vă risipeați. Rămâneam singur. In urmă. In cuvintele voastre, după o strângere moale de mână, străbăteă o fugară compătimire. Mă dovedisem cu aripi prea scurte, pentru sborul vostru îndrăzneț. Și poate vă întrebați de n'ar fi fost mai bine să fi rămas în sătucul acela — despre care vă povesteam — cu cântec de cristei în diminețile cu cer cristalin. Fusese o iarnă cu zăpada murdară pe uliți, cu întunecările grăbite de neguri. Deasupra acoperișului erau trei gratii de fier ruginit, cu cești albe de porțelan în care se adunaseră par'că, înnodate, toate sârmele de telefon ale orașului. In coardele acelea întinse, se văitase toată iarna viscolul. Și nopțile îmi păruseră oprite pe loc, fără sfârșit. Din nou singurătatea mi-o cercetase moarta necunoscută. Din nou își plecă în întunerec, peste obrazul meu, fața nevăzută, în care deslușeam cu spaimă o întrebare ce însemnă un îndemn.

Iar la începutul primăverii, într'o dimineață, în zorii plumburii încă, am auzit în strada adormită scârțâitul dureros al carelor. A fost ca o chemare desnădăjduită a câmpurilor. In lumina vânătă se înșirà convoiul cu poveri. Acoperind gemătul osiilor, se înălțau glasurile cărăușilor și ele îmi sunară trist, ca un plânset de acasă.

N'am închis ochii. La ferestruia dinspre șes am așteptat soarele. Vântul dimineții aduceà răsufletul răcoros al ogoarelor. In pâcla albăstrie acoperișurile se înălțau fără număr, geometrice și monotone, ca mii și mii de temnițe cu obloanele trase, care peste un ceas aveau să-și deschidă porțile și să-și trimită condamnații la osânda cea silnică. Ce căutam acolo? Ce așteptam? Din gară un tren pufni

un nor alb şi porni grăbit peste câmpuri. Se vedeà acolo un lan crud înverzit. Strălucià departe o lucire de ape. Copacul de lângă zid îşi tremură ramurile şi n'am ştiut de-a fost gemătul meu ori suspinul frunzelor.

Mai erà nevoie de-o hotărîre?

In căsuţa de bârne, cu muşcate la fereastră şi adăpostită de nucul străbun, sub care am visat şi eu odinioară să cuceresc lumea, m'am întors atunci obosit şi cuminte. In răzeşia părintească, ecoul glasurilor voastre ajunge acum înnăbuşit, ca din alte lumi, ca vuetul îndepărtatelor furtuni, ce mor sub norii albi, la orizont. Asfinţitul mă prinde ades cu o carte pe genunchi. Livada cântă de zumzetul albinelor. Porumbeii cu picioarele de mărgean coboară să ciugulească grăunţele din mână-mi.

Ce-aş mai dorì?

Aţi vrut câteva însemnări din sihăstria asta.

Mă tem că vor însemnà desamăgiri, dela cele dintâi file.

IN PODGORIA DE ODINIOARĂ

CÂND am ajuns sus, soarele se stingeà fără putere. Vântul îngrămădià nori fumurii pe culmile rotunde. Erà o lumină turbure, cu ceasul nehotărît. Din înălțimi stau gata să curgă stropii de ploaie. Și nu se deslușià de-i început de ziuă, ori cele dintâi întunecimi ale asfințitului.

Acolo, la gardul cu vreascurile rupte, la podețul putred și la poarta strâmbă și dată în lături a pustiu, m'am oprit cu răsuflarea tăiată; poate de urcușul prea repede, poate de amintirea lucrurilor moarte. Un cățelandru alb m'a întâmpinat cu larmă dușmănoasă. Din fund, de sub prunii bătrâni și cu crengile răsucite, moșneagul grăbì către mine săltându-și pe umeri sumanul sur.

Ca întotdeauna întâlnirea noastră se petrecù sgârcită în vorbe. Paznicul livezii secătuită de rod și al viei părăginite, e ursuz și surd iar drumul meu pe nevestite-i părù și de astădată încă un semn de neîncredere și o iscodire vicleană de stăpân. Deaceea m'a purtat tăcut la cele trei clăi de fân, clădite cu trei jucării netede, în dosul cramei cu ferestrele sparte. Imi arătă cei din urmă

pomi noduroşi cari mai rodiau fructe pipernicite, şi iarăşi mă duse, cu gând de mustrare, la casa bătrânească, cu dranița mucedă şi cu pereţii coşcoviţi, din care cărămizile desgolite arătau răni roşii. Aici paznicul mă întrebă din ochi. I-am ocolit privirea. I-am strigat ceva, la întâmplare, în urechea surdă, pentru a-i strămută gândul în altă parte.

De ani nenumăraţi întâlnirea noastră sfârşià la fel. Păragina în care lăsam să se macine gospodăria moştenită îi păreà cea din urmă nelegiuire cu putinţă. Şi nu pierdeà prilej să mi-o amintească, duşmănos. Nu-l puteam îmbună. Nu-i cunoşteam nici o patimă care să-l ademenească. Ţigare nu pusese în gură, nici rachiu. Singuratec şi posomorît, colindà via pustiită, ca un strigoi credincios ţintirimului. Noaptea, când în toate viile cu rodul pârguit trosneau împuşcăturile paznicilor, ieşià şi el cu puşca la pândă, între puţinii butuci cu aguridă. Dar fără folos îşi ascuţià auzul slab să prindă urme de paşi. Cine erà nebunul să râvnească cele câteva chiorchine acre? Şi cartuşele ruginiau în ţevile de oţel înnegrit.

Aşà am rămas amândoi fără să rostim cuvânt, în faţa casei cu obloanele trase.

Dintr'un cuib cenuşiu de rândunele sub streaşină, spânzurau câteva fire de paie legănate de vânt. Ochii noştri întârziau fără vrere acolo. Rândunelele de mult se călătorise. Culcuşul căptuşit cu puf cald, îl moştenise o căsnicie gureşă de vră-

bii. Iar neastâmpărul acestor oaspeți sburliți de frigul umed al toamnei și tăbărîți în cuib străin ciripitul lor mulțumit, goana după firele de paie cu care își durau alt așternut stufos și fără fru musețe în cuceritul lăcaș capitonat, toate turburau gânduri jalnice.

M'am întors scurt pe călcâie.

Am coborît de cealaltă parte, printre rândurile de viță uscată, de unde pe alocuri se prindeau cu desnădejde, de rămășițele aracilor, cârcei sălbătăciți. Am ajuns la mărul din vale. Acolo, pe țărmul izvorului secătuit, unde se întinde astăzi, între ierburile crețe, un fund de baltă uscat și albit de sare.

Adăpost neuitat al celor dintâi neliniști de odinioară. Umbră pe brazdele verzi unde contele amorțiau deasupra întâielor cărți ademenitoare. Amintire de alinare, spre care în funinginea târgurilor colindate, mi s'a oprit întotdeauna, odihnit, gândul...

Dar mărul m'a primit întinzându-mi spre îmbrățișare crengi fără frunziș. Sub scoarța desghiocată încetase să curgă vieața. In bețele albe vântul sună înghețat. Din pământul rădăcinii țâșniseră îndrăsneț câteva vlăstare crude. Pentru ce bucurie însă să îmmugurească deacuma și să lege flori trandafirii la primăvară?

Atâta tăcere acì.

Și dincolo, în celelalte văi, pe celelalte povârnișuri, din celelalte podgorii, atâta nepotolită în-

veselire şi atâtea chiote de cules străbat până în tihna acestei văgăuni dosite!

Sus pe culme, pândarul surd rătăceşte aproape de norii grei de apă. Se opreşte încovoiat. Cercetează ceva. Porneşte iar. Se înalţă pe umărul sterp şi rotund al dealului. Şi lângă cer, în răstimpuri, gesticulează ameninţând depărtările.

Vorbeşte cu pustiul.

NĂLUCA

ERA o vietate sperioasă, abiă smulsă din culcuşul cald al căprioarei, cu ochii umezi şi cu picioarele subţiri şi atât de fragede, încât ne aşteptam la fiecare pas să se frângă sub povara trupului.

După cele dintâi desmierdări care-i înfiorară blana pe trupul înfricoşat, fugì în tufişurile de smeură din jurul scărilor şi se pitì acolo, ca în cine ştie ce tainic adăpost de pădure.

Ne-am împrietenit însă de îndată.

Trăise prea puţin în codru. Doniţa cu lapte, izbutì să înlocuiască, după puţină sfială, ugerul matern. Iar fiindcă obişnuinţa ne sileşte să botezăm fiecare vietate familiară, cu nume oarecum obligatorii prin uzul veacurilor, copiii îi descoperiră unul, feciorelnic şi potrivit ameţitoarei iuţeli cu care străbătù grădina la prima spaimă, svâcnind peste arbuştii cu frunzele creţe: şi-i spuseră „Năluca". Evenimentul avù loc chiar cu o deosebită solemnitate. Gigi aduse crucifixul de metal alb şi Zoe se lepădă de trei ori de satana, întru mân-

tuirea pădurateceí prizoniere creştinate. Năluca, se bucură cu acest prilej de o îndoită porţie de lapte, ceeace-i înlesnì fără îndoială să simtă superioritatea şi privilegiile creştinismului, faţă de celelalte confesiuni.

Incepând dela această dată, Năluca, devenì singura grije a copiilor şi tirana întregei ogrăzi. Câinii rămaseră zi şi noapte, legaţi în lanţ, şi, nedumeriţi de acest regim, fără precedent în scurta istorie a existenţei lor libere de până atunci, se puseră să urle în fiecare noapte cu aceà solidaritate energică şi neobosită, care caracterizează toate revendicările democratice. Celelalte vietăţi ale ogrăzii, cele două pisici vărgate, păunul solitar şi înfumurat, curcanul cu pufăituri de indignare, cârdul de gâşte care vociferează ofensate, nu se mai bucurară de nici o atenţie, şi rămaseră în sfârşit liniştite, în mediocritatea lor comună, de unde jocurile copiilor nu le mai turbură digestia.

Sălbătăciunea crescù astfel în captivitatea domestică, între grajd şi bucătărie, urcând scările şi sburdând printre pomii grădinii, cu o bunăvoie şi o resemnare care dintru'ntâi mă încântă, dar care începù curând să mă mâhniască. Prea linguşitor venià să lingă mâna, când simţià înăuntru bucata de zahăr. Prea supusă participà la jocurile copiilor. Prea se amestecà în toată turma celorlalte animale, ca o vulgară prăsilă domestică. O întreagă imaginaţie întreţinută de literatură, mi-o desminţià trist şi fără putere de amăgire. Romantica apari-

ţiune a pădurilor, care emoţionează vânătorul în ceasul de pândă, şi vrăjeşte drumeţul când săgetează ca o umbră imaterială sub frunzarul codrului, creşteà între orătănii ca o simplă viţeà.

Pândeam adesea să-i descoper o urmă de nelinişte seara, când vântul aduceà mirosul umed al otavei de pădure. In grădina atunci golită, câteva păsări ciripesc somnoroase în cuiburi. Adierile înfioară frunzele abià simţite. In liniştea aceea, aş fi dorit s'o văd dilatând nările, ciulind urechile la o chemare mie neauzită, alergând în jurul zaplazului înalt, în căutarea unei spărturi pe unde să evadeze. Uneori credeam că am surprins însfârşit tainica nostalgie a codrului. Sub nucii cu umbrarul întunecat, se oprià neclintit, cu capul ridicat, ascultând ceva. Contemplam picioarele subţiri care tremurau, capul răsturnat pe spate, urechile îndreptate să soarbă ecourile; silueta aceea de stampă vânătorească, din care nu lipsià decât aparitiunea sveltă a Dianei cu tolba de săgeţi. Dar după câteva clipe se smulgeà locului spre sunetele care o turburaseră. Nu erà decât sgomotul cuţitelor la bucătărie, unde ştià că o aşteaptă donita cu lapte.

Totuş, în cea dintâi noapte, când poarta fu uitată înlături, am găsit culcuşul ei gol.

Copiii o căutară în zadar, scotocind toate ascunzişurile grădinii, şi zadarnic nădăjduiră să o afle undeva, în apropiere. Pădurea o înghiţise fără urmă. Şi cu toată nemângâiata tristeţe a copiilor.

nu puteam ascunde o naivă şi nemărturisită bucurie.

Captiva se reabilitase.

Câinii desfăcuţi din lanţul de acum inutil, încetară concertul nocturn. Copiii se întoarseră la pisicile resemnate, la păunul înfipt în creştetul hambarului, la curcanul care se refugiă sub magazii strănutând indignat, la cârdul de gâşte care se văită bătându-şi aripile albe.

Năluca fu uitată.

In culcuşul ei, cu satisfacţia martirului în sfârşit înţeles, îşi instală cartierul de noapte, Bob, câinele ce îndurase patru luni umilitorul regim al lanţului.

Când îmi puneă labele pe piept clătinându-şi coada scurtă, în semn de cea mai nestăpânită bucurie, păreă că în ochii lui apoşi şi supuşi, citesc o iertătoare mustrare.

— „Vezi, numai noi am rămas credincioşi. Nimic nu ne poate alungă dela casa ta, unde bucătăreasa ne asvârle duşmănoasă cu bucăţi de lemn, copiii ne batjocoresc în jocurile lor, împopoţonându-ne cu vestminte caraghioase de paiaţă, şi Ion, vizitiul, îşi încearcă biciul pe spinarea noastră, când se întoarce cu chef dela cârciuma lui Hască!".

Dar Bob bietul, nu aveà nici un haz. Nu erà, după cum ştiţi, decât un câine comun.

Aseară, mă întorceam dela Prisaca Mărgineanului, scurtând calea deacurmezişul pădurii.

Cernuse o bură de dimineaţă.

Frunzele picurau încă stropi de cleştar. Poteca rar umblată mă înfundà în tufişuri jilave. Printre vărfuri înalte, pe razele piezişe jucau ţânţari de aur. Dincolo de ţârâitul lor subţire de aripi şi de înfiorarea frunzelor, nu străbăteà nici un sgomot. Singurătatea aceea solemnă şi tăcută, care amuţeşte codrul în ceasul dinaintea nopţii, mă învăluià cucernic ca sub bolta unei uriaşe catedrale.

Atunci, pe cărarea strâmbă, veniră spre mine, fără sunet de paşi două ţedenii. Un căprior şi perechea.

M'am oprit cu răsuflarea înnăbuşită. Erà atât de neaşteptată întâlnirea! S'au oprit şi dânşii cu o tresărire de spaimă. Şi într'o clipă, căpriorul cu ramurile coarnelor culcate pe spate, se năpustì în frunzişul întunecat. Perechea îi rămase însă neclintită. Mă privià acum cu ochi neînspăimântaţi, aproape cu prietenie. In mijlocul pădurii, îmi părù a doua apariţie care convertise cândva pe Sfântul Hubert. Şi am recunoscut-o cu bătaia de inimă cu care întâlneşti neaşteptat o iubită pierdută:

— Năluca!

Fără voie împins de obiceiul trecutului, i-am întins pumnul strâns, aşà cum o ademeneam odinioară cu bucata de zahăr ascunsă. Şovăì o clipă, îşi apropiè primii paşi cu îndoială, cucerită poate de aceeaş amintire care mă îndemnase să-i întind, cu o mişcare familiară, pumnul. Mai erau câţiva paşi, aproape să-i netezesc botul umed, să-i

cuprind gâtul cenuşiu, să-i mângâi capul mic, pe care şi-l supuneà desmierdărilor odinioară. Câţiva paşi încă. Doi, unul...

Şi deodată Năluca îşi smulse privirea din ochii mei, o înfipse în codru, cercetă luminişurile. Se răsucì scurt pe picioarele cutremurate şi svâcnì în adâncuri.

Inaintea ochilor nu-mi rămaseră decât crengile tremurând. Mâna întinsă după umbra ei mi-a căzut moale.

Şi poteca pădurii fu deodată atât de pustie. Şi înnoptarea fu atât de posomorîtă.

MOARA LUI ILIUȚ

DIN somn m'a trezit un svon de glasuri. Am deschis ochii cu părer de rău abià îndurându-mă să risipesc visul care mă purtase pe alte tărâmuri. Luna se strămutase de cealaltă parte a cerului. Erà târziu. La adăpostul stogului de fân, cei doi tovarăşi de vânătoare sfătuiau pe şoptite, deşteptaţi prea de timpuriu.

Dar noaptea dură încă, Spre răsărit, orizontul albastru se decolorà cristalin. Carul mare îşi înclinà oiştea frântă, sus Vega scânteià ca un licuriciu verzui al cerului. Un răsuflet de vânt, mânat din şesul umed de rouă, mă cutremură cu o desmierdare rece. O pasăre speriată ţipă în întuneric, mecanic şi aspru. Incolo tot câmpul erà îngropat în tăcerea aceea de moarte dinaintea zorilor.

Infăşurat în mantà, mi-am afundat capul în fânul cu mireasmă ameţitoare încercând să aţipesc iarăşi. La picioare prepelicarul se încolăcì mai apropiat, scâncind prin vis. Voiam să adorm. Dar somnul se desprinsese de mine. De undeva, din adâncuri moarte, mă turburau deodată amintirile.

După câteva ceasuri de rătăcire în fânețele cosite și deacurmezișul miriștilor țepoase, trebuia să odihnim în amiaz, la moară, într'o stuhărie din marginea iazului. Cele câteva prepeliţe pe care întâmplarea le-a scos decuseară în bătaia puștilor noastre, ne deschiseră pofta pentru un vânat mai ales, în ochiurile de baltă pitite după zidul întunecat al papurei. Astfel după atâția ani, aveam să calc din nou la moara lui Iliuț, unde mă purtaseră odinioară fiorii celei dintâi dragoste. Știam: Iliuț s'a odihnit demult întru Domnul. Gura lui neobosită de vesele povestiri a amuțit astupată de țărână în cimitirul din capul satului. Moara cea veche s'a măcinat de vreme; alta mai chipeșă, cu două pietre uriașe, cu grinzile voinice, cu zăgazul și opustul înnoite i-au luat locul. Gospodăria din coada iazului s'a schimbat, iar fata lui Iliuț — după spusele oamenilor — îmbătrânită prea de vreme și veștedă, cu un cârd de copii, duce astăzi tot rostul casei împotriva risipitoarelor apucături ale unui bărbat chefliu și glumeț.

„Imbătrânită și veștedă!". Cu pleoapele închise, înfrigurat de rouă, încercam să-mi închipui ce urme adânci va fi crescut vremea pe obrazul gingaș altădată; ce umbră turbure va fi coborît în lumina albastră și clară a ochilor care-mi nelinișteau odinioară somnul.

Incercam să-mi zugrăvesc singur sânii atunci îndrăzneți sub cămașa albă, acum topiți de gura lacomă a atâtor copii. Și nu-mi răsăria îndărătnică

decât vedenia aceleiaş fetişcane cu trupul de amforă, cu râsul sfios care abiă îi desvelià dinţii puternici şi albi, dinţii ce-mi muşcau ades mâna prea îndrăzneaţă.

Cum mi-aş fi putut dealtfel sfărâmà între această târzie noapte de August, singurul talisman pe care l-am purtat neatins şi pur, în toată tina pe unde m'a târît necruţătoarea vieaţă de mai târziu? In toate rătăcirile de apoi, amintirea fetei de ţăran, cu sânii tari ca fructele crude şi cu buzele roşii ca muşcata, mi-a fost întotdeauna nedespărţită. In fundul cafenelelor, în sălile glaciale de bibliotecă, în mansarda mea de cărturar nevoiaş, în muzeele cu mitologice frumuseţi de piatră şi în sălile supraîncălzite de aţâţătoare spectacole: pretutindeni amintirea ei mă înviorà ca un val de vânt, adus deodată din cătunul meu cu miros de livadă şi iasomie. Fireşte, pe lângă iubirile de mai târziu, în care numele Laurei de Novi ori al Beatricei Portinari, a fost de atâtea ori invocat fără sfială, istoria celei dintâi dragoste crescută în umbra răchitelor, legănată de vântul răsfirat în asfinţit prin desişul papurei, îmi apăreà de multe ori ridicolă şi umilitoare. Femei şi-au râs de dânsa, şi cu o ironică indiscreţie, în ceasurile mele slabe, mi-au cerut să destăinui savoarea sărutului rustic. Râsul lor mi-a şfichiuit obrazul. Amintirea ei am târît-o din ce în ce mai ofilită. Târziu am crezut c'o înnăbuş. Mi-am întors gândul la ea, numai în

ceasurile când doborît, cerșeam anilor trecuți o imagină fragedă.

O, iată că departe de mine, și fără mine, viața și-a urmat în tihnă drumul. Iată că subțirateca făptură ce mai învia câteodată din fumul țigărilor în ceasurile mele singuratece, a uitat și salcia sub care ne întâlneam în amurg, și lotca cu botul putred dintre trestii, și jurămintele noastre din ceasurile tăcute când soarele se prăvălià în asfințit, când mrenele spărgeau, jucându-se, oglinda lacului, și când pasările cu sbor grăbit se întorceau la culcușuri, în stuf. Încleștarea înfrigurată și plină de dorinți a mâinilor noastre a fost și ea uitată. Buzele mușcate de un sărut furat pe neașteptate, s'au veștejit. Peste nevinovata noastră rătăcire a celei dintâi tinereți viața a coborît o perdeà posomorîtă și cenușie...

Gândul mă durù într'acel ceas de nesomn. Iar zorile mă prinseră svârcolindu-mă cu neastâmpăr, în culcușul meu de fân, umed de rouă și îmbălsămat de parfumul florilor retezate...

Am rătăcit toată dimineața, fără să trag un foc. Pasările stârnite de câine, izbucniau din cuiburi, sfârâiau din aripi mânate drept în față; dar îmi scăpau. Desamăgit, prepelicarul mă părăsì. Alergà înaintea celorlalți tovarăși mai vrednici. Restul drumului l-am făcut furat de gânduri, cu pușca în spate, pe muchea răzoarelor, numărând loviturile în plin ale altora.

Spre amiazi, un vânt fierbinte răscolì nori cenuşii. Vârtejuri de praf se învârtiră deasupra miriştilor.

La moara lui Iliuţ am ajuns odată cu furtuna.

Sălciile îşi svârcoliau frunzişul deasupra apei, stufuł se legănà înfiorat; pe luciul vânăt ai iazului, spre ţărm alergau valuri mărunte. Păşeam pe poteci cunoscute, dar la fiecare pas mă întâmpinau privelişti străine. Nici sălciile nu mai erau aceleaşi. Unele îmbătrânite, acele sub care mă adăposteam odinioară, aşteptând asfinţitul, căscau acum scorburi negre în care şuerà furtuna. Altele, tinere, necunoscute, crescute în anii când nu mai călcasem cărările deacì, îşi încolăceau în suflarea vântului, vergile fragede şi despletite până în oglinda încreţită a apei. Anii schimbaseră prea multe, firea prea grabnic înlocuià morţii. Căci plină de întristare ca amintirea nefiinţei, erà pajiştea bătătorită şi stearpă, care se întindeà în locul copacilor robuşti, cu umbra umedă şi familiară de altădată.

Un stol de raţe sălbatice se lăsă în papură, cu aripile strânse. Le-am privit toţi cu părere de rău.

Ploaia îşi aruncă deodată, deasupra iazului, picăturile repezi şi grele ca plumbii.

In pragul morii am ajuns cu răsuflarea tăiată de fugă. Din întunerec, coborând greoi treptele ne-a ieşit în cale Sava, morarul cel nou. Se înveselì. Tovarăşii mei, în drumurile lor vânătoreşti, se abătuseră ades, iar în nopţile târzii de iarnă încercaseră câte un început de petrecere, cu vânatul şi peştele udat de vinul morarului, acruţ dar prie-

tenos. In sihăstria unde nu-l călcau în deobște decât săteni nevoiași cu porumbul la măciniș, oaspeții aceștia aleși, cu poftă de mâncare și băutură în lege, erau bineveniți pentru gazda noastră cu dragoste de petrecanie, Sava își descreți fața într'un râs bucuros. Ne strânse mâinile, împingându-ne alături, într'o cameră întunecată, cu lumina umbrită de stamba perdelelor înflorite. Doi copii bălani se ghemuiră fricoși lângă vatră. O pisică gălbue se strecură repede sub laviță. Dela cea dintâi ochire, se simțiă că Sava morarul știuse să se facă temut în casa lui.

Ne-am rezemat puștile de perete, iar pentru a prinde glas, dintru'nceput un clondir vânătoresc cu coniac făcù ocolul. Sava ne deslușì între altele că nevasta e la ogor, că a prins-o acolo furtuna și că trebuie să pice dintr'o clipă în alta. Își cerù iertare pentru sărăcăcioasa lui gospodărie. Așteptând gospodina, vorbăreț și desghețat ne destăinuì păsurile. Din umbră, îi cercetam amănunțit trăsăturile săpate adânc, ochii lucioși, și mă chinuì gândul că omul acela, voinic și chipeș, erà stăpânul pe vieață al femeiei pe care o iubisem odinioară ca nici una alta. Ascultându-l, simțeam furișându-se în suflet o gelozie târzie și proastă.

Afară ploaia curgeà repede, cutremurà acoperișul de draniță, se sbăteà între răchitele clătinate de vânt. Ploaia mă chemà la fereastră, iar eu aș fi vrut să fiu oriunde, departe, cu fruntea răcorită de bătaia stropilor reci.

Târziu, când am auzit glasul femeiei dincolo de perete, când a deschis uşa şi a apărut în prag, înfăşurată în sumanul ud, cu faţa aprinsă de bătaia ploii, am rămas neclintit, încleştat pe marginea laviţei, neîndrăznind să ridic bărbăteşte privirea. Mă gândeam că oricât de uitate vor fi fost toate, va fi şi ea turburată o clipă măcar, de neastâmpărata emoţie care mă mistuise întreaga zi. Şi nu simţeam îndestulă tărie s'o înfrunt. Dar dânsa poftì oaspeţilor bun venit, fără sfială, mă descoperì în colţul meu, şi ca de ieri despărţiţi, se miră doar:

— A! Domnia-ta erai?

Atât. Cu o grabă de bună gospodină care nu-şi pierde timpul, lepădă hainele ude şi apărù în plină lumină da! aşà cum mi-o spuseseră tovarăşii mei de drum: îmbătrânită şi veştedă. Cu ochii lacomi încercam să descoper în femeia aceasta cu sânii subţiaţi şi cu pântecul crescut de apropiata naştere, o cât de slabă şi mângâietoare asemănare cu fecioara sveltă căreia îi cerşeam odinioară un sărut fugar, smuls sub sălciile ce nu mai sunt acum. Plecată cu greu deasupra vetrei încercà să aprindă focul. Şuviţele de păr îi atârnau sărace, mâinile subţiri şi aspre despicau anevoios aşchiile. Pe albul afumat al peretelui, umbra ei se zugrăvià dureros şi diform, mărită şi micşorată odată cu pâlpâitul flăcărilor. In colţul acela de cămară cu miros de fum şi de făină încinsă, îmi apărù aşà cum nu voise s'o vadă niciodată închipuirea mea:

o biată femeie ca altele, mii și mii, vlăguită de truda pământului.

Iar la plecare, cuprins de milă, cercetându-i îndărătnic privirea în care nădăjduiam încă să descoper o șovăelnică licărire a amintirilor, am întrebat-o cu ce-aș putea-o mulțămi acum. Mi-a răspuns mângâind creștetul bălan al copilului, lipit strâns de ea:

— Păi de, ce să vreau, amù Domnule!... Doar de mi-i botezà copchilul de m'o milostivì Domnul să-l am pe la Sânta Mărie...

Prieteni, de ce nu știu să moară femeile pe care le-am iubit întâiu?

RÂSUL

GÂNGU râdeà în întunerec.

Trenul trecù vuind peste podul alb şi sălciile de dedesubt se frământară ca smulse de furtună. O clipă, dincolo de parapet, jos în apa molcomă şi neagră, reflexul luminilor săgetă o sârmă de foc; acum scăpat în larg, între taluzurile cu salcâmi, expresul fugià străpungând noaptea cu trei ochi înroşiţi, cari se închideau tot mai îndepărtat, în câmpurile de păcură.

Rezemat de stâlpul de fier, cu mâna la gură, Gângu guşatul râse încă mult timp întunerec.

Când ultimul răsunet al roţilor murì în depărtări, undeva aproape, clopotul unui canton tânguì trei bătăi întristate. Gângu ştià acum că nu mai are ce aşteptà. Veselia i se şterse. Coborî posomorît la bordei.

Jos lumina nu erà stinsă... Se înălţă în vârful picioarelor să privească înăuntru, prin fereastra cu geamurile turburi. La vatră, moşneagul îşi cercetà uneltele de pescuit. Cu un capăt de sfoară dregeà ceva. Sub mustăţile stufoase, buzele se mişcau monoton. Poate moşneagul vorbià singur,

Poate cântă. Gângu guşatul nu ştiuse niciodată să facă deosebire.

Aşà cu fruntea lipită de sticlă, rămase privind îndelung. In întunerec, flacăra înnecată de fum a opaiţului abià tremurà un sâmbure de lumină ceţoasă. Moşneagul prindeà cu un ac de fier ochiurile de sfoară rupte, le încercà tăria după fiecare împunsătură; pe perete şi în tavan umbra uriaşă, plecată deasupra omului, repetà mişcările, tăcută şi misterioasă. In sufletul guşatului se făcù bucurie şi temere. Se mirà că singur, moşneagul nu trânteşte şi nu înjurà. Acolo, cu spatele încovoiat, cu mâinile uscate şi păroase alergând îndemânatic deasupra plasei de sfoară, în tovărăşia umbrei care nu încăpeà în bordeiul prea strâmt, moşneagul păreà alt om. Mai bun şi mai puţin duşmănos. Şi guşatul ar fi vrut cu un râs să-şi spună mulţumirea. Dar omul dinăuntru ridicà neaşteptat ochii spre fereastră şi cercetà întunerecul bănuitor. Gângu se trase cu spaimă la o parte. Mâniele moşneagului se înteţeau tot mai aprigi dela o vreme.

Şi guşatul nu mai înţelegeà de mult, ce-i e şi ce nu-i este îngăduit...

* * *

In mlaja de pe prunduri, o pasăre de noapte fluierà deodată un viers. Cântecul cristalin desmierdà noaptea; freamătul sălciilor se potolì s'asculte. Gângu guşatul ridicà un deget şi râse. Dar o bucată de mal se prăbuşì undeva. Pasărea, speriată, tăcù. Imprejur nu mai fu din nou decât în-

tunerec, clipotitul valurilor în țărmurile de lut și tăcerea de spaimă, din besna câmpurilor.

Gângu își împături sumanul pe prispă, se răsucì de câteva ori și se cuibări să adoarmă. Câinele îl simți de departe. Se repezì bucuros ca în fiecare noapte, îi puse labele pe piept, clătinând coada scurtă. Gângu îi strânse capul lângă guşa lucioasă, îl netezì pe ochi și gemù de mulțumire. Apoi câinele își încolăcì trupul cald la picioare. O floare de salcâm se scutură de sus și gâdilă obrazul guşatului. El râse. Dar nu atinse floarea cu mâna. O lăsă așà, tremurând pe pleoape, ca mângâierea unui deget prietenos. Și în visurile nehotărîte, râsul lui Gângu și scâncetul câinelui prin somn, se întovărăşiră îndelung în noapte.

Târziu, pasărea din prunduri fluieră iarăș. Guşatul n'o mai auzià acum. Iar vântul îi fură apoi și floarea albă de pe pleoape...

* * *

Printre spinii câmpului, Gângu mergeà alături cu câinele. Pământul erà sătul de ploi; din iarba măruntă, apa țâșnià sub apăsarea fiecărui pas. Departe se vedeà o turmă albă. Ar fi vrut să ajungă acolo. Când se opreau să asculte, Gângu cu gura chinuită de râs, câinele cu urechile ciulite; — sunetul tălăngilor străbăteà stins ca o ademenire din altă lume. Dar guşatul nu îndrăznise niciodată să se îndepărteze de lângă podul cu sălcii. Nici nu știà să-și închipuie ce poate fi dincolo, departe.

Lumea se sfârşià pentru el, în şesul acela pustiu, acolo unde se închideà şi orizontul rotund. Nu erau sate, nici culmi. Nu se zăriau drumuri. O cumpănă de fântână părăsită ridicà gâtul spre cer, în fund, acolo unde bolta se împreunà cu pământul. Nimeni nu o mai clintise vreodată. Deacolo Gângu ştià că răsare soarele, dincolo ştià că apune. De unde izvorau trenurile încete de marfă ce abià se târau dealungul şinelor, de unde ţâşniau expresurile vertiginoase, unde călătoriau drezinele ronţăind depărtarea ca nişte gândaci enormi, ce puteà fi dincolo de ultimul canton cu acoperişul roşu, — nu-şi făceà decât o închipuire turbure.

De unde venise el singur, nu-şi puteà desluşi în amintire. Se trezise în bordeiul de lângă apă, la picioarele de piatră ale podului, poate de zece ani, poate de mai mult. El nu ştià să numere, cum nu ştià să vorbească. Râsul însemnà pentru el bucurie, mulţumire, plăcere; un râs înnăbuşit, fără hohote, mai mult o chinuire a buzelor. Pentru durere şi spaimă nu cunoşteà decât un mormăit, care sfârşià în salturile guşei ca un gârâit de pasăre înfricoşată.

Turma îl chemà departe. Clopotul adâncià tăcerea câmpurilor. Câinele o luà la goană, cu nările lărgite... Dar Gângu privì în urmă. Il cuprinse teama. Se întoarse printre spinii şesului, cu capul plecat, retezând din mers cu nuiaua, vârful fraged al ierburilor.

* * *

In apă, până la brâu, moşneagul aşează năvoadele. De sus, de pe mal, Gângu privià pentru a suta oară, fără să înţeleagă deplin. Ştià că mâine, moşneagul are să tragă plasele încărcate de peşti argintii, are să-i răstoarne în iarbă unde îşi sbat solzii în lumina soarelui, până când se astâmpără cu ochii stinşi şi cu gurile căscate rotund după aer. Dar vrăjitoria aceasta nu o puteà pricepe. Tainica putere a moşneagului stăpân pe ape şi pe vietăţile ascunse în adâncuri, îl înspăimântà mai mult decât pumnii cari îl izbiau în fiecare zi.

Omul din apă legă între pietre cele din urmă ochiuri de sfoară şi ieşi la ţărm frecându-şi mulţumit mâinile ude. Treburile îi mergeau bine în acest an. Sacul erà plin de făină; pe poliţă, deasupra vetrei, se înşirau pacurile de tutun pentru câteva luni, iar peştii cădeau orbi de un timp încoace. Se îmbrăcă fluierând, pe urmă răsucì o ţigară. Prinzând de veste la ochii lacomi ai guşatului, îi întinse punga de piele:

— Na, poghidanie!

Gângu râse întâi cu teamă. Intinse mâna fricos, bănuind o glumă răutăcioasă... Dar foaia subţire plesnì între degetele lui aspre. Moşneagul se încruntă, îşi trase punga cu tutun îndărăt şi Gângu rămase fără ţigare.

Târziu, mâhnirea i-o alungă o mreană care se jucà sărind deasupra valurilor, dincolo, sub sălciile de sub celălalt ţărm, unde apele adânci şi verzui păreau neclintite.

* * *

De amândouă părţile podului, la depărtări egale, între două şiraguri de salcâmi, erau două cantoane, cu pereţii albi, cu acoperişurile roşii, identice ca două jucării de carton. Gângu ştia că la cantonul deacî e un om bălan, cu glasul moale; iar de cealaltă parte un paznic răstit şi aspru ca şi moşneagul. Astfel, în acel şes pustiu unde nu văzuse în fiecare zi, deaproape, decât trei bărbaţi şi un câine; învăţase că lumea se împarte în oameni buni şi alţii, duşmănoşi. Iar cuminţenia lui puţină îl apropiase mai mult de câinele alb, bătrân acuma şi aproape surd, care niciodată nu-l mâhnise şi căruia oamenii nu-i dăruiseră măcar un nume.

Intr'o dimineaţă, un expres s'a oprit brusc înaintea podului alb.

Inspăimântat dela locul lui de lângă stâlp, Gângu măsură cu ochii ascunzişurile, căutând cel mai adăpostit ungher unde să fugă. Intâmplarea erà atât de departe de tot ce-i văzuseră ochii până atunci, încât presimţi începutul unor întâmplări pline de primejdii necunoscute. O clipă apoi, închise pleoapele să alunge această vedenie imposibilă. Când le redeschise iar, vagoanele erau la locul lor, nemişcate în bătaia soarelui; la ferestre călătorii se îngrămădiau vorbind tare, întrebând, glumind şi aprinzându-şi ţigările. Gângu se apropiè cu sfială. Niciodată nu văzuse un tren decât gonind. Cu mâna fricoasă, pipăi mânerele de alamă în care jucau razele, butonii nichelaţi, treptele de fier.

Un glas de femeie rostì deasupra capului ceva, într'un grai necunoscut, dar dulce cum nu mai auzise. Gângu ridică ochii. Ii coborî îndată orbiţi de-o minune luminoasă. La fereastră, o femeie cu părul de aur, cu ochii ca florile albastre ale câmpului, cu buzele umede şi cu pieptul rotund, rezemată de bara de alamă, îl privià cu milă şi groază:

— O! le pauv' idiot!...

Aveà faţa atât de albă, sprâncenile atât de subţire încondeiate, genele atât de lungi umbriau ochii albaştri, bluza erà atât de imaterială pe umerii mici şi voalul trandafiriu înconjurà această minune, cu o spumă atât de străvezie de lumină, încât Gângu ar fi voit să îngenunche şi să-i sărute haina. Dar nu ştiù decât să râdă. Cu mâna la gură, săltându-şi guşa lucioasă, hohotì înnăbuşit, scoţând din gâtlej sunete cartilaginoase.

Femeia întoarse spatele desgustată. Apoi mila biruì. Scotocì în sacul de piele şi aruncă jos în iarbă un ban galben. Guşatul se repezì, îl ridică şi-l ascunse lacom în gură. Maşina fluieră, trenul urnì din loc, în câteva clipe Gângu nu mai văzù departe decât spuma trandafirie a voalului, fluturând la fereastră deasupra câmpurilor, mai goale acum şi mai posomorîte.

* * *

Când soarele coboară spre asfinţit, şesul pustiu se umple de larmă. In ierburi sfârâitul uscat al lăcustelor se înviorează, în sălciile de sub ţărm păsările îşi încearcă glasul, deasupra apelor săgetează

lăstunii cu țipete ascuțite și țânțari cu aripile metalice joacă spre soare-apune cu àcele pline de venin. Toată câmpia murmură.

Atunci Gângu se așează pe malul înalt, cu picioarele spânzurate deasupra apelor și așteaptă să vină noaptea. Ca un uriaș ban retezat, soarele se înfige în dunga neagră și dreaptă a orizontului, acolo unde nu se văd nici dealuri, nici codri. Departe, în capătul liniilor, sclipesc lumini tremurătoare; poate semnalele unei gări, poate numai licărirea stelelor. Apoi noaptea coboară brusc. Râul se întunecă. Dincolo cântul privighetorii picură lin.

Câinele așezat pe labele dinainte, privește cu ochii sticloși ascensiunea lunii. Nu se mișcă, e încremenit. Pe nesimțite se ridică, clănțăne dinții albi și cu gâtul întins începe să urle. Gușatul se cutremură. Alături nu mai e câinele prietenos ce-i pune în fiecare seară labele pe piept. E o fiară străină și misterioasă. Urletul umple noaptea. Pasărea a tăcut înfricoșată. De departe, din adâncul câmpurilor, ecoul răspunde cu un alt urlet...

Gângu își ascunde capul în pământ, cu unghiile înfipte în iarbă. Intunerecul s'a umplut cu vedenii de spaimă. Aude pași. Câmpurile au înviat. Mâini nevăzute îi sugrumă răsuflarea. Atunci cu gura în țărână începe să urle și el. Glasurile lor se întovărășesc, se întrec unul pe altul, se împletesc într'o psalmodie de început de lume... Târziu un nor negru șterge luna, în gâtlejul câinelui urletul slăbește ca o furtună care se îndepărtează. S'ar părea

că un duh necurat se furişează tiptil, alungat din trupul alb. Şi supus, tremurând, câinele se gudură cerând iertare. Gângu îl strânge la piep, îşi strâmbă gura într'un râs de împăcare. S'au regăsit. Cuminţi stau pe mal, ascultă fâşiitul abiă simţit al apelor, privesc la stelele căzute în adâncurile negre.

Guşatul îşi pipăie în fundul cingătorii banul galben, o mulţumire nehotărîtă îi svâcneşte sângele mai repede spre inimă, şi gângav vorbeşte şoptit cu câinele.

* * *

Drezina fuge din ce în ce mai repede, străbate locuri necunoscute, trece peste podeţe înguste pe lângă cantoane de a căror fiinţă n'a bănuit până acum. Şinele se lungesc în urmă ca doi şerpi nesfârşiţi. Gângu se ţine cu mâinile încleştate de scândură, şi în sufletul lui bucuria şi teama se amestecă turburătoare.

Nu ştie unde merge, nici de ce l-a luat moşneagul cu dânsul. De cu noapte i-a dat schimburi albe, a închis uşa cu lacătul ruginit, câinele a fugit o bucată de drum după ei, apoi s'a întors să se culce deacurmezişul pragului. La cantonul de dincolo de pod, doi oameni necunoscuţi le-au făcut loc în drezină, acum stau alături cu moşneagul în faţă, împing de mânerul de fier, vorbesc şi râd; şi el priveşte în urmă, inima bate să i se rupă, pământul se învârteşte jos sub roţi, soarele îl arde în creştet, mâinile înţepenite cu unghiile în lemn, îl dor, şi

râsul de bucuria acestei goane ameţitoare îi moare în gâtlej...

Apoi deodată toate i se turbură în minte. Au ajuns lângă o casă mare, trenuri înşirate de o parte şi de altă stau gata să plece, maşini pufnesc valuri de fum negru, oamenii alergă strigând, fluierând, ghiontindu-se; nu-şi dă seama când au coborît, înspăimântat se agaţă de sumanul moşneagului, care-l târâie printre lume, pe sub un pod de sticlă, afară.

Acolo alte minuni nevăzute îl ameţesc. Case lipite una de alta se 'nalţă până la cerul fumegos, căruţe aleargă din toate părţile, duruind pe pietrele vinete, altele fără cai abia ating pământul, fără vuiet un om pe două roate fuge spre dânsul sunând dintr'un clopoţel. Gângu înfricoşat se trage lângă un zid. Nu se desmeticeşte încă, şi o casă pe roate plină de oameni vine să-l calce, mugind pe la spate. Răcneşte şi se lipeşte de un grilaj de fier. Moşneagul sudue şi blestemă. Undeva se aude o muzică minunată, femei străbat uşor ca vedeniile îngrămădeala aceasta fără astâmpăr. Gângu vede în fiecare pe aceea care i-a aruncat banul, toate îi joacă înaintea ochilor într'un val roşu, huetul îi sparge urechile şi moşneagul îl târâie mai departe printre case, în forfota de trăsuri, fără să se teamă şi fără să-i pese de hărmălaia asta fără istov.

Abia pe-o uliţă mai potolită începe să răsufle. Oameni cu bărbi sure îl strigă pe moşneag cu glas plângător, din uşile dughenelor unde spânzură bu-

căţi de piele cu miros acru. Moşneagul se opreşte, pipăie marfa, se tocmeşte cu jupânii. Gângu nu înţelege, priveşte, şi când negustorul îl întreabă şi pe el ceva, rânjeşte săltându-şi gura aşà de înspăimântător, încât ovreiul sare speriat într'o parte... Dar moşneagul şi-a umplut traista şi se întoarce din nou în furnicarul cel mare de lume, puhoind între zidurile caselor ca o turbure apă. Acum merg încet, căscând gura la ferestrele încărcate cu podoabe strălucitoare. Gângu nu se mai teme, a înţeles că acolo, pe lângă pereţi, nu se suie nici una din maşinile diavolului.

Un copil sbiară de mâna unei femei, femeia îl ia în braţe şi-l întinde spre guşat:

— Te dau la caua!

Gângu râde şi copilul încremeneşte de frică, cu ţipătul înnăbuşit pe buzele vinete.

Deodată apoi, lumini albăstrii încep să se aprindă la geamuri, învăluesc oraşul într'un abur străveziu. amândoi se opresc multă vreme în faţa unui restaurant unde cântă lăutarii afară. Moşneagul lasă traista jos, răsuceşte o ţigare, se reazimă de un pervaz de alamă şi ascultă cântecele de lume, care de mult nu i-au mai încălzit sufletul în pustietatea lui. Dar Gângu are ochii în altă parte.

Lângă el s'a oprit o maşină cu roatele de gumă şi cu geamuri de cleştar, deacolo a coborît o fetiţă cu părul auriu şi o femeie cu haina de spumă. O recunoaşte. E vedenia care i-a vorbit cu un glas atât de milostiv din tren, în dimineaţa aceea, şi i-a

dăruit banul galben pe care-l ascunde şi acum în şerpar. Gângu nu ştie cum să-şi arate bucuria, mugeşte şi râde, gâlgâindu-şi glasul în guşa ce se svârcoleşte aşà de hidos pe cămaşa albă, încât trecătorii se opresc roată, să vadă mai deaproape această dihanie nemaivăzută. O babă măruntă îşi mută coşul sub mâna stângă, şi îşi face cruce repede-repede, ca la arătarea necuratului. Femeia cu haina de spumă însă s'a întors şi ea, o clipă s'a oprit nehotărîtă, apoi îşi aminteşte de dimineaţa aceea când revenià din ţinuturi îndepărtate şi pline de soare, cu sufletul vindecat de o adânc scormonită rană; îşi aminteşte bucuria lină cu care regăsià şesurile ce-i apăruseră la plecare atât de cenuşii şi jalnice, prin perdeaua de lacrămi; îşi aminteşte cele câteva clipe oprite la capătul unui pod alb, în mijlocul unui câmp pustiu, de unde apăruse deodată omul acela fioros şi sălbatec, cu ochii bulbucaţi, cu mâinile lungi dincolo de genunchi, cu ţepi roşcaţi în barbă şi cu rânjetul care o desgustase ca o profanare adusă dimineţii aceleia plină de soare. I-a fost milă atunci, a fost mai tare desgustul? Nu-şi aminteşte. Alege din punga de piele cafenie un ban, şi-l dă fetiţei care se apropie fricoasă, îşi scutură inelele părului auriu, se opreşte şi se întinde în vârful picioarelor. N'are curaj să înainteze mai mult, buzele roşii îi tremură de teama nestăpânită, apoi scapă banul jos şi speriată se ascunde în poalele femeiei.

Guşatul se repede, ridică banul rostogolit între picioarele trecătorilor, scoate din gât un urlet de

mulţumire, baba mai înspăimântată îşi face alt rând de cruci...

— 'ol visezi noaptea Dom'le! face o ordonanţă care a întârziat cu o reţetă la farmacie, şi-o porneşte la trap.

— Vinde-l moşule! 'l facem spărietoare 'n via boierului! spune un rândaş care s'a apropiat de guşat şi-l priveşte de aproape, ca pe o fiară printre gratiile unei menagerii.

Gângu nu înţelege ce spun oamenii aceştia cari s'au adunat în jurul lui şi-l arată cu degetul, el e bucuros şi râde la toţi. Dar moşneagului i-e ruşine, îl târâie după el, pe străzi mărginaşe, la hanul unde are prieteni.

Acolo Gângu s'a aşezat pe-un capăt de bancă şi hlepăie dintr'un sfert de pâine amărue şi neagră. Moşneagul stă la masă cu trei necunoscuţi, bea rachiu tare, îşi povesteşte necazurile... Ceilalţi ascultă şi din când în când întorc ochii spre guşat:

— „Cu dihania asta îşi mănâncă bietul moş zilele!"...

Şi toţi se miră, dau din cap, ţistuie şi deşeartă rândurile de pahare. Ochii guşatului se împăinjenesc, zidurile încep să joace, se topesc în fumul acru al ţigărilor; aţipeşte rezimat de perete... Intr'un timp se trezeşte şi nu-şi dă seama unde se află. Unul din tovarăşii moşneagului, cu obrazul ciupit şi şapcă roşie, cântă dintr'o armonică, ceilalţi vorbesc smuncind mâinile aţâţate de băutură. Toate abia se desluşesc într'o pâclă nepătrunsă de fum. Felinarul

spânzurat în grinda neagră aruncă jos o cruce de lumină murdară, şi pe perete umbrele mărite şi strâmbe, fac altă masă şi alţi tovarăşi cari schimonosesc mişcările celor de jos. O femeie cu bluza albastră şi cu broboada căzută pe spate, cântă răguşit, moşneagul o ţine de gât şi-i suflă ceva în ureche. Gângu nu ştie când a venit femeia aceea; apoi toate se turbură iarăş şi în visurile guşatului realitatea se amestecă cu închipuirea; cântecul smuncit al armonicei se preface în cor de heruvimi, tovarăşa despletită a moşneagului ia trupul mlădios al femeiei cu haina de spumă, o fetiţă cu ochii de floare îi întinde o poamă de aur, apoi şi acestea se topesc, o apă desmierdătoare îl poartă dulce, printre pomi cu păsări minunate...

— Scoal' trântore!

Gângu sare speriat.

Afară e ziuă. Moşneagul e spălat pe ochi, gata de drum. Tovarăşii au dispărut. Hanul e gol şi în faţă doi bouleni dejugaţi ronţăie dintr'o mână de paie. Guşatul se freacă la ochi; îl dor oasele, e încă ameţit, nu-şi dă seama ce a fost vis şi ce a fost aievea din câte s'au perindat de ieri.

*
* *

Acum drezina a pornit înapoi.

Gara cu vânzoleala de călători a rămas în urmă. ţipătul locomotivelor moare surd, oraşul se micşorează alb în soarele proaspăt de dimineaţă, şi Gângu priveşte mâhnit minunea care se sfârşeşte. Apoi linia se încovoaie după o pădurice cu ramurile sub-

ţiri, toată priveliştea piere ca astupată de-o mână neagră.

In urmă guşatul nu mai zăreşte decât şinele lucii ce fug spre oraşul fermecat, traversele ce se perindă sub picioarele spânzurate, şi departe încă, deasupra copacilor, un vârf de turlă şi o cruce poleită, pe care mai joacă o clipă razele soarelui.

Apoi şi soarele s'a întunecat. Câmpurile s'au întins pustii. Şi Gângu a plecat capul în jos, la prundul care curge ca o apă cenuşie sub roţi.

*

* *

Săptămâni îndelungi, cu ploi mărunte de toamnă, au început să se scurgă greu în bordeiul de sub piciorul podului alb. Şesul s'a învăluit în neguri posomorîte, trenurile săgetează ude dintr'un capăt în altul al pustiului, fluierul maşinilor se înnăbuşe sub cerul căptuşit de nori, semnalele de clopot plâng în mohoreala toamnei şi cei trei, stau ursuzi în jurul focului de vreascuri jilave.

Moşneagul răsuceşte ţigări groase după ţigări, tuşeşte şi priveşte în spuza ce învălue cărbunii. Câinele doarme cu botul întins pe vatră, iar Gângu cu ochii închişi, ascultă curgerea ploii fără sfârşit, de afară. Vede în închipuire, ca o ademenire, oraşul cu larmă, străzile scăldate de lumină, furnicarul de lume, maşinile drăceşti ce fug ameţitor fără cai, şi muzici cereşti îi cântă în urechi.

Şi nu mai râde.

Ochii s'au micşorat în fundul capului, buzele s'au strâns vinete; pe laiţă, cu mâinile strânse în jurul

genunchilor, stă ceasuri întregi nemişcat, ca să nu surpe vedenia dinlăuntru. Nici goana trenurilor nu-l mai cheamă afară. El ştie acum de unde vin şi unde se duc, ştie spre ce lume de minuni aleargă prin perdeaua sură a ploii şi bordeiul din mijlocul pustiului îl strânge ca o închisoare.

Aşà stau toţi trei şi tac, şi apa şuruie afară.

*

* *

Apoi cei dintâi fulgi au început să ningă molcom peste câmpuri. Intr'o singură noapte s'a înfăşurat şesul, până'n depărtările sinilii, cu învelitoarea albă a nămeţilor. Apele s'au tivit cu margini vinete de ghiaţă, şi iarna a început a curge cu nopţi nesfârşite, când ţipătul iepurilor fugăriţi de vulpi răsună trist, ca un plânset de copil.

Cu ochii deschişi în întunerec, atunci Gângu nu-şi mai găseşte somn. Moşneagul sforăie pe scândura tare, focul se stinge târziu sub cenuşe, cu scânteieri de vis, câinele geme prin somn, afară viscolul sgâlţâne pereţii, fereastra taie o pată turbure în besnă, uneori urlete de fiară se îngână departe, ghiaţa se aude trosnind, noaptea a stat pe loc şi guşatul se frământă cu ochii căscaţi în întunerec. Un tren săgetează noaptea, pământul se cutremură odată cu el, în depărtarea ninsă unde ţăcăne din ce în ce mai stins, duce şi închipuirea lui Gângu, spre oraşul cu lumini albăstrii. Când câmpurile tac iar, înaintea ochilor zidul se apropie, coboară să-i înnăbuşe răsuflarea, îl închide strâmt ca o groapă.

*

* *

Intors pe-o coastă, moşneagul îşi priveşte înspăimântat mâna ţeapănă, pe cerga aspră. Vrea s'o ridice şi mâna nu se supune. Vrea să mişte piciorul şi stă neclintit. Cu cealaltă mână se ajută; mâna bolnavă cade înapoi moartă.

De dimineaţă Gângu se uită la svârcolirile acestea şi nu pricepe, bănueşte un joc viclean, o glumă, ceva nou care-l nelinişteşte. Câinele s'a ridicat în două labe pe marginea laiţei şi geme uşor, lingând mâna fără vieaţă. Atunci pe obrazul moşneagului încep să lunece lacrămile.

Intr'o clipită şi-a măsurat sfârşitul, acì în pustiul despărţit de cealaltă lume, singur cu guşatul slab de minte, care nu poate să-i fie de nici un ajutor. Câte zile vor trece până să prindă alţii de veste? Desnădejdea îi frământă jumătatea de trup sănătoasă şi lacrămile se scurg pe obrazul uscat. Gângu se apropie cu sfială. Stă cu mâna la gură, o clipă se pare că în ochii apoşi îi luceşte o scânteie de înţelegere şovăelnică, de care bolnavul se agaţă cu tot ce i-a mai rămas vieaţă în trupul înţepenit. Dacă se întâmplă o minune? Moşneagul îşi face ochii blânzi, începe să-i vorbească. Il roagă, cu mâna sănătoasă prinde mâna bătătorită a lui Gângu, o desmiardă ca pe a unui copil, îi arată pacurile de tutun de pe poliţă; îi dă voie să ia câte vrea, n'are să-l mai bată, numai el îl poate scăpà, e destul să dea veste... Gângu ascultă. Când moşneagul a isprăvit şi aşteaptă cu bătăile inimii oprite de îndoeală, guşatul se apleacă şi-i pipăie mâna şi piciorul, le ri-

dică pe amândouă, le lasă să cadă pe scândură ca două lemne şi începe să râdă. Aşà ceva n'a mai văzut... Şi râsul lui umple încăperea atâtea de nebunesc, că inima bolnavului se goleşte de sânge.

*
* *

Pe marginea râului, aşezat pe o piatră, Gângu stă cu capul în pumni uitându-se 'n rostogolirea turbure a apelor.

De-o săptămână câmpul s'a desgheţat; de sus ploaia caldă nu mai conteneşte şi năvala apei nu mai încape în ţărmuri. Puhoiul cu spuma lutoasă, târâie garduri smulse şi acoperişuri omeneşti. De o parte şi de alta, apa se răsfiră viclean peste malurile prăbuşite, lunecă deasupra întinderilor înnecate. O salcie se desprinde cu ţărână cu tot, se cufundă cu rădăcinile albe în sus, se clatină spre mijloc şi deacolo porneşte smulsă deodată de şuvoi, la întrecere cu paiele putrede şi cu glugile de strujeni. Ploaia se întăreşte mai dârz, clocotesc măruntaiele pământului, noaptea coboară vânătă şi Gângu stă nemişcat acolo, pătruns de udeală, fără să simtă frigul, cu gândurile străine de potopul apelor. Din ascunzişurile ceţoase ale minţii se desluşeşte o hotărîre turbure.

*
* *

Când se ridică, a înnoptat de mult. Râul nu se mai vede jos. Se aude numai sbaterea apelor. Cu teamă deschide uşa bordeiului. I-e frică în închipuirea lui, ca nu cumva moşneagul să se fi ridi-

cat, să-l aştepte acolo, undeva după uşă, să-l năpădească poate cu pumnii. Băjbâie prin întunerec cu mâna întinsă. Freacă un chibrit şi aprinde opaiţul cu lumina tremurată. Moşneagul întins cu faţa în sus e şi mai galben. Numai ochii trăesc sticloşi, urmărind mişcările guşatului. Caută să-i ghicească gândurile.

Câinele s'a repezit la Gângu, îl împinge cu botul ud, bucuros. Dar Gângu îl dă de o parte, n'are timp de joacă. Intunecat, se aşează la vatra răcită, cu capul între mâini, să-şi urmărească mai limpede gândurile nehotărîte... Aşà trec ceasuri. Şi ochii moşneagului nu-l slăbesc, duşmănoşi. Afară ploaia se sbate, apele hăuesc fără sfârşit, gem şi se frământă cu glas omenesc, umplând întunerecul de duhuri.

Apoi ochii moşneagului sunt atraşi cu o tresărire, în altă parte. Pe sub pragul uşei o şuviţă neagră de apă, ca un şarpe, a vârît capul. S'a părut că priveşte cercetător în încăperea strâmtă, s'a oprit o clipă, şi-a întins trupul împins de-afară, apoi s'a lăţit deodată până în fund, ca şi cum s'ar fi repezit după o pradă nevăzută. Ar vrea moşneagul să se şteargă la ochi, să alunge priveliştea. Să creadă un vis rău... Ştie ce însemnează asta... Se desluşeşte bine acum fâşâitul apei pe lângă pereţii de scândură.

Apele au trecut peste apărătoarea de piatră, într'un ceas au să fie sus; din bordei n'are să rămână până dimineaţă decât scânduri smulse. Şi ochii lui

se întorc cu spaimă din nou la Gângu: — Nici acum n'are să înțeleagă?

Gângu își ridică picioarele să le ferească de apă. Rânjește înveselit. Niciodată n'a intrat apa acolo... Uite cum joacă un scaun, cum se clatină, cum plutește și se învârte; acuma se ascunde sub laiță, se întoarce înapoi, se răucește și se leagănă... Câinele urcat lângă moșneag, cu părul sburlit începe să urle. Îl ajunge apa și pe Gângu, acolo pe vatră... Se scoală, iar ochii moșneagului îl urmăresc cu o lucire de nădejde. Gușatul pășește prin baltă, caută în ascunzișuri lucrurile... Va să zică a înțeles... Se gătește de drum. Are să-l târâe și pe el afară. E gata; și-a răsturnat în traistă vestmintele, își îmbracă sumanul. Numai de s'ar grăbi, să nu fie prea târziu... Dar ce înseamnă asta?... Nu cumva? Nu se poate...

Incepe să geamă, îl strigă; degetele mâinii sănătoase se frământă pe cergă ca niște omizi înnebunite. Gângu nici n'a întors ochii. Deschide ușa. Răbufneala vântului smulge flacăra opaițului, trântește ușa la loc, în încuietoare.

O clipă în întunerec, omul și câinele au tăcut. Ascultă. Pașii lui Gângu se aud înconjurând bordeiul prin apă, urcând... Apoi nimic. Câinele se sbate înăuntru... Incepe din nou să urle.

Gângu a ajuns sus. Un expres taie besna vertiginos. Se dă de o parte și-l așteaptă să treacă; apoi după lumina roșie pornește încet, prin ploaie, spre orașul pe care îl știe cu lumini albastre și cu nenu-

mărate minuni, undeva, dincolo de zidul întunerecului.

Din când în când se opreşte să asculte. In urmă, mai tare decât hăuitul apelor şi vaietul ploii, vântul aduce răcnetul omului şi urletul câinelui. O clipă tac. Vântul singur chiuie în întunecimi. Apoi glasurile pornesc iar, aproape de tot şi din nou îndepărtate.

DACIA FELIX

MIROASE a toamnă. Şi nu e încă toamnă. Incep a se desprinde frunzele prea timpuriu veştede. Cerul a coborît aproape, cu nori vineţi şi răsfiraţi, pe dealurile unde vântul fâşie în porumburi uscate. Departe, pădurile trag în negură o dungă sură. Seara aud chiuituri în podgorii. Iar scârţâitul carelor împrăştie în asfinţit nu ştiu ce somnoroasă melancolie.

Dar nu e încă toamnă. Bruma nu mi-a omorît încă dumitriţele din grădină. N'am auzit încă, noaptea, tânguirea de copil a cocorilor care pleacă. N'au coborît încă ploile cernute fără sfârşit, monoton, monoton, împotmolind cărările şi putrezind frunzele înnegrite. De unde atunci neliniştea aceasta, ce mă înfăşoară ca o presimţire?

...Şi astăzi, pentru a-mi precizà mâhnirea nehotărîtă, o veste învechită şi târziu purtată de poştă prin aceste ţinuturi pustii mi-a întors gândurile îndărăt, spre toamnele copilăriei.

Dascălul nostru bătrân s'a odihnit, în sfârşit, şi dânsul. Mi-o spune o scrisoare cu cheiarul

negru şi cu un înger neîndemânatec gravat, lângă o cruce umbrită de nedespărţita salcie plângătoare. Nu e învăţătorul de sat, care ne-a pus întâia oară în mână abecedarul cu scoarţe tari şi cu parabola fiului rătăcit. Acela de mult doarme în ţintirimul de lângă biserica cu şindrila mucedă de ploi. In locul lui de mult ne-a descălicat în sat un dascăl tânăr, care poartă mustăţile rase, Dumineca pune manşete albe şi guler de cauciuc cu cravată înnodată strâmb; citeşte gazete politice şi va fi în curând, fără îndoeală, deputat.

Cel plecat acum în lumea celor drepţi, e cel dântâi dascăl al nostru de oraş, „Domnu Preda. dela Trei Erarchi" căruia nu puţine zile i-am amărît odinioară. Il credeam atunci aproape nemuritor... Inalt şi uscat, cu hainele întotdeauna mirosind a naftalină şi tutun, sgârcit la vorbă şi râzând odată într'o lună, îl socoteam o mumie sortită să birue timpul. Nimic nu-l turbură din măsura cu care îşi cântărià glasul şi-şi socotià paşii, aceeaşi, din fundul clasei până la catedră. Generaţii trecuseră pe băncile roase; alte cataloage noui înregistraseră priceperea sau trândăvia celor cincizeci de şcolari din clasa lui, se schimbaseră directori, elevii crescuseră şi prinseseră aripi, alţii se întoarseră în oraş cu mustăţi groase şi cu glasul bărbătesc; domnul Preda, neclintit veghià la catedra lui, lângă harta României cu hotarele decolorate, şi lângă tabla cu negrul lucios şi cu buretele albit de praful cretei.

Printre noi crescuseră o sumă de legende, transmise de generație în generație, și înflorite de fantezia fiecăruia cu un nou amănunt. Unii spuneau că se ascunde Sâmbăta seara în odaia din fund, dela „Ursul Alb", și bea până'n ziuă, când îl duce gardistul acasă de subțiori. Alții „știau" că adună bani, că e sgârcit ca Hagi-Tudose, și că noaptea vântură între degetele uscate napoleonii cu cari a umplut sertarul mesei.

De fapt „Domnul Preda" luptă cu sărăcia și, într'o căsuță închiriată, cu livadă în fund și cu nuc la poartă, își creșteà din greu cei trei copii care-i împovărau văduvia. Am știut-o mai târziu, într'al doilea an de școală, când întâmplarea ne-a găzduit în vecini.

Deacolo, de peste zăbrelele gardului, am privit întâia oară cu mirare în curte, la fetița cu șorțul roșu care se jucă în praf, la cei doi elevi dela gimnaziu, cu șepcile albastre, cari învățau la masa de sub nuc, la câinele cenușiu care dormià pe scări. Va să zică, „Domnu Preda" erà om ca toți oamenii; aveà necazurile lui, creșteà un câine, aveà găini pestrițe și negre în curte, își îmbrăcà copiii cu straie curate; și nici nu strângeà bani de aur în sertarul mesei, nici nu petreceà până la ziuă la „Ursul Alb". L-am văzut mai apoi, direticând în ogradă, aruncând grăunțe la păsări, curățind pomii de omidă și certând servitoarea. Am știut că pe fetiță o cheamă Nuți, și am înțeles că o iubește nemăsurat și neîndemânatec, cu stân-

găcia aceea a văduvilor cari îşi caută în copil ceva din amintirea femeiei pierdute.

Dar toate dispăreau când Domnu Preda intrà în clasă, cu hainele mirosind a naftalină şi tutun şi cu acelaş glas egal, strigà catalogul, cercetà caietele, puneà întrebări întortochiate, şi ne împărţià pedepse.

Intre noi şi dânsul se puneà din nou un zid nepătruns.

Şi iarăşi începeam a crede că trebuie să aibă o patimă ascunsă, care-i întunecă privirea, îi strânge buzele subţiri neîngăduindu-i nici o veselie, şi-l „face sgârcit la note"... O singură dată ne-a cucerit sufletele o jumătate de ceas, ţinându-ne sub stăpânirea unei emoţii pe care nu i-o cunoşteam, pe care nu ne-o cunoşteam. Erà aproape de sfârşitul anului, în ultimele zile de Maiu. Salcâmii dela ferestre înfloriseră şi prin geamul deschis, vântul ne fluturà un parfum jilav, de primăvară, de câmp şi de pământ întinerit; o înfrigurare care ne neliniştise în băncile noastre scrijilate de iscălituri. Cerul se vedeà albastru şi ne îndemnà afară. Unul dintre noi, (Nucleş cel mic, unde o mai fi astăzi?) prinsese un liliac pe care-l închisese în ghiozdanul cartonat, şi toate gândurile noastre erau fără voie ţintite spre ghiozdanul acela. Toţi răspunseserăm prost, gângăvisem lecţia; nerăbdători aşteptam să se sfârşească ora, pentru a ne năpusti asupra liliacului înghemuit în întune-

recul cutiei, cu aripile de gutapercă strânse şi cu răsuflarea tăiată de spaimă.

Atunci ne-am trezit deodată cuceriţi de lecţia bătrânului. Nu ştiam cum o începuse, nici prin ce tainic meşteşug ne desprinsese pe nesimţite gândul dela ghiozdanul cu şoarecele înaripat.

Ne vorbià despre Legiunea a XIII-a Gemina. despre Dacia romană; lucruri moarte pentru nepăsarea copilăriei noastre. Dar prin nu ştiu ce nebănuită însufleţire care-i spărsese cumpătarea uscată, înviase înaintea ochilor noştri nesfârşite şosele cu piatră albă, apeducte cu picioarele arcuite, cetăţi cu ziduri cenuşii, amfiteatre spaţioase şi băi cu bazine de marmoră; mine de aur şi saline în care robii războiului ciocăniau sub bolţi de sare translucidă... Din inscripţiile sarcofagiilor şi a pietrelor funerare, din basoreliefurile monumentelor rupte şi din efigiile monedelor desgropate de plugari în oale de lut, călăul copilăriei noastre, căruia nu-i descoperisem vreodată o tresărire de emoţie, înviase magic aceà „Dacie felix", despre care programul prevedeà o lecţie plictisitoare mai mult.

De unde găsise alte cuvinte decât acelea din toate zilele? Cum de ştiuse omul acela avar cu graiul şi măsurat în mişcări ca un automat, să sufle cenuşa celor douăzeci de veacuri şi să ne înfăţişeze aevea, o lume romantică şi misterioasă, care ne exaltă frageda noastră închipuire ?

Nici unul n'a mai ridicat ochii spre geamul cu cer albastru şi spre crengile albe de salcâm. Pri-

virile noastre fugiau cu vârful nuelii lucioase, pe harta decolorată, căutând urmele nevăzute ale cetăţilor cu nume sonore şi tainice: Napoca, Potaissa, Porolissum...

Sunase sfârşitul orei şi brusca erupţie a clopoţelului nichelat nu clintise nici un nerăbdător. Întâia oară în viaţa noastră şcolărească ne-am desprins cu părere de rău din bancă; atunci când încheind lecţia cu o ultimă încercuire a hotarelor cu varga albă, Domnul Preda ne amintì că „Dacia felix" nu va mai învià, nu mai poate învià niciodată. In pauză, cu toţii jurarăm solemn să ne facem oşteni şi să alungăm ungurii; Stroescu, arendaş acum în nu ştiu ce judeţ din Oltenia, compuse chiar prima strofă a unei poezii brave şi furtunoase.

Dar ora următoare, la lecţia de aritmetică, Domnu Preda îşi intrase în vechea crustă. Am căpătat cu toţii note rele, câţiva au trecut la „genunchi" şi gândurile ni s'au întors din nou la ghiozdanul cu liliacul uitat o clipă...

Apoi, s'a sfârşit anul, întâmplările ne-au risipit în alte colţuri de ţară; de oraşul acela m'am depărtat, credeam, pentru totdeauna...

Iar Domnul Preda, şi amintirea „Daciei felix", mi-au apărut târziu de tot, într'o noapte când aburii alcoolului ne împăinjeniseră ochii şi minţile; la trei după miezul nopţii, într'un cabaret cu miros acru de fum, de vin şi de femei asudate.

Vă amintiţi? Erà în prima toamnă după războiu. Masa noastră fusese înconjurată de toate ste-

lele localului, nebunul de Vancea se urcase pe masă și striga chelnerilor să înnece femeile în vin. Fiecare dintre noi își alăturase câte o vietate dintr'acelea cu obrajii înviorați de fard, dar cu ochii stinși de meseria nocturnă. Nerăbdători, pipăind sânurile căzute, încleștându-ne degetele umede, ne alegeam perechea cu care să sfârșim noaptea. Era târziu, fumul răgușise glasurile, florile veștede, strivite pe masă, mirosiau amar, femeile ameţite de vin hohoteau sălbătăcite. Sfârșiam încă una dintr'acele nopți care făcuseră odinioară faima bandei noastre. Şi tovarășa mea, la nu știu ce cuvânt ofensător, începuse să plângă, cu coatele muiate în vin și cu părul desfăcut, unde Vancea plantase câteva flori murdare și le stropia galant cu un sifon verde, care bâzâia pe gâtul de metal coclit. In desmierdările bete cu care încercam să-i potolesc supărarea, i-am smuls atunci, nu-mi amintesc cum, mărturisirea orașului de provincie de unde o adusese trotuoarul. Minţise mai întâi. Dar cucerită poate de cumințenia ipocrită cu care o apărasem de batjocurile voastre, sau numai din nevoia aceea a femeilor care cerșesc câteodată, pe lângă banii dejunului, și un cuvânt omenesc; îmi destăinuì acolo, între paharele de vin vărsate, țipând pentru a covârși sbieretele lăutarilor, orașul acela și întâmplările vieții în care se amestecau deopotrivă așternuturi silnice cu amăgiri sentimentale.

Erà oraşul copilăriei, iar femeia cu obrajii leoarcă de vin şi de plâns, erà Nuţi, fetiţa cu şorţul roşu a domnului Preda. Vă amintiţi? V'am stricat atunci toată petrecerea. Am smuls faţa de masă, rostogolind paharele care s'au spart cu scrâşnete de cristal. Am urlat lăutarilor să tacă şi am încercat să vă povestesc întâmplarea aceea melodramatică, şi să-mi tângui copilăria pe care o aduceam fragedă şi albă, să o mânjim în văzduhul acela dospit de vin. V'am povestit şi despre Domnu Preda şi despre după-amiaza aceea cu liliacul ascuns în ghiozdan şi cu lecţia lui despre „Dacia felix". Şi v'a părut atât de ridicolă povestirea mea, iar amintirea acelor apeducte cu picioarele arcuite şi a acelor sarcofagi cu inscripţii şterse, v'a sunat atât de nelalocul lor în sala cu luminile trandafirii şi cu amorul cotat fix, încât aţi început a sbierà cu toţii aria la modă sărind în jurul nostru într'un adevărat dans irochez, improvizând un cuplet al cărui refren acompaniat de toate arcuşurile lăutarilor sfârşià cu: „Dacia felix, Dacia felix!"...

Vancea mai ales a fost neîntrecut... Am târît femeia, împleticindu-ne amândoi, până la o trăsură, ne-aţi strigat în urma noastră urări obscene, şi birja ne-a purtat pe străzi strâmbe, spre adresa abià gângăvită.

Ea adormise cu pălăria răsturnată pe ceafă, cu picioarele ridicate prea sus în spatele birjarului şi cu rochia trasă dincolo de marginea ciorapilor. Nu i-am putut scoate nimic alt, decât mormăiala

încleiată de alcool. Aş fi dorit lacom s'o întreb, să ştiu, dar fiecărei întrebări răspundeà doar cu un sughiţ care cutremurà penele frânte ale pălăriei.

Se luminà de ziuă. Becurile se stingeau în calea noastră. Măturătorii alungau noaptea cu valuri de praf. Resemnat şi toropit de vin, renunţasem să mai întreb ceva; alături de femeie, cu mâna încleştată sub braţul ei umed, urzeam o melodramă. pe care cu eroism mă hotăram s'o aştern pe hârtie îndată ce voiu ajunge acasă. Străzile cu ziduri topite în ceaţa cenuşie a dimineţii, se perindau fără sfârşit înaintea ochilor păienjeniţi, şi eu vedeam scenele, combinam actele, puneam în gura personagiilor dialoguri patetice. Aveà să fie cevà mişcător şi tragic; dascălul acela de provincie, rigid şi aspru, care predicà o moralà severă şi neiertătoare la catedră. In sufletul lui uscat mocnià totuş o scânteiere omenească nebănuită. Emoţia cu care evocase întâmplări pentru totdeauna moarte din aceà „Dacie felix" scuturată din paginile cronicilor... Cei trei copii în cari îşi concentrase toată sentimentalitatea de văduv. Apoi războiul. Inventam acì, ca necesitate scenică, moartea celor doi feciori, îngropaţi undeva pe front. Fata fugită de acasă şi căzută în noroiul trotuarului. Şi pentru actul final: pensionarul bătrân şi singuratec din provincie, părăsit de toţi şi străin de toată bucuria „Daciei felix". pentru el zădarnic reînviată, murind cu un suprem blestem. Vedeam cele trei-

zeci de reprezentaţii şi o glorie coborîtă subit în aburii chefurilor noastre monstre. Iar femeia de alături nu mă mai interesă decât ca obiect de literatură.

Realitatea s'a îngrijit să fie mai cruntă. A depăşit melodramatica-mi fantezie...

Când, în sfârşit, trăsura a terminat vagabondajul pe străzile întortochiate şi s'a oprit în faţa unei căsuţe mărginaşe, mă hotărîsem să cobor femeia adormită, s'o culc în patul ei pregătit pentru oaspeţii amorului, şi să mă strecor tiptil pe uşă, afară, la aer, rătăcind pe uliţele răcorite, să-mi cuget „subiectul". Rezemată de uşe, femeia dormind pe picioare, aşteptă să deschid zăvorul; iar eu cu mâna nesigură de răceala zorilor şi de vin, abia am reuşit să găsesc gaura cheii. Am intrat într'o săliţă întunecoasă, deacî în camera cu lumina roşiatică umbrită. Plutia un miros înnăbuşit de săpun, de apă încălzită şi de parfumuri calde şi proaste; ca în toate odăile unde se cumpără în grabă iubirea. Femeia s'a lăsat să cadă în pat, toropită, trăgându-mă prin somn spre dânsa. Mă chinuiam să-i desprind copcile rebele, când uşa se deschise fără sgomot şi cineva intră cu o cană de apă şi cu un şervet împăturit, pe care le aşeză discret lângă lavoar. Nu se vedeà bine în cameră. Lumina dimineţii erà încă turbure, iar lampa prea slabă. M'am apropiat să-i desluşesc faţa şi să-i întind obişnuitul ban de mulţumită. Şi atunci am rămas încremenit, — întâia oară în vieaţă.

In faţa mea erà Domnul Preda.

Acelaş, cu spatele încovoiat mai mult de bătrâneţe, dar cu straele curate, şterse până la ultimul fir de praf şi cu figura severă şi împietrită, ca în zilele când ne învăţà la tabla neagră, proba înmulţirii şi cele nouă fericiri.

Nu m'a recunoscut. N'aveà cum să mă recunoască. Incercam să pătrund prin ce misterioase şi tragice căderi prin ce înşiruire de umilinţe şi prin ce înnăbuşită şi continuă adormire de conştiinţă a ajuns acì. Asistam la ceva monstruos şi în afară de putinţa unei înţelegeri. Şi iarăşi voiam să întreb, şi iarăşi simţiam nevoia dureroasă să aflu.

Atunci aţi izbucnit voi la fereastră. Aţi venit încărcaţi în două trăsuri. Vă adusese Gina, cea blondă. Şi aţi început a sbierà la fereastră, cu lăutarii împreună, cupletele care sfârşiau cu „Dacia felix".

Aţi stârnit toţi câinii cartierului. Vecinii au ieşit în cămăşi la ferestre, a intervenit gardistul şi ne-am îmbarcat din nou în trăsuri. Vă amintiţi cu ce sălbatecă sete m'am abrutizat apoi în dimineaţa aceea?

Nuţi a rămas deatunci împodobită cu un nume nou: „Dacia felix"; a făcut senzaţie în lumea localurilor de noapte. Se pare că aţi avut o inspiraţie fericită. I-a adus în anul acela oarecare faimă. Am văzut-o mai târziu într'o superbă limuzină cu pernele capitonate, în tovărăşia unui tânăr care decide cotele la bursa amorului.

Şi iată de ce ieri, când poşta mi-a adus, târziu, în aceste ţinuturi pustii, vestea că a murit tatăl „Daciei felix", gândurile mi s'au întors spre toamnele copilăriei.

E frig acì. Şi trist. Şi singurătatea doare. Incep a se desprinde frunzele prea timpuriu veştede. Cerul a coborît aproape, cu nori vineţi şi răsfiraţi pe dealuri, unde vântul fâşie în porumburi uscate.

La noapte voiu auzì sus în înălţimile negre, tânguirea de copil a cocorilor care pleacă.

ISAAC

DUPĂ două ceasuri de drum, am pătruns deodată în ţinuturi necunoscute. Ştiam demult că părţile acelea ale judeţului sunt sălbatice şi sărace. Nu-mi închipuisem niciodată însă, că la două poşte de calea ferată, unde de trei ori pe zi se încrucişează vertiginos expresuri cu vagon-restaurant, vagon de dormit, calorifer şi tot confortul celei mai desăvârşite civilizaţii, se mai pot descoperi ponoare atât de uitate de Dumnezeu şi de binecuvântata administraţie stăpânitoare.

Drumul se înfundă în viroage cleioase după atâtea săptămâni de ploaie, urcă dâmburi strâmbe. se înşiruia nesfârşit peste câmpuri pustii şi triste într'acest asfinţit de toamnă.

Peste podeţele surpate, caii abiă târau trăsura cu roţile încărcate de noroi, încordau din greu ştreangurile putrede, şi nu odată ovreiul cu mantaua udă, a trebuit să coboare blestemând în limba-i plângătoare, pentru a înnodà hamurile rupte şi orcicurile desprinse din cuie.

Pe coverca de piele ploaia picură monoton. In legănarea smuncită a arcurilor încercam să aţipesc pentru a amăgi timpul. Dar glasul răguşit al jidovului nu-mi da răgaz. Şi ochii zădarnic căutau în priveliştile sure ale culmilor să-şi găsească ademenire. Dealurile se perindau unul după altul, negre, sterpe şi identice; fără păduri şi fără conace, mohorîte şi moarte după perdeaua neîntreruptă a ploii. In văgăuni se zăreau pe alocuri iazuri năpădite de papură şi stuf, cu apele plumburii, fără luciri şi fără sboruri de păsări. Ajungeam parecă la un capăt de lume. Dincolo de orizontul încercuit de neguri nu mai puteà fi soare, lumină şi înveselire.

Târziu, din depărtările înnecate de apă, străbătură lătrături de câini. Undeva, în ploaie, ne apropiam de sălaşuri omeneşti; un sat, adăpost în sfârşit. Ovreiul învârtî mai înverşunat biciul. Intoarse faţa cu barba udă şi-mi strigă bucuros:

— Gropniţă... la crâşmă la Hascăl, odaie... Vântul şi ploaia îi smulse cuvintele, risipindu-le fără legătură. Dar împărtăşii bucuria. Un pat cald, o mâncare fierbinte şi un acoperiş, însemnau într'acel ceas cea mai ademenitoare făgăduială. Şi când caii cotiră pe uliţa mocirloasă a satului, printre casele cu uşile închise şi cu ferestrele întunecate, de nerăbdare calea îmi părù fără capăt.

Lung sat, sărac sat. Nici o livadă. Garduri de salcie, câteva căpiţe de fân ici-colo, şire ude de paie, câteva glugi de strujeni, şi câinii lătrând în-

tărîtaţi la fiecare poartă. Nici o ţipenie de om în ogrăzile băltoase, cu cară dejugate, părăsite în ploaie, cu viţei mugind sub şoproane sparte. Noaptea coborà repede, păreà că mă cuprinde undeva, departe, într'un ţinut african, pustiit după o harţă între triburi.

Aşà am ajuns la cârciuma domnului Hascăl. Ovreiul m'a întâmpinat cu plecăciuni, frecându-şi palmele, netezindu-şi barba întunecată, strigând unei fetişcane să aducă mai repede focul „în salonaşul din fund"; ajutându-mi să desfac încheietorile ude ale hainelor, care se împotriveau degetelor mele amorţite. Erà o sârguinţă să-mi fie pe plac şi într'ajutor, atât de slugarnică, încât domnul Hascăl îmi strică dela început cheful. Cum mă împingeà „în salonaşul din fund", din dugheana cu şiragurile de covrigi sub grinzile afumate şi cu măsurile de zinc rânduite la tejghea, nu se putù oprì să nu mă întrebe şoptit, între două uşi:

— Civà ispecţie? Nuu?

A! mi-am zis, mă asemue cu vreun atotputernic care descalecă din când în când în aceste pustii locuri, cu îndatoriri misterioase şi severe. Socotind că nu-i cuminte pentru buna mea găzduire, să-i risipesc bănuiala, am făcut cu mâna un gest nehotărît, care puteà fi înţeles la nevoie şi ca un semn de discreţie oficială. Aşà, ştiam cel puţin că domnu Hascăl are să-mi dea culcuşul cel mai moale şi are să taie gâsca cea mai grasă.

Mică odaiea de oaspeţi a ovreiului, aerul cam închis, noroc de gutuile de pe dulapuri, care împrăştie miresme tomnatice şi gospodăreşti. Dar straşnic foc! Rămas singur, mi-am tras un jâlţ la gura sobei şi mi-am desmorţit încheieturile îndelung, cu ochii ţintă la salamandrele flăcărilor, fără gânduri, cu mulţumirea aceea nepreţuită a animalului pus la adăpost. Afară se auzia ploaia cernută fără istov, glasul birjarului dereticând ceva în jurul trăsurii, vântul sgâlţâind o poartă în încheieturi. Ce vreme, ce vreme! Şi ce bine să te dogorească jarul, tihnit, fără grijă, între braţele moi ale unui jâlţ, în aşteptarea unei cine fierbinţi. Domnu Hascăl îmi aduse deocamdată o lampă de faianţă pentru zile mari, scormonì focul şi privì cu mulţumire de gazdă rânduiala lucrurilor. Işi netezì barba neagră, aşeză pe masă câteva rame turburate dela locul lor, şterse cu mâneca o urmă de praf nevăzut... In prag îşi amintì:

— Poate doriţi ş'un rachiuaş mă rog? Am un coniac tare fain... Masa întârzie până vine soţia me... trebuie să cadă din „mument" în „mument".

N'aveam poftă nici de coniac, nici de nimic alt. Domnu Hascăl se mâhnì şi închise uşa cu încetineală, ca la odaia unui bolnav. Erà deprins se vede cu capriciile atotputernicilor, printre care mă rânduise.

Mă desmorţisem deabinelea. Incepeà acum să-mi fie urît. Şi încercai, pentru a înşelà timpul,

să privesc mai deaproape, podoabele din „salonaşul" ovreiului.

Fotografii mărite în ateliere de provincie; ovreice bătrâne cu părul netezit şi cu linia albă a cărării în mijlocul creştetului; perechi de tineri însurăţei, ţapeni şi stângaci înaintea obiectivului, strângându-se neîndemânatec de mână. O galerie mută, de necunoscuţi, în vestminte de sărbătoare cu surâsul comandat şi cu pecetea neamului în figură. Unul repetat cu deosebire. Un cap osos şi voluntar, cu nasul subţire, cu bărbia pronunţată din cale-afară, cu privirea aceea îndrăzneaţă şi stăruitor de obraznică, a ambiţiosului hotărît să-şi facă drum cu orice preţ. Figura mă interesă. Se multiplică prea numeros, la diferite vârste şi sub diferite înfăţişări, încât îi puteam reconstitui cu uşurinţă istoria vieţii. Aici pe cartonul decolorat, adolescentul cu uniformă de şcoală, cu o carte pe genunchi şi cu ochii ţintiţi în gol. Apoi câteva fire de mustaţă şi un păr lăsat să crească cu sălbătăcie o carte mai groasă pe masa fotografului, aş parià: Bebel, Marx sau Lasalle. Alături schimbare desăvârşită; buzele rase, părul tăiat scurt, ochiul mai ager şi întors pe pământ dela reveriile cărturăreşti. M'am apropiat să deslușesc inscripţia fotografului. Trebuià să mă aştept! Imagina venià din America. Tânărul meu trecuse aşà dar Oceanul, în pământul făgăduinţei, să grăbească încetineala norocului. De două ori oraşul schimbat. Apoi cartonul mai mare, atelierul mai de frunte,

privirea mai împăcată şi îmbrăcămintea mai scumpă. Fără vreo explicaţie, din elocvenţa imaginilor se puteà înţelege că norocul a început a surâde. Şi încercai să-l închipui, acolo în oraşul groaznic cu ziduri gigante, străbătând furnicarul de lume grăbită, spre comptuarul unei bănci ori unui magazin cu douăzeci de etaje înălţate până la cerul fumegos...

M'am întors la jâlţul din faţa focului şi dogorindu-mi genunchii la flacără, m'am lăsat cucerit de gânduri invidioase şi amare. Iată, — mi-am zis — cine se ridică peste trândăvia noastră. Din aceste tărâmuri cu drumurile desfundate şi cu satele sălbatice, unde traiul oamenilor nu se deosebeşte mult de cel al vitelor de jug, o mlădiţă din neamul domnului Hascăl îndrăzneşte să pornească în toată lumea pentru a biruì vieaţa, şi birue. Cei din bordeele abià înălţate deasupra pământului, la marginea drumului, se mulţumesc cu mai puţin. Răscolesc cu pluguri tocite câteva brazde, aşteaptă dela voia Domnului ploaie şi ninsoare la vreme potrivită, dorm la un loc cu vitele, străbat din când în când prin noroaie până la cel mai apropiat târguşor, jalnic şi ticălos, care lor li se pare o minune; când au punga plină, lasă prisosul la crâşma domnului Hascăl, ştiu de frica jandarmului; sunt babe care n'au văzut tren şi moşnegi cari socot automobilul o născocire diavolică şi spurcată. Se îmmulţesc şi mor ca o turmă. Se duşmănesc între ei, se poartă pe la judecăţi, se înjunghie dela

un răzor de hotar, jelesc cu tot atâta durere pierirea unei juncane ca şi moartea unui prunc. Şi domnul Hascăl îşi freacă mâinile şi face socoteli. Altul străbate mări şi ţări pentru a înfiripà o mai grabnică avuţie. Chiar şi madama domnului Hascăl, pe această vreme crâncenă, când un suflet creştin n'ar alungà un câine afară, nu se aciuază acasă şi străbate o poştă de drum, pentru a se întoarce noaptea, în căruţă cu câteva legături de lână, de ouă, de pasări ori mai ştiu eu ce alte bunătăţi, cu vicleşug târguite.

Aşà gândiam încălzindu-mi oasele la focul ovreiului, sub zâmbetul cu buze subţiri pe care mi-l aruncà din cadre, tânărul de peste Ocean.

Mă învăluià o toropeală dulce, iar sgomotele de afară, uşile trântite, şoaptele din antret, lătratul plin şi rustic al unui dulău, în răstimpuri, toate se învălmăşau departe şi nehotărît între hotarul somnului şi viaţă. N'am prins de veste, nici când a „căzut" madama domnului Hascăl, nici când s'a scurs timpul. Deaceea am tresărit speriat când o mână bâjbâì la uşă, căutând mânerul. Madama domnului Hascăl, abià desmorţită de frig, cu obrajii îmbujoraţi venià să-şi ceară iertare de aceste întârzieri necuviincioase. Uitase de cină. Impreunându-şi mâinile grase, Madama Iza aduse cerul mărturie că numai necazuri foarte mari au făcut-o să-şi piardă într'atâta cumpătul. Apoi întorcându-se deodată spre cadrele tânărului din America, izbucnì pe neaşteptate într'o tân-

guire femeiască, smulgându-şi părul sur de pe tâmple:

— Izaac! Izaac! tare mai eşti tu cupil ninorocit...

Mărturisesc mai întâi că această izbucnire nu m'a înduioşat deloc. Dimpotrivă, găseam îndestul de prost gustul madamei Iza să-mi turbure tihna mea aşà de dulce dela gura sobei, cu o tânguire pe care rotunjimea ovreicei, glasul subţire şi vocabularul stâlcit de jargon, o făceà mai mult înveselitoare decât jalnică.

Am crezut totuş de datorie să-mi iau o înfăţişare de vădită mâhnire şi rostii la întâmplare câteva cuvinte de prefăcută îngrijorare.

Madama Iza se lăsă să cadă pe marginea unui scaun şi oftă, legănându-se pe şoldurile grase:

— Izaac i-un ninorocit, Izaac i-un ninorocit...

— Bine cucoană! — încercai să mă împotrivesc, — eu văd că dimpotrivă, are-o mutră scandalos de fericită. Ce i s'a întâmplat? A jucat la bursă? L-au luat la armată? E dezertor? E... şi mă oprì, ne mai găsind ce nenorocire în afară de acestea, ar puteà să mai încerce un fiu al lui Izrael.

Madama Iza dădù din cap şi repetă cu încăpăţânare:

— I-un ninorocit. Izaac 'i foarte ninorocit!...

Istoria ameninţà să nu se mai sfârşească. Şi aşà de odihnitor erà locul meu la gura sobei! Imi îndreptai ochii spre jâlţ, ca spre o fericire pierdută. Fiindcă însă, astfel îmi căzuseră sorţii, nu-mi mai

rămâneà acum decât să aflu despre ce e vorba. Cel puțin pătrundeam, cu acest chip, într'un ungher din vieața ovreiului cu privirea ascuțită din cadre, care mă mâhnise atâta în seara aceea.

Așà am aflat nenorocirea lui Izaac.

Madama Iza mi-a povestit-o cu lacrămi și cu oftaturi greu înnăbușite în pieptul domniei-sale voluminos.

Acest Izaac fusese, după cum spuneà madama Iza, un copil minunat. Odrasla cârciumarului calic, dintr'acel sat înfundat în meleaguri sălbatice, pornise pe vremuri într'un vapor de emigranți, cu o legăturică de schimburi și cu câteva hârtii împăturite, scoase din tejgheaua domnului Hascăl, și ascunse cu grijă, sub cămașe, lângă piele. Deacolo, de unde îl descărcase într'o dimineață cețoasă transatlanticul, cu o turmă întreagă de aventurieri nespălați și famelici, scrisese dela început răvașe înspăimântate. Oamenii vorbiau o limbă necunoscută, casele înalte și înguste stau gata să se prăvale; tramvaiele vuiau pe jos și pe deasupra capetelor cu larmă de fierării sfărâmate; trecătorii se repeziau unii în alții, se ghiontiau, aruncau capete de țigări aprinse între picioarele femeilor; erà un haos, o forfotă, un viermăt de oameni, o grabă și o lume atât de deosebită de tot ceeace văzuse el în sat și în Iașii unde fusese la învățătură, încât feciorul domnului Hascăl se îndoise cu amărăciune că se va puteà deprinde vreodată să facă și dânsul la fel; să sară și el din goana tram-

vaielor, să se ghiontească cu trecătorii fără să întoarcă ochii în urmă, să se înalţe într'o clipă cu ascensoriile până la al douăzecilea etaj şi să arunce şi el capete de ţigări peste picioarele femeilor. Multe luni, scrisori desnădăjduite au venit să turbure somnul domnului Hascăl şi al madamei Iza. „Un cupil aşà di tânăr şi senzibil" puteà să se prăpădească într'o lume atât de aprigă, unde om pe om nu se cruţă, mai crud ca fiarele în junglă.

La aceste gânduri, izbucnià în plânset mai cu seamă domnişoara Malci, logodnica lui Isaac, udând cu lacrămi rotunde şi fierbinţi cărţile poştale cu ilustraţii şi cu mărci de toate colorile curcubeului. Fugià atunci într'o cameră cu perdele trase, se încuià cu teancul de scrisori şi cu cărţi unde stau zugrăvite aievea, toate primejdiile acelei lumi teribile, şi nu ieşià din ascunzătoare decât seara, cu ochii înroşiţi şi cu pieptul ei mic de ovreică necrescută încă, îndurerat de suspine. Această suferinţă a domnişoarei Malci, rămase mult timp singura mângâiere a domnului Hascăl şi a madamei Iza. Cel puţin nu păcătuiseră când au logodit pe Isaac cu o fată aşà de simţitoare şi care dădeà atâtea dovezi de iubire, pentru odrasla lor din depărtate ţări.

...Mai pe urmă, mângâierii îndestule începură să aducă şi răvaşele. Isaac se deprindeà cu vieaţa cea nouă deacolo. Incepeà chiar să pună economii la o parte. Scrià despre prietenii legate cu oa-

meni isteți și cu îndrăzneală, despre planuri înfierbântate care se schimbau la fiecare lună, dar care tot trebuiau cândva să izbutească. Domnu'-Hascăl și madama Iza s'au înseninat la față. Acuma povestiau mușteriilor întârziați cu coatele pe tejghea, toate minunile din țara aceea de departe, unde feciorul lor nu se mai mirà nici de edificiile „colosale", nici nu se mai temeà de înverșunarea oamenilor. Iar domnișoara Malci creșteà, se rotunzià la piept și la șolduri în rochiile roșii de cit, se subțià la mijloc, își arcuià sprâncene prelungi deasupra unei perechi de ochi înfocați, și se înfrăgezià la obraji, ca o fată scutită de muncă, trăită la umbră și între perne de puf, ce erà.

După trei ani, înflorise în cămările calde, ca o mlădiță rară și scumpă a lui Israel. Răvașele se încrucișau peste ape. Aduceau dintr'o parte vești despre proaspete și strălucite afaceri, despre valori adunate la bănci și despre economii care întreceau tot ce domn' Hascăl și madama Iza îndrăzniseră să viseze vreodată. Duceau din altă parte, semne de nerăbdare și de arșiță care nu mai puteà aștepta. Domnișoara Malci se arătà îngrijorată acum de femeile frumoase, bogate și ticăloase care puteau să-l scoată pe Isaac, acolo, din minți. Și-l chemà să vie neîntârziat, să o scoată din satul acela unde n'are cu cine schimbà o vorbă, unde țărani mojici sudue toată ziua, îi strigă vorbe urîte când stă la tejghea, și chiar merg până acolo cu obrăznicia când s'au întrecut la băutură, încât

întind mâinile printre sticle cu rachiuri galbene și roșii, să o mângâie pe bărbie, ca „pe-o femeie de acelea"...

Apoi chemările domnișoarei Malci se răriră. Tinerețea obosește ușor. Depărtarea și anii îndelungați începură să presare cenușe răcită în scrisoarea logodnicei. Nu se mai zăvorà în cămări, nici nu mai privià cu lacrămi cuiburile de piatră uriașă, de pe gravurile clădirilor de peste Ocean. Toate se îndepărtau, se ștergeau, păreau fără început și fără sfârșit. Rămâneà pe gânduri și acum, domnișoara Malci, la tejghea sau pe banca din cerdacul cârciumii. Dar nimeni nu mai află unde-o poartă întristările.

Cam în această vreme, pe neașteptate, s'a întâmplat în casa domnului Hascăl o rușine și o turburare multă vreme ascunsă satului. Intr'o dimineață, Madama Iza a găsit patul domnișoarei Malci desfăcut și fereastra deschisă. Pe-o filă de hârtie, fugara își cereà iertare și arătà foarte firesc și simplu că s'a „dus unde o cheamă inima"... Nu la Isaac, căci inima domnișoarei Malci încetase să reziste depărtărilor. Inima domnișoarei Malci o poftise mai aproape: la căpitanul cu mustața neagră și cu dinții albi și puternici ca o dantură de lup, care în primăvară fusese trei luni încartiruit la cârciuma domnului Hascăl. Cum i-a fost scoasă fata din minți, ce s'a petrecut în primăvara aceea sub ochii ovreilor bătrâni fără să înțeleagă, madama Iza nu puteà nici acum să-și închipue. Cu

hârtia în mână, în faţa patului nedesfăcut, o spaimă numai se deslușise, tăindu-i picioarele:

— Ce-are să spună Isaac?

— Isaac are să se omoare. Isaac are să-şi piardă minţile. Isaac n'are să mai poată muncì.

Două zile s'au văitat bătrânii, au închis uşile dughenii să nu mai dea ochii cu această lume a tuturor destrăbălărilor. S'au rugat aşteptând să li se pogoare de sus un gând bun... Apoi într'o dimineaţă s'a suit madama Iza în căruţă cu legăturile ei, a pornit-o la târg, la neamuri mai înţelepte şi cu învăţătură, la prietene pe care de mult le uitase; s'a tânguit şi a cerut celor cu mai multă cunoaştere a lumii, mângâiere şi sfaturi... Deacolo s'a întors cu hotărîrea să-i ascundă lui Isaac aceste întâmplări. Poate fata vine acasă. Poate chiar Isaac începe să se gândească acolo la alta. Lumea e schimbătoare. Sufletele sunt îngenunchiate întâmplărilor. Aşteptarea e cea mai cuminte înţelepciune a lui Israel.. După două luni de tăcere, începură să curgă din America întrebări îngrijorate. De ce nu scrie Malci? Ce e cu Malci? E cuminte Malci? E bolnavă Malci? Şi iarăşi domnu' Hascăl începù să se plimbe prin dugheană smuncindu-şi barba neagră, şi iarăş madama Iza îşi smulse părul sur dela tâmple.

Şi tot dânsa a găsit atunci deslegare... S'a urcat iar în căruţă, înconjurată de legături cu ouă şi gâşte, pentru neamurile cele sărace şi cărturăreşti dela oraş. După amiază, cu inima îndoită, a bătut

la uşa domnişoarei Malci, care se chemă acum „Duduia Ninon", şi locuià într'o casă cu globuri de sticlă galbene şi roşii, înfipte în rondurile grădinii dela stradă.

Cele două ordonanţe ale căpitanului, romanţa dela clavir care se auzià cântată în casă, aduseră dela început, în sufletul Madamei Iza, intimidare şi admiraţie. Soldaţii o lăsară să aştepte, într'o sală cu covoare moi paşilor şi cu cadre aurite şi necuviincioase pe pereţi. Clavirul tăcù şi Duduia Ninon răsări în uşe. Ii părù madamei Iza o vedenie, albă şi imaterială. Niciodată nu-şi închipuise că logodnica lui Isaac ar puteà să devină această femeie frumoasă, subţire şi mai mândră ca Esther, ca Suzana, ca Hana soţia lui Tobias, ca Sarah şi ca toate femeile minunate despre care după mii de ani Vechiul Testament păstrează credincioşilor amintirea.

Madama Iza atunci, s'a târît în genunchi, i-a pus înainte scrisorile lui Isaac. a pomenit şi de averea lui deacolo, de masa şi de patul pe care atâţia ani, ei, oameni săraci, l-au dat cu atâta bună inimă fetei culese de pe drumuri...

Duduia Ninon a ascultat aceste tânguiri şi mustrări în tăcere, jucându-se cu un ciucur dela capotul ei de mătase şi privind, prin geamul deschis, în stradă, cu gândurile aiurea... Iar când desnădăjduită, madama Iza a început să blesteme şi să cheme asupra capului ei, toată urgia care poate să bată un copil nelegiuit al lui Israel. Duduia Ni-

non a izbit din pantoful mic, a încruntat sprâncenile arcuite şi a ameninţat că sună soldaţii să o scoată afară.

Mâna ei cu degetele subţiri şi cu inele sclipitoare se întinse chiar spre butonul soneriei. Madama Iza se strânse de frică şi amuţi... Dar nu s'a întors acasă decât după ce a izbutit să smulgă dela Duduia Ninon, făgăduiala că va răspunde măcar de milă, la toate scrisorile lui Isaac, ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat, ca şi cum l-ar aşteptă încă cu ochii somnoroşi la tejgheaua domnului Hascăl.

Dela aceste întâmplări se împlinià acuma un an. Madama Iza străbăteà la fiecare trei săptămâni drumul până la oraş, duceà răvaşele primite dela Isaac, aşteptà răspunsul Duduiei Ninon, aşternut pe hârtia cu marginile aurite, scoasă din biuroul căpitanului, se întorceà acasă împăcată, după-ce puneà cu mâna ei scrisoarea la cutia albastră a poştei. De mărturisit lui Isaac adevărul cel grozav, nu mai puteà fi vorbă. Scrisorile lui erau atât de pline de grijă pentru „mica de Malci"! Şi Duduia Ninon păreà chiar că descopere oarecare plăcere într'acest joc viclean, care întreceà toate urzelile din romanele cetite la fereastră, în ceasurile când Mişu întârzià la cazarmă ori la Club...

Ori, iată că pe neaşteptate, Isaac scrise deodată, că peste două săptămâni se întoarce să-şi ia logodnica, să se odihnească acasă, să vadă satul de

care nu-şi mai aduce aminte decât cu înduioşare acuma. Răvaşul lui erà numai mulţumire şi bucurie. Se gândià chiar să facă pentru nunta lui „un cadou" la şcoală şi la foştii lui tovarăşi de învăţătură din satul domnului Hascăl, pentru care nu mai păstrà nici o amintire de amărăciune. Aduceà daruri pentru Malci; mătăsuri şi inele, lucruri scumpe şi podoabe necunoscute acolo, în Moldova aceea mai săracă decât ţinuturile unde pier de foame şi whisky, pieile roşii... Pregătise un culcuş de prinţesă pentru Malci, tocmise slugi cu faţa neagră de cari s'ar înspăimântà copiii din satul domnului Hascăl, scrià însfârşit despre minuni ce păreau bătrânilor obscure şi misterioase...

De o săptămână madama Iza bate drumul la târg şi înapoi.

Tot ce-a putut închipuì mintea ei înspăimântată, n'a izbutit să clintească hotărîrea Duduiei Ninon. La început crezuse că va fi uşor s'o ademenească să părăsească pe „Mişu acela" care pierde noptile la Club, şi să se întoarcă acasă. Isaac n'aveà să afle nimic, aveau să plece îndată într'o ţară aşà de departe, unde nimic nu se mai străbate din întâmplările de acasă şi, unde şi ea şi Isaac, aveau să fie fericiţi şi să se bucure de plăceri care nu se pot aflà într'un târguşor fără însemnătate, ca acela unde îşi îngroapă vieaţa... Aşà vorbise îndelung Madama Iza. Dar la toate aceste ademeniri, Duduia Ninon a dat cu încăpăţânare din cap.

— „A făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru

dânşii. A scris un an răvaşe mincinoase, despre care dacă ar fi aflat Mişu, s'ar fi întâmplat poate o nenorocire. De un an îşi pierde timpul ascultând tânguelile madamei Iza. Acuma nu mai poate nimic. N'are decât să se întoarcă madama Iza acasă. Să-l aştepte pe Isaac şi să-i spună tot. Ea nu se teme. Ea nu se ştie vinovată. Ea l-a aşteptat. O fată nu-şi aşteaptă logodnicul mai mult decât a aşteptat dânsa. Isaac a vrut bani, bani mulţi, acuma are. Are să-şi găsească cu dânşii altă femeie. Ei nu-i trebuie bani. Ea numai pe Mişu îl iubeşte..."

Când a început madama Iza să ţipe şi să plângă din nou, Duduia Ninon a apăsat de astădată cu adevărat degetul pe sonerie. Un soldat a îmbrâncit-o pe scări. Nu şi-a dat seama cum s'au întâmplat toate. S'a trezit în ploaie la poartă. Un câine a lătrat înverşunat de după zăbrele.

Deacolo venià acuma Madama Iza, şi de aceste întâmplări îi erà inima îndurerată... Se gândià că în vremea când plângeà pe scaunul dela gura sobei şi-mi împărtăşeşte aceste nefericiri, cari nu mă pot interesà, vaporul cu Isaac se apropie în fiecare ceas şi Isaac se plimbă pe punte, aşà cum a văzut ea în ilustraţiile de ziare, înfăşurat în mantà; priveşte departe, deasupra apei şi gândul lui vede acasă pe Malci aşteptându-l gata să-l prindă cu braţele de după gât, ca o logodnică iubitoare şi credincioasă cum o ştie... Aceste închipuiri doborau pe madama Iza şi rămase cu mâinile ei grase

şi albe întinse pe genunchi, cu ochii uitaţi în salamandrele flacărilor din sobă. Afară ploaia se sbăteà fără istov. Mă toropià somnul. Madama Iza nici nu gândià să plece...

Deodată, se întoarse şi-mi mai împărtăşì încă o îngrijorare:

— Şi-acumă, ci-a să facâ Izaac cu atâte cadăuri? Spune mâ rog... Aşà o mulţime di bani, mâ rog!

VALSUL ROZELOR

DUPĂ miezul nopţii, ne-am înfundat într'o cameră înnecată de fumul ţigaretelor, la două mese de cărţi. Prin uşa întredeschisă, în salon, se vedeau perechile dansând, melodiile orchestrei străbăteau înnăbuşite, dar nimeni nu aveam nici ochi, nici urechi pentru aceste desfătări juvenile. Cartoanele sburau dela unul la altul, vrafurile de bancnote făceau ocolul mesei, figurile apăreau în pâcla albastră de fum, când întunecate, când de o veselie nervoasă, după întorsăturile fanteziste ale hazardului. Mormanele de ţigări stinse se îngrămădiseră în scrumiere. Nu mai vorbiam decât în monosilabe.

— Pas...

— Şi...

— Deschiderea...

— Plus potul...

— Trei aşi...

— Eşti scandalos, moncher...

Şi iarăşi:

— Pas...

— Deschiderea... Şi mie trei...

— Plus potul...

Intr'un timp, nenea Iorgu aruncă departe cărţile pe postavul verde.

— Băieţi eu m'am declarat mulţumit. Altul la rând... Mai bine ascultăm nitică muzică...

L-am urmat pe nenea Iorgu pe canapeà, să răsfoim ultimele reviste ilustrate. Tovărăşia lui îmi erà întotdeauna plăcută. Din călătoriile tinereţei, din lumea dispărută a cărei amintire o mai păstrà printre puţini, din povestirile lui cu miez şi de o îngăduitoare ironie, nenea Iorgu ştià întotdeauna să însufleţească un ceas de plictiseală cu o măestrie care îl făceà pentru noi nepreţuit, în orăşelul acela pustiu, unde ne aruncase întâmplarea să ne îngropăm pentru multă vreme tinereţele.

Cu o lună în urmă, unul dintre noi, judecător abià ieşit de pe băncile Facultăţii îşi sburase creierii pentru o femeie. Intâmplarea ne despărţise în două tabere, şi discutam şi acum cu înfierbântare, dacă femeia va fi fost ori nu vinovată. Fireşte, noi tinerii, înăcriţi în vieaţa aceea de provincie, unde totul se sfârşià între cafenea, club şi cinematograf; unde femeile aveau înfăţişări antideluviane şi vestminte întotdeauna cu un sezon în urmă, eram cei mai înverşunaţi vrăjmaşi ai sexului fără barbă. Toată filozofia lui Schopenhauer, Stenhal şi tuturor pesimiştilor în iubire, erà pusă la contribuţie şi acomodată după cerinţele sumbrelor noastre teorii. Iar cum nenea Iorgu se înfurià întotdeauna

când asistà la disecţiile noastre eretice, şi se înverşunà cavaleresc apărător al femeiei; diavolul contradicţiei m'a împins şi în seara aceea să-i recapitulez din nou, toate capetele de acuzare, din rechizitorul pe care tabăra tinerilor îl dresase nopţi dearândul, „îngerului căzut" între sticlele de bere şi turceştile cu caimac, dela *Cafeneaua lui Traian*.

Impotriva aşteptărilor, nenea Iorgu nu sări de pe canapeà, nici nu începù să se plimbe ca de obiceiu, fierbând în jurul meu, vârându-mi sub ochi degetele subţiri şi nervoase, odată cu argumentele care aveau să mă biruie. Mă lăsă să-mi sfârşesc tot repertoriul şi părù chiar încântat de patima cu care mă trudeam să zugrăvesc în cele mai negre colori, *femeia* pe care în definitiv o doriam, care ne lipsià tuturor acolo, şi la picioarele căreia ne-am fi târît cu toţii, şi cu toate teoriile noastre disprețuitoare, dacă am fi descoperit-o undeva ideală şi angelică, în acel oraş unde în trăsurile de casă, în lojile de cinematograf şi în ceasul de plimbare nu apăreau spre înfricoşarea ochilor decât sub înfăţişarea de jandarmi călări sau mumii travestite în haine femenine. Şi în ce fel de haine. Doamne!

Când crezù că am sfârşit, nenea Iorgu îşi puse pe măsuţă, alături de ceaşca de cafeà golită, ţigareta de chilimbar, şi mă trase aproape, stăpânindu-se:

— Femeia uită?... Numai noi suferim, ne torturăm, ne sburăm creierii?... Bine Nenişorule! n'am

să-ţi desgrop maxime şi înţelepciuni filozofice. O să facem împreună o probă, aici, în scurt, şi să vorbim apoi, Nenişorule!...

Când nenea Iorgu o luă cu „Nenişorule", însemnă că a ajuns la maximum de indignare. Şi mă aşteptam la obişnuita explozie, care să adune iarăş în jurul nostru toţi chibiţii dela mesele de joc.

Dar nenea Iorgu se plecă mai aproape, şi continuă cu glasul deodată şoptit:

— Fii bun Nenişorule, şi treci în sala de bal. Roagă pe Nae ţiganul, din partea mea să cânte „Valsul Rozelor"... Un vals vechiu, un edec de al nostru, de acum patruzeci de ani... Şi vino să stai alături de mine să-l privim amândoi pe Gogu Vlahopol, colonelul...

M'am executat, cu toate că nu pătrundeam unde vrea să ajungă. Am trecut printre perechi, în sala de bal, m'am strecurat printre ofiţerii strânşii în tunică şi cu pudra topită pe obraji, printre femeile care mirosiau a parfumuri grele şi a năduşeală, şi Nae ţiganul a încercat îndată să-şi amintească, în surdină, pe gâtul vioarei, melodia. Erà se vede ceva foarte vechiu, căci a fost nevoie de consultarea celorlalţi ţigani mai bătrâni... In sfârşit, după ce-a dibuit două-trei valsuri preistorice, descoperì. Mi-a rânjit încântat, cu dinţii albi cari tăiau faţa neagră ca o reclamă de apă dentrifice şi când m'am întors alături de nenea Iorgu, perechile se învârteau dincolo, în ritmul unui vals somnoros, ce-mi

aduceà vag aminte de copilărie şi de tânguirea caterincilor pe uliţele mărginaşe.

La semnul lui nenea Iorgu, am rămas privind amândoi la colonel: eu cu nedumerire, dânsul cu vădită satisfacţie. Gogu Vlahopol erà asudat, boabe mari se rostogoliau pe fruntea-i desgolită şi pe ceafa cu trei valuri, din când în când îşi scoteà batista din buzunar, ştergeà apa de pe obrajii dogoriţi şi erà cu totul absorbit jocului. Câştigà, vraful de hârtii se urcase înaintea lui; din când în când, între două tururi de cărţi, numărà iute cu degetele grase şi păroase, bancnotele, le împărţià pe categorii, puneà hârtiile noui de o parte. Oglindià în sfârşit cea mai desăvârşită înfăţişare a jucătorului de club provincial, imbecilizat de aceleaşi partizi. la aceeaş masă, cu aceiaşi tovarăşi. Niciodată nu mi s'a părut mai vulgar cu trupul înnăbuşit în grăsime, cu stângăcia de militar îmbrăcat în haine civile, incomodat de manşetele scrobite şi cu batista udă, pusă în jurul gulerului tare, aşà cum o puneà odinioară, fără îndoeală, înainte de a ieşi la pensie, între gât şi gulerul tunicei. Ce-aveà însă de-aface aceasta şi cu „Valsul Rozelor"? Pentru Gogu Vlahopol nu existà nici bal, nici muzică, nici vals, nici noi; toată fiinţa lui voluminoasă erà absorbită de cartoanele care lunecau ameţitor pe pânza verde, de hârtiile care treceau dela unul la altul; arar îşi îngăduià doar o clipă de răgaz, să scuture scrumul ţigării care se sfărâmă pe vestă.

Când țiganii au isprăvit, nenea Iorgu își frecă mâinile triumfător:

— Ah! ai văzut bruta?... Animalul!... Poftim; — plus potul, și mie treizeci, rigi cu valeți, servit!.. Asta-i vieața lui. Aici mucezește dela patru după amiază până la opt, și dela zece seara până la două-trei de noapte... Nimic nu există pentru el în afară de cărți, de țigările care-și leapădă scrumul pe haine, de bârfelile noastre și de cafelele pe care Max i le pune înainte cu regularitate de cronometru, la fiecare ceas, pentru ca să le soarbă cu ochii la cărți și cu mâinile tremurând, îngrijit să nu-i scape cumva o întâlnire. A tresărit el când a auzit mizeria aia de vals, care trebuia să-i amintească singura întâmplare ce n'a fost stupidă și de prisos în vieața lui mâncată între club și cazarmă?... Aș! Îi era teamă să nu-l relanseze Mitulescu, pândeà să prindă cacialmalele lui Victor, măcar că se cunosc de-o poștă; își numărà ca un maniac ce este, cele câteva sute de lei pe care are să le dea acuș-acuș, într'o jumătate de ceas pentru ca să se vaiete apoi, ca întotdeauna, la toți chibiții din spate. Ăsta-i eroul domneavoastră, Nenișorule! Poftim, privește-l. admiră-l, îmbrățișează-l. . Ah! bruta... Mi-a întrecut așteptările... Îți spun drept; mă temeam... Zic: cine știe? din movila aia de grăsime, se mai trezește o licărire, poate rămâne o clipă pe gânduri cu ochii în altă parte, uitând cacialmalele lui Victor... Dar e Gogu al

nostru, nu se desminte... Haide, îmbrățișează-l Nenișorule!...

Am început să râd. Într'adevăr, colonelul svârlise cărțile, se uită peste umăr, la jocul vecinului, să nu scape cumva vreun amănunt din capriciile partidei. Și așà aplecat, cu ochii lacomi, cu fruntea asudată și roșie, nu desmințià cu nimic portretul lui nenea Iorgu.

— Și acum să-ți povestesc și ce e cu mizeria asta de vals...

Cu acest „Nenișor" am fost coleg de școală — cum vezi istorisirea mea se pierde în noaptea timpurilor. Erà pe atunci un băețandru subțire, cu ochii migdalați, cu părul buclat și cu buzele întotdeauna umede, ca și cum ar fi fost veșnic după mușcătura unui fruct savuros. Pe stradă femeile întorceau capul după el, și canalia nu se lăsà mai pre jos. Eram prieteni nedespărțiți, și mai eram și confidentul lui. Chiar și un fel de secretar amoros, fiindcă eu trebuià să răspund pentru el scrisorilor din plicuri albastre, cu alte scrisori, în care compilam din cărți celebre, mărturisiri de iubiri eterne, versuri din anatologii, în sfârșit toată literatura aceea amoroasă, care la optsprezece ani ni-se pare singurul lucru de preț pe pământ. Gogu nu puteà scrie o vorbă fără greșeli de ortografie și fără să toarne pe hârtie declarații într'adevăr catastrofale.

Astfel, doi ani am fost cu neîntrerupere unicul său interpret sentimental. Apoi ne-am despărțit: el, feciorul unui funcționar nevoiaș, a intrat la

școala de ofițeri, eu îmi luam o licență vagă și-mi treceam aproape tot timpul la țară. Acolo îl aduceam și pe dânsul în vacanțele de vară. Erà un admirabil tovarăș de vânat, de călărie, de înnot și de hoinăreală pe câmpuri. La o mică depărtare de moșie se ridicaseră atunci niște băi la un izvor sărat; veniau familii din toată Moldova, fete, orchestră, excursii, — nu simțeam când se duce vara. Ne trezeam deodată cu ziua micșorată, cu vânturi reci seara, cu florile ofilite și cu cele dintâi frunze galbene...

Gogu și strângeà cu adevărată jale zestrea lui sărăcăcioasă de băiat nevoiaș, plecà într'o dimineață cu ochii întristați, îl petreceam din cerdac cu privirea, până când docarul dispăreà la cotitura șoselei și mă întorceam iarăși la singurătatea mea.

Mă așteptau zile de toamnă ploioase, iarna cu viscole care mă despărțiau de restul lumii, nopți nesfârșite din amorțeală; toată tristețea aceea a tinereței îngropată departe de orașul cu ademenirile lui, ce ni-se par atunci fără seamăn de scumpe. Această singurătate mi-a deschis sufletul și la cea dintâiu dragoste nemărturisită și dealtfel îndestul de ridicolă. Cum în jurul nostru nu aveam vecini decât arendași ovrei, ursuji într'o mizerie aprigă și lacomă, nu-mi rămâneau pentru prietenie, pentru ucis câteva ceasuri de vorbă, decât un medic bătrân și plin de tabieturi, dela un spital de sat, subprefectul care descălică odată pe lună să doarmă o noapte la mine, și popii sfătoși, lungi la povești

și plini de ortodoxie, din vreo trei cătune apropiate.

Pentru fata unui astfel de popă, sărac și întunecat de-o îndelungă văduvie, a început să-mi bată întâia oară inima repede și ascuțit în piept, ca o durere, într'un sfârșit de toamnă cu miros de frunze putrede și cu triștețí de mirişti jilave, ce mă alungau din chiliile mele.

Poate nici nu erà frumoasă. Frumusețea la vârsta aceea o găsim în noi... Mă aduceau pe drumuri noroioase și înnecate de ploi: ochii ei fricoși, gura cu buzele cărnoase, părul înnodat la ceafă dintr'o singură și fugară răsucitură de mână, naivitatea cu care ascultà toate basmele mele timide și stângace.

Poate nici n'a înțeles ce mă chemà atât de des acolo.

Poate nici eu n'am vrut să înțeleagă... Mă întorceam acasă cu sufletul luminat, peste câmpurile turburi, fluierând a voie bună, strângând calul în pinteni: — cu fericirea aceea pe care tinerețea o culege oriunde, ca albina ce-și soarbe mierea din cea mai umilă floare de câmp. Câteodată mă hotăram să-i iau mâna ei mică, să-i spun, s'o lipesc cu trupul alături de mine și să-i sărut ochii peste care știam că ploapele au să coboare înfricoșate și poate fericite. Apoi gândeam: la ce bun? Ne despărțiau atâtea....

La începutul verii, când Gogu Vlahopol a coborît din docar, cu mica lui zestre nevoiașe, îmi spuneam chiar că voi găsì prilej să răresc drumurile

pe acolo, să-mi cercetez sufletul mai deaproape și de va fi nevoie — să uit. Am reluat hoinărelile noastre peste câmpuri. El aveà acum tresă de aur la chipiu, seara îmi împărtășià planurile, își făgăduià, îndată ce va fi trimis la regiment, să înceapă o vieață turbată, în care, firește, femeia aveà să joace rolul cel mai de seamă. Mărturisesc; — îl invidiam. Tata erà bolnav, de trei ani colindà sanatoriile din străinătate, eu eram condamnat poate multă vreme încă, să putrezesc acolo la țară, să supraveghez ariile, să mă cert cu țăranii, — să pândesc jafurile vechilului, să mă lipsesc de toate mulțumirile, spre care tinerețea mea mă împingeà cu lăcomie. Și iată, el, băiatul unui funcționăraș vag dela primăria unui mizerabil târgușor, crescut în nenumărate și crude umilințe, aveà dreptul să spere dela vieață deacum înainte toate bunurile mie neîngăduite.

Am început din nou și drumurile noastre la acele băi care erau la modă pe timpuri și unde găsiam adunată o lume veselă; femei, față de care docarul nostru englezesc ne dădeà un prestigiu deosebit; tineri cu cari legam o trecătoare prietenie. Deveniseră un eveniment pentru tot ținutul și acele „serate de Sâmbătă", cum le numià cu emfază corespondentul ocazional al unei gazete din Capitală: biete petreceri nevinovate, unde perechi tinere învârtiau dansuri acum demodate, unde se puteà cunoaște într'o jumătate de noapte toată lumea, cu aceea ușoară familiaritate îngăduită numai două

luni pe an, între aleele de brazi sau pe plajele marine, la băi și la locuri de odihnă. Veniau familii dela două poște, în trăsuri care ajungeau prăfuite, în poștalioane cu clopotele ce sunau de departe, în asfințituri învăluite în nori de colb pe șosea...

Acolo, m'am gândit să pun înaintea lui Gogu Vlahopol și fetița aceea fricoasă de popă sătesc, pentru a-i destăinuì apoi neliniștea ce mă mistuise toată iarna și primăvara aceea, pentru a-i cere apoi părerea și un sfat, ca unui precoce dar strașnic cunoscător al femeiei, ce se află. Căci, dacă eu devenisem de mult secretarul său sentimental și dacă el nu puteà așterne un răspuns de cinci rânduri la o scrisoare, fără să toarne o neghiobie; în schimb, față în față cu „inamicul", cum îi spuneam noi femeiei, se pricepeà să-i întoarcă mințile, să-i strecoare în urechi toate obrăzniciile și să-i descopere slăbiciunile, cu o intuiție de brută minunată, care îmi stârnià pe atunci toată admirația mea de nelecuit timid...

...Așà am pierdut-o eu pe Margareta. Seara aceea a fost o adevărată sfâșiere. Dela primul vals, când Gogu Vlahopol i-a trecut mâna în jurul trupului, pentru a pornì amândoi pe parchetul lucios, am simțit că se îndepărtează pentru totdeauna de mine. Erà subțire, aveà ochii migdalați, uniformă strălucitoare, valsa ca un duce, — și eu eram un tânăr plicticos, ce nu putusem învățà să fac trei pași fără a turburà toată sala, ciocnindu-mă de toate perechile

din cale şi de acele mai depărtate, pe care le căutam parecă înadins.

Intr'acel an, se cântà până la exasperare, „Valsul Rozelor", mizeria auzită adineaori, care a înviat fantome. Erà melodia cântată de toţi lăutarii restaurantelor, de toate muzicile militare, valsul fluierat de trecători pe stradă, auzit după toate perdelele, silabisit la clavir; cântecul anului, în sfârşit, ce te urmăreşte ca o obsesie, fără să se ştie de unde a pornit, pentru a se şterge fără a-ţi da seamă acum, când alt refren îl moşteneşte. Şi această brută de Gogu, care nădueşte acum cu cărţile în mână şi-şi şterge pe obraz cu batista, sudoarea îndoită cu scrum, valsà dumnezeeşte. Urmăream cu ochii per tchea lor alunecând printre celelalte, până când toţi s'au oprit şi au rămas singuri, ei doi; ea cu figura palidă şi cu buzele strânse, el cu obrajii rumeniţi şi cu un surâs de vanitate neascunsă, alunecând vertiginos pe oglinda parchetului, — „pereche făcută unul pentru altul" — cum şoptì la spatele meu un glas de femeie. Când s'au oprit ameţiţi, câţiva au aplaudat ca la teatru. Sângele a năvălit în obrajii fetei. M'a căutat din ochi, şi a descoperit poate în privirea mea o mustrare, pe care n'a vrut s'o înfrunte pentru a nu-şi întunecà fericirea. M'a ocolit. A căzut pe un scaun în alt capăt al sălii. Toată noaptea nu s'au despărţit.

In zori, când am plecat în docar, tăceam amândoi privind îngânduraţi geana trandafirie a răsăritului. Gogu Vlahopol aprindeà ţigare după ţigare,

voià să-mi spună ceva, mă spionà cu coada ochiului, şi eu aşteptam să pot izbucnì, să-i cer socoteală pentru ticăloşia din seara aceea, să-i rostesc cuvintele grele pe care le rostogoleam în minte de câteva ceasuri. El respirà cu sete aerul fraged al dimineţii, îşi muşcà buzele umede, surâdeà propriilor gânduri. Erà în aceeace numeam noi altădată cu înveselire „perioada de incubaţie amoroasă". Dela un timp nu mai putù răbdà, şi exclamă aruncând ţigara:

— Ştii că începe să-mi fie dragă şerpoaica aia?... Mi-se pare c'o să-mi faci după masă o scrisoare, dar, ştii, una teribilă!...

Atâta seninătate m'a dezarmat. Ce-i puteam spune? Am dat biciu cailor şi m'am răcorit trăgând o goană pe şosea de sfârâiau roţile. Ajuns acasă, animalul a dormit cu pumnii strânşi până la amiază. Eu zadarnic m'am răsucit în aşternut. Nu se prindeà somnul de mine, şi nu găseam nici o cale, decât o explicaţie hotărîtă, care aveà să sfârşească poate cu cearta noastră şi cu plecarea lui.

După masă s'a prezintat cu aerul cel mai nevinovat din lume, în cămara mea, cu cutia de plicuri în mână, încântat şi sigur de izbândă. Işi întocmise un plan: — „trimitem pe Sava vizitiul, cu mănuşile pe care le-a uitat la mine"...

Bruta se gândise la toate. Mă dezarmà a doua oară... M'am pus să scriu furios... Imi spuneam: — voiu trimite o scrisoare, ori două, apoi voiu mărturisì într'a treia pe care Gogu nu va cunoa-

ște-o, că eu mi-am pus acolo tot sufletul, că eu mă frământ noaptea fără odihnă, că mie mi-se cuvine sărutarea cu buzele apăsate, pe care o cerșeam pentru altul. Am scris, fără îndoială, ceva mișcător și neobișnuit, căci după ce i-am citit epistola cu glasul sugrumat de propria-mi emoție, Gogu m'a îmbrățișat și a început să joace prin casă ca un turbat, cu plicul în mână, răsturnând scaunele, privindu-se în oglindă, izbindu-și fericit pintenii argintați...

Și din ziua aceea, sub ochii mei, s'au desfășurat toate peripețiile unei patimi, în care zadarnic aș mai fi încercat să intervin după planurile dinainte urzite... Gogu Vlahopol nu-și găsià astâmpăr; toată dimineața iscodià cele mai fantastice pretexte, pentru a face în asfințit un drum până la Șercaia, mă târà după dânsul, mă silià să fiu martorul șoaptelor lor.

Fata îl aștepta cu ochii trași, se înseninà la cea dintâi neghiobie rostită de el, îl desmierdà cu privirea, și eu trebuià să-mi caut de lucru, să răsfoesc pe mese cu învelitori de lână împletită, albume vechi cu cărți postale ilustrate, cărți cu primele foi rupte, să-mi iau o înfățișare nepăsătoare și discretă. Ea l-a iubit din cel dintâi ceas cu toată sălbătăcia aceea a unei vietăți care trăise singuratică, fără desmierdări, fără să întâlnească decât oameni cu mâinile ciolănoase și cu graiul aspru. Gogu Vlahopol, cu trupul lui subțire din tunica strânsă, cu ochii de femeie și cu mâinile albe și îngrijite de curtezană, îi apăruse în viață ca un

prinţ minunat, coborît din basmul cenuşeresei. Şi nu mai simţeam nici o amărăciune... „Erau prea mult făcuţi unul pentru altul" — cum şoptise în seara aceea femeia dela spatele meu. Eu eram prea stângaci, prea ursuz, şi apoi oglinda nu-mi da drept să-mi fac prea multe iluzii. Astfel, în alte seri, în sălile acelea de petreceri când viorile începeau din nou „Valsul Rozelor" şi când din nou încleştaţi într'un singur trup, alunecau pe lacul parchetului — ochii mei alergau după dânşii cu o îngăduealâ aproape iertătoare...

N'am prins de veste când s'a topit vara şi când au coborît cele dintâi vânturi reci, purtând peste miriştî întâii nori de toamnă. Intr'o dimineaţă Gogu a primit ordinul să se prezinte la un regiment de pe ţărmul Dunării. Şi acest Nenişor, pe care-l vezi acum îngropat în grăsime, agitându-se numai când e vorba de un relans, menit să aducă senzaţie o săptămână în tot clubul; acest Nenişor somnoros şi placid, care abiâ îşi, târâie mâna păroasă ca un paianjen peste pânza verde — a plâns atunci, s'a sbătut cu capul înfundat în perne, mi-a vorbit de hotărîri desnădăjduite...

A plecat într'o dimineaţă jalnică de ploaie, cu gluga pelerinei trasă peste ochi, posomorît ca la o îmmormântare.

Şi iarăş am rămas singur în chiliile mele, unde vântul oftă nopţile îndelung la ferestre. Nu mă mai chemă nimic, nicăiri. Iar pustiul mă potopiâ în încăperile singuratece, fără nici un gând luminos,

fără nici o nădăjduire care să-mi încălzească inima... Apoi au început să curgă scrisorile. In orășelul acela rupt de lume, unde îl aruncase soarta, Gogu Vlahopol se mistuià ca o fiară în cușcă. Nu erà ce visase. Un târg pe țărmul Dunării; dimineți cețoase, ploi fără sfârșit, străzi înnecate de mocirlă, cafenele cu mesele murdare, cu ceștile nespălate, cu oamenii somnoroși, cu partide de cărți unsuroase, murdărie dobrogeană și trândăvie molipsită din orientul vecin. Stângăcia lui din scrisori dispăruse, suferința îl făcuse elocvent. Și mă implorà să-i trimit vești, dela iubirea aceea ce-i îndurerase sufletul cu o rană pe care depărtarea o adâncise... N'am putut rezistà. Am bătut din nou drumul la Șercaia. Am devenit pe nesimțite prietenul acela inofensiv, căruia femeia îi destăinue fără pudoare, toate suferințele, toate nopțile de nesomn, toate speranțele absurde și toate mizeriile acelea de suflet, divine și vane, ce întovărășesc pasiunile noastre... Apoi o telegramă a tatei m'a chemat odată cu iarna în străinătate. Am plecat pe neașteptate. Am rămas acolo câțiva ani. M'am întors cumințit, îmbătrânit timpuriu, cu alte griji.

Am vândut moșia. De urma lui Gogu n'am mai auzit decât știri vagi. Il știam undeva, mutat dintr'o garnizoană în alta, mi-l închipuiam de mult potolit. Iar cea dintâi iubire a mea, atât de fără glorie sfârșită, o uitasem pentru totdeauna...

Așà mi-am îngropat viața acì treizeci de ani. Am văzut cum îmbătrânesc pomii din grădini, cum

se taie străzi noui, cum case se dărâmă şi altele se înalţă, mi-am dus mulţi prieteni la veşnicul locaş din deal, păr alb mi-a crescut mai întâi la tâmple, apoi m'a nins cu totul, altă lume s'a ridicat în jurul meu; lume străină pe care nu o mai cunosc, cu care nu mă pot împăcà. M'am trezit singuratec, căzut în manii.

Când a venit vestea că Gogu Vlahopol, colonelul, e mutat comandant al regimentului deacì, nu mi-am putut stăpânì bucuria. Imi venià în sfârşit un prieten de altă dată. Mi-l închipuiam însurat, cu copii poate, îmi făgăduiam o casă frăţească unde să găsesc după amiază scaunul de odihnă, ceaşca mea de cafea, copilul favorit pe care să-l desmierd pe păr în dorul celui ce-mi lipsià bătrâneţelor mele... Inaintea acestei movile de cărnuri fără formă, am rămas dureros surprins când am dat ochii întâia oară. Nu puteam înţelege cum băiatul acela de odinioară, svelt, cu ochii migdalaţi, cu gura cărnoasă, cu părul buclat de femeie — a devenit acest monstruos pachet de grăsime, în care ochii abià clipeau somnoroşi. Ne-am îmbrăţişat totuş, ne-am confruntat ravagiile anilor, ne-am mângâiat reciproc, am întârziat câteva nopţi, la masă, povestindu-ne întâmplări depărtate. Rămăsese singur, nici o femeie nu-i plăcuse atâta, cât să şi-o facă tovarăşa de vieaţă, aduceà cu el o sumă de amintiri neînsemnate, din toate garnizoanele pe unde trecuse; anecdote stupide, hazuri cazone, întâmplări fără miez, pe care mi-le povestià ca şi cum

ar fi fost vorba de foarte importante evenimente... Mi-a apărut îndată plicticos, șters, îndobitocit de treizeci de ani de cazarmă, de cluburi și de varieteuri provinciale. Nu ne mai apropia nimic. Ne-am rărit întâlnirile... Doar la vânători, de două-trei ori pe iarnă, făceam drumuri împreună, pentru a ne întoarce aducând în sanie, la picioarele noastre, în paie, câțiva iepuri, câteodată o căprioară sau altă sălbătăciune cu blana străpunsă.

...După o astfel de vânătoare, într'o iarnă, ne-a prins noaptea la Șercaia, în satul acela unde mă purtase inima odinioară. Erau multe lucruri schimbate. Se croise o șosea cu pomi tineri, plantați pe marginea șanțurilor. Infășurat în blănuri, înfundat în sanie, cercam să recunosc sub nămeți locurile familiare altădată, pe care asfințitul plumburiu de iarnă le învăluia în mai adâncă întristare. Gogu fumă alături de mine ca și atunci. Nu mai vorbisem niciodată despre fata aceea, despre plânsul lui, despre scrisorile pe care mi-le trimisese desnădăjduite din orășelul glodos de pe țărmul Dunării... Și îmi închipuisem că amintirile îl apasă tot atât de jalnice, cum îmi cercau mie inima. Deaceea am tăcut. Deaceea l-am lăsat să trăească cu ele.

La primărie am făcut sfat. Vătășelul ne-a îndreptat la popă. Nu se găsi altă casă primitoare. Iar la întrebările noastre ne-a dat și deslușiri. Intâmplarea ne duceă în aceeaș casă unde poposeam odinioară. Casa nu erà schimbată. Oamenii doar alții. Părintele Costache murise de mult. In locașul

lui vom găsi pe feciorul lui, părintele Gherman, — „un om foarte vesel şi vestit pentru ospeţele sale şi pentru vinul ales din pivniţă".

Nu-mi închipuiam însă că vom găsi acolo, şi vietatea aceea pentru care inimile noastre bătuseră odinioară, şi pe care după atâţia ani uitarea nu o îngropase.

Când am coborît din sanie şi când din capul scărilor, părintele Gherman bucuros de mosafiri a strigat „Margareto" — cu acelaş glas cu care strigà odinioară părintele Costache, mi s'a părut că cei treizeci de ani care ne înnălbiseră părul, n'au trecut decât în închipuirea noastră.

O bătrânică ne-a deschis uşile a aprins lampa cu flacăra turbure. Nu ne înşelà lumina, nu încăpeà nici o amăgire: bătrânica erà Margareta noastră de odinioară. Sub părul sur, în ochii încă vii, în buzele subţiate de vârstă şi în piepţii topiţi sub bluza neagră, trăià încă cevà nehotărît, o ruină, cenuşa din fecioara aceea sălbatică, pentru care în sufletul meu iubirea aprinsese o flacără grabnic potolită, pentru care tovarăşul meu plânsese odată, suferise şi îmi scrisese rânduri amare din cafenelele unui târg dunărean. Am rămas lipit de uşă, ca în faţa unei vedenii. Dar Gogu se rotià voluminos în toată camera, îşi desnodà cheutorile blănilor gâfâind, tropăià să-şi desmorţească picioarele...

Indelung şi minunat ospăţ ne-a pregătit în noaptea aceea părintele Gherman, admirabil tămâiosul din cănile brumate—toate le-am înghiţit însă în silă.

Nu puteam pierde din ochi bătrâna tăcută care se strecură ca umbra printre noi, ridica farfuriile, schimbă paharele, netezià faţa albă a mesei cu mâini subţiri şi tremurate, fără să îndrăznească a ne înfrunta privirile. Gogu Vlahopol devorà ca o fiară, îşi umpleà farfuriile, îşi turnà singur, vorbià tare, râdeà cu hohote, îşi ştergeà cu şervetul năduşeala de pe obraz. Găsise în sfârşit un om care să-l asculte şi descărcà pentru urechile părintelui Gherman, tot sacul cu anecdote cazone culese din toate garnizoanele ţării. Băuse prea mult, făceà cu ochiul, se bateà sgomotos cu palmele peste genunchi când râdeà.

Eram umilit şi mă întrebam cu spaimă, ce trebuie să se întâmple într'acel ceas în sufletul femeie tăcute, care treceà printre noi ca o umbră a tinereţei moarte. Apoi am gândit, — am vrut să gândesc aşà, pentru a-mi alungà o remuşcare ce nu mă privià pe mine în definitiv — am gândit că şi dânsa va fi uitat, că nu are de ce s'o întristeze veselia şi nepăsarea vulgară a tovarăşului meu. Am vrut să mă conving pe mine însumi, că uitarea e o lege firească şi că absurdă, stupidă şi fără îndoială ridicolă, ar fi numai amintirea unor capricii trecătoare şi tinereşti. Şi am încercat şi eu să deşert paharele unul după altul, să mă înveselesc şi eu de povestirile admirabilului meu prieten...

Târziu, când totul a fost strâns, şi când am rămas înainte numai cu paharele şi cănile de vin, părintele Gherman a alunecat în destăinuiri. Il bu-

curà venirea noastră neașteptată. De mine își mai aduceà aminte, din anii când erà copil. Turbure își amintià încă și de bucuria pe care i-o făceam bătrânului, când descălicam câteodată prin aceste locuri, și de cărțile pe care i le aduceam Margaretei, când erà tânără și mai găsià desfătare în lectura închipuirilor lumești. Nepătrunsă îi rămâneà părintelui Gherman, — ca unui frate mai mic ce nu-și poate amintì toate întâmplările de demult decât printr'o negură, — nepătrunsă îi rămâneà taina care va fi silit-o odinioară pe această soră a sa, să îmbătrânească fecioară cu cosița albă.

Am simțit că roșesc. Va să zică nu uitase!

Și atunci, din cealaltă cămară, ca răspunzând la o chemare a amintirilor, străbătù slab și suspinat din viorile unei alte lumi „Valsul Rozelor". Erà atât de neașteptat și atât de imaterial, de absurd și de imposibil, încât am crezut o halucinație a auzului. Părintele Gherman râse cu milă și ne desluși ca un amănunt foarte neînsemnat:

— Asta-i mania ei! Și se întoarse să asculte mai departe palavrele lui Gogu Vlahopol.

Am înțeles apoi. Erà numai un gramofon. O cutie de acele mizerabile, vechi, de altădată, cu plăcile roase, cu ariile ce nu se mai cântă nicăiri. Tânguirea orchestrei ajungeà până la noi înnăbușită și găseam acest desnădăjduit apel la amintire, atât de stângaciu și atât de jalnic, încât n'am mai avut nevoie de nici o povestire pentru ca să-mi înfățișez anii cari s'au scurs acolo; între pereții aceia, sub

grinzile acelea cu mănunchiuri de busuioc; mai întâi în aşteptare, mai apoi în amintirea sfâşiată de acest vals, cântat de o maşină cu goarna de metal. Mai erà oare nevoie să aflu serile care s'au scurs în cerdacul acela, dimineţile pentru care nici un soare n'a mai fost destul de luminos, primăverile şi toamnele ce-au înverzit şi scuturat flori fără nici o bucurie, pentru fata aceea stupidă, care îmbătrânià cu amintirea unui capriciu?

...In camera noastră, după ce m'am răsucit zadarnic în aşternut să adorm, am încercat să-l ispitesc.

Dar Gogu s'a întors somnoros pe cealaltă parte, mormăind:

— 'Ai 'ine nu mă 'ulţumeam 'umai cu sărutări... Am 'ost 'şte dobitoci a'ândoi... Ari dobitoci...

După cinci minute sforăià cu pumnii strânşi, cu plapoma peste cap...

Nenea Iorgu vrù să mai adauge ceva. Apoi se stăpânì, mă trase numai de mânecă şi îmi făcù semn să-l privesc încă odată pe colonel. Gogu Vlahopol dormià cu mâna rezemată pe masă. Pierduse, probabil. Altul îl înlocuise în partidă... Şi cu patima aceea a jucătorului care nu părăseşte clubul, până nu se închid toate uşile, veghià moţăind pe scaun, înaintea ceştii de cafea goală, cu hainele presărate de scrum. O muscă îl necăjià prin somn. Ca un copil cu mâna prea scurtă, ridicà braţul gras, făceà un gest disperat care nu-şi ajungeà ţinta,

mâna căderà grea pe postavul verde. Şi gâdilată de insecta neastâmpărată, chelia lui Gogu Vlahopol se mişcà prin vis, ca o perucă trasă cu o sfoară nevăzută.

PRINTRE MERII SĂLBĂTĂCIȚI

PRINTRE merii sălbătăciți, câțiva copii cu cămășile colorate se jucau neîndemânatec, strigându-și numele într'o românească plângătoare, de jargon. Cei șase prunci ai arendașului, botezați cu numiri eroice din vechiul testament, petreceau sfioși, căci liniștea măreață a livezii îi întimidă încă; cu larmă totuș, căci în curtea acelui boier moldovean de mult odihnit întru Domnul, se simțiau e acum stăpâni.

Prin spărtura zidului de piatră, i-am privit o jumătate de oră cu întristare. Eram dornic să revăd grădina ce în copilărie mi-se păreà ascunsă după ziduri, asemeni unui paradis interzis. Știam într'un colț, la umbra unui nuc cu frunza amară, o bancă pe care odinioară cetià ades, o femeie în haină albă, — vedenie ce mai târziu m'a urmărit în visurile de internat. In după amiaza asta noroasă, pași rătăciți m'au dus până acì.

Și iată că oaspeții aceștia negândiți, mi-au turburat amintirile.

Firește, în întristarea mea nici micul Isac, nici Saul, nici Esther, nici Sarah cea cu ochii verzi și cu părul roșu, nu aveau vreo reală vină. Copiii stă-

pânului de azi, nu uzau decât de un drept pe care un contract și banii, îl garantau cu îndestulare. Dar în livada aceasta vestită în tot ținutul cu o jumătate de veac în urmă, pustiită astăzi de nepăsarea celor patru arendași perindați în grabă, strănepoții lui Israel îmi păreau oaspeți nepoftiți, ca și dușmănoasele omizi care-au tocat frunzele. Vocea lor îmi răsună straniu în urechi. Pașii lor cari culcau iarba înspicată mă dureau ca o profanare. Aș fi dorit atât de mult liniștea și pustiul desăvârșit în locul acestei vesele progenituri arendășești!

Și nu știu de ce, gândul mi-se întoarse pios îndurerat, la ultimul stăpân legitim al acestor locuri: la strana lui goală acum, din biserica spartă de ploi, la mormântul cu piatra cenușie din țintirimul satului... Căci bătrânul acela cu barba căruntă, mânios adesea, și mai adesea iertător, mă minunase în copilărie. După Dumnezeul cu barba topită în norii zugrăviți pe bolta bisericii, nu cunoșteam atunci alt stăpân acestor ținuturi.

Poate averea și-o ținea din munca noastră de robi. Poate mărginiți și necunoscând răsvrătirea teoriilor sociale, ne lăsam din tată în fiu exploatați stupid. Dar clăcași și răzeși; cinsteam acest exploatator. Toți, cu aceeaș dragoste din care nu lipsia temerea. La el alergau bătrânii după sfat. Văduvele de el erau ajutorate. Orfanii satului, din mila lui creșteau sub un adăpost. La țintirimul din deal, când a închis ochii, trei sate l'au dus, și bocete de femei a început să jelească atunci când a căzut

ţărâna. Iar în amintirea noastră, multă vreme a trăit apoi, iarna, noaptea, când viscolul fără istov sgâlţâià ferestrele...

Iată de ce dar, în grădina lui cu pomii părăginiţi, ţipetele pruncilor din neamul lui Abraham m'au întristat. Iată de ce, jocurile lor târgoveţe şi venetice, m'au durut ca o umilinţă, şi iată de ce m'am îndepărtat hoţeşte, pe lângă zidul ruinat al livezii, departe de conacul măcinat de ploi, căptuşit cu catifeaua verde a muşchiului, şi cu acoperişul spart de vânturi. In casa care două veacuri adăpostise neamul stăpânilor, buni ori răi, dar fireşti ai acestui pământ, am găsit instalat un trib provizoriu ce mâine aveà să plece, lăsând în urmă o ruină mai mult.

In iatacurile unde subţiri boierese moldovene îşi mistuiseră odinioară tinereţea, au răsărit deodată Rebeci lăptoase şi de o uimitoare prăsilă.

In cancelaria unde boierul împărţià fără multă socoteală, şi loviturile cu codiriştea crăvaşei şi milostiveniile, s'au instalat contabili cu părul roşcat şi cu ochii fără gene, meşteri mânuitori ai ţifrelor în condicile cu pereţii verzi. In chioşcurile unde vara, până târziu, strălucià lumina, — suflă vântul. Livada s'a părăginit. Hambarele stau strâmbe pe piloţi. Iar hulubii sălbăticiţi, trăesc în stoluri din prada lanurilor.

E de mirare dar, că în sat de atunci, casele sunt fără împrejmuiri şi că Dumineca, popa slujeşte într'un altar cu icoanele şterse de lacrămile ploilor?

FIUL CÂMPURILOR

Cu toate stăruințele mele, până să sfârșesc scrisoarea, Ilie Chioarul n'a vrut nici cu'n chip să se așeze pe scaun. In picioare lângă biurou, nu-și deslipiă ochii dela foaia pe care se înșirau slovele. Ca toți neștiutorii de carte, socoteà scrisul o tainică francmasonerie pe care nu îndrăznià să o turbure.

In mâinile uriașe și păroase, își frământă pălăria, țistuindu-și băiatul neastâmpărat. Dar copilul pierzând sfiala dela început, în vârful picioarelor, se apropià de cadrele de pe pereți, de rafturile bibliotecii de statuetele așezate pe etajere, cercetând totul cu ochi uimiți și lacomi. Pe sub gene îl urmăream din când în când, cum abià îndrăznià să atingă o carte ori să răsfoească un album. In privire îi strălucià atâta curiozitate inteligentă și atâta dorință că i-am făcut semn rumânului să-l lase în pace.

Apoi, încheind scrisoarea pe care plugarul o înfășură, cu deosebită grijă, în basmà și o strecură în chimir am ieșit să-l întovărășesc câțiva pași,

la vale, spre sat. Incetinind mersul sub teii cari stropeau încă picuri de ploaie, i-am dat câteva sfaturi. I-am hotărît şi un mic ajutor, cât timp copilul îi va umblà prin şcoli. Turburat nu găsià cuvintele cu care să-mi mulţumească îndestul.

Iar cum băiatul trecuse înaintea noastră, călcând cu picioarele goale pe o potecă udă, fără grijă şi şfichiuind cu o nuia crengile teilor, din care se scuturà un ropot de stropi, ne-am trezit îngânduraţi deodată amândoi. Vietatea aceasta, neisprăvită, crudă, deprinsă încă să nu se depărteze de vatră mai mult ca un pui de aripa caldă a cloştei începând de mâine, va fi împinsă fără milostivire în vieaţă. In Internatul acela din Iaşi, unde răspunsurile lui isteţe îl făcuseră primit la învăţătură, peste câteva zile va fi prins în cleştele puternic al grijilor, din care strânsoare nu-i va mai fi îngăduit să scape niciodată. Scrisoarea mea pentru un atotputernic deacolo, nu aveà să-i uşureze cu mult poverile. Cu ochii abià deschişi la voluptosul spectacol al vieţii, va începe de fraged munca cea silnică.

Badea Ilie îmi împărtăşi nu ştiu pentru a câtea oară bucuria şi îngrijorările. Petrică al lui, minunase dela început învăţătorul. Intre oameni necăjiţi şi simpli, răsărise deodată cu o minte ascuţită, luminoasă ca o floare rară, crescută între buruieni de rând. Căci muncitorul care păşià rar alături de mine, recunoşteà cu umilinţă că nici el, nici nevastă-sa, n'au strălucit vreodată prin cine ştie

:e daruri alese. Copilul acesta le venise cu un har Dumnezeesc, să le aducă bucurie, şi în vieaţa lor întunecoasă şi cu cerul închis, nădejdi îndrăzneţe. Acolo, la şcoala unde umblă atâţia feciori de domni, învăţătura îi va fi mai uşoară. Se va deprinde cu alte obiceiuri se va pregăti pentru lumea în care fără doar şi poate, îl vor înălţà cărţile.

Aceste gânduri mi-le împărtăşià tărăgănat Ilie Chioarul, ciugulind în treacăt spicul răscolit : ierbei printre care curgeà poteca. Şi grăind, cu privirea îşi desmierdà odrasla care ajunsese departe, vioi şi neastâmpărat ca un adevărat fiu al câmpurilor.

Tăcut, cu fruntea plecată, ascultam spovedania şi nădejdile plugarului. Iar gândurile mă furau la Internatul cu îngheţate culuoare, unde râsul e curmat brusc de apariţia unui pedagog întunecat la faţă.

Mă gândeam la serile lungi, când somnoroase capete de copii se înclină pe cărţile cu cifre încălcite. Mă gândeam la clopotul care în zori pune capăt somnului lenevit de vise. La întristarea cu care feciorul muncitorului din Poiana, va privì de acum de nenumărate ori, dela fereastra repetitorului, asfinţitul cernând deasupra Iaşului neguri albastre. Cu coatele rezemate de pervazul geamului se va mistuì de dor, contemplând acelaş decor curând devenit familiar: dealurile Galatei şi zidurile Cetăţuiei estompate de ceaţă. Turlele ruinate în umbrele amurgului. Gara cu ciudată în-

fățișare de palat venețian, incendiindu-și ferestrele la dogoarea celor din urmă raze. Și în fund, luminile roșii, albastre, verzi, aprinse ca fantastice constelații dealungul liniilor ferate.

Ascultând țipătul unei locomotive care pornește târând un tren leneș ca o reptilă; desrădăcinatul bursier va dorî șesurile natale, poiana cu ascunse cuiburi și ponoarele desgolite de brumele toamnei, ca un paradis de acum pentru totdeauna pierdut. Cu ce fior de silă se va întoarce la teoremele lui Pitagora și Euclid! Râsul tovarășilor cu pielița albă, cu mâinile subțiri și cu haine molatice, îl va dureà mai mult. Învățând să sufere, va învățà să invidieze și să urască.

Feciorul lui Ilie Chioarul pe care Dumineca nu-l va așteptà în *„Parloir"* o mamă înfășurată în scumpe blănuri, cu obrajii pudrați și cu buzele roșii, — va crește între zidurile ostile ale internatului, ca un captiv încăpățânat și dârz. Când sălile în zilele de sărbătoare se vor golì, și când, fiecare dintre privilegiații tovarăși se vor întoarce pentru câteva ceasuri la culcușurile calde, la libertate, la casele unde îi așteaptă o desmierdare și un sărut, feciorul iobagului, ghemuit într'un colț de bancă, cutremurat de singurătate și de golul claselor pustii, va clocì cele dintâi gânduri întunecoase.

Acestea le gândeam trist. Și la bucuria sfioasă a Chioarului, nu puteam luà îndestulă parte.

Astăzi dimineață i-am zărit plecând. Căruța suià șoseaua la pas. Strângându-și sub braț legătura

albă, copilul se răsucià pe speteaza scaunului să mai privească încă odată în urmă, satul. Soarele risipià ceaţa alburie. Pânza subţire a negurilor se destrămà şi casele albe, livezile coapte, turnul sclipitor al bisericii, toate se trezeau treptat. într'o revărsare aurie de lumină.

Cu lăcomie, micul drumeţ privià încă întors până când şoseaua cotì.

Cu ce ochi întunecaţi, cu ce privire sură, va coborî drumul îndărăt mâine?

POVESTEA LUI MOȘ TOMA

IN coasta pădurii șoseaua ocolește albă, înviorată de umbră. Sub bolta de frunze, copitele cailor răsună deodată sonor. Fără să gândească, trecătorul slăbește frâul și ascult uitat, ecoul pădurii. Căci între fagi, departe, ciocănitu tăietorilor se aude ritmic, ca un neobosit răsuflet al codrului.

Deacolo, șerpue o potecă ascunsă printre alunii cu vergile subțiri și printre rugile de mure.

Ce cunoscută îmi erà calea altădată!

Sub cei doi ulmi, cu creasta înfiorată de vânt. apa țâșnește cristalină pe culcușul de mintă cu frunza întunecată și cu parfumul amar. Văzduhul e răcorit și aromat. Apa clipotește fără odihnă: gâzele cântă subțire din aripi străvezii. Și astăzi ca și odinioară, sus, între crengi, o mierlă, alta, își fluieră neastâmpărul.

Iar cerul se zugrăvește sus, albastru, adânc, văzut prin rama crestată a frunzișului, ca în pervazul unui geam deschis infinitului. Nori leneși își risipesc agale spuma. Și vântul între ramuri, moare

In ceasul acela, legătura cu restul lumii se rupe. Dar iată că aseară, când leneveam trântit pe iarba înspicată, cu mâinile înnodate sub cap, singurătatea mi-a fost turburată.

O rază oblică străpungeà frunzele. In bătaia ei două libelule cu aripile de mătase şi cu ochii de safir, se drăgosteau graţios. Urmăream sborul lor sprinten, de un ceas, de mai mult poate. Un cuc cu glasul sever şi mecanic, îşi chemà perechea în răstimpuri.

Atât de departe mă furaseră gândurile, că veveriţa cu coada stufoasă oprită îndrăzneţ, pe o creangă de ulm, privindu-mă cu ochii curioşi mi s'a părut într'acel ceas un oaspe mai firesc ca omul care a apărut deodată, cu paşi greoi, în capătul potecei. Am tresărit nemulţumit de mosafirul care-mi turburà uitarea. Dar supărarea îmi fugì îndată. Imi erà cunoscut şi drag moşneagul care se apropià, împingând cu coada toporiştei crengile îndărătnice. Eram prieteni vechi. Pe vremuri, Toma pădurarul mă ţinuse pe genunchi; copil, mă învăţase să pun capcane în tufişuri. Imi destăinuise tăpşanurile cu fragi şi ponoarele cu smeuriş. Şi într'o vacanţă mă dusese sus, pe coasta lui Răuţ, unde o pereche de capre cu iedul tânăr îşi aveà culcuşul.

Am sărit aşà dar în picioare, întâmpinându-l cu voie bună. Ştiam că o ţigară din alt tutun decât mahorca cea de toate zilele, o să-i deschidă sufletul: — o comoară.

N'am greşit. Ţigara a fost binevenită. Moşneagul erà necăjit. Şi cu drept cuvânt... De două zile se întorsese din Capitală, unde feciorul lui, Costache — Titel al vostru dela Capşa — e printre mărimi. L'au dus pe moşneag acolo şi necazurile, dar mai mult poate dorul să-şi vadă odorul. Cu necazurile s'a întors împăcat, cu odrasla lui necăjit pentru totdeauna. Şi doar ce bun băiat e Titel! Ce tobă e de ultimele spirite, din revistele cu illstraţii de Forain şi Gus-Bofa, ce nepreţuit tovarăş de chefuri, ce graţios aruncă bacşişul prodig, la sfârşitul mesii! Imi amintesc toată aleasa lui făptură şi mă întreb, dacă mai bănueşte cineva dintre voi, că sveltul Titel e simplul fecior al pădurarului Toma din Poiana, unde a hoinărit în durligi pe ponoare şi unde are şi acum un frate cu opinci, iţari şi cu fălcile strămutate încă, din când în când, de şeful postului de jandarmi...

Aşezat pe un trunchiu, Moş Toma îşi răcoreşte amărăciunea, scormonind în pământ cu coada toporiştei:

— O casă, Dom'le, o casă, de ţi-erà milă să calci pe covoare!... Că las'că se şi uità urît Ungureanca, de par'că i-le mâncam...

— Unde-i Costăchel? întreb eu.

— Ce Costăchel? zice.

— Cum, ce Costăchel? Băiatul. Domnu' de aici. Io i-s tătâne-su!

Ceea face nişte ochi. Că doar n'am spus, Doamne iartă-mă, cine ştie ce năsbâtie !

Şi dă-i, descânt-o, până să înţeleagă că *Domnul Titel* mă rog, e Costăchel al meu şi al Soltanei, fecior cu act în lege la primăria din Poiana

Mă aşează Ungureanca pe un scaun.

— Aşteptaţi! zice.

Aştept. Mă uit pe pereţi. Zugrăvite, Doamne iartă-mă numa' femei goale, dar ştii, goale, cum le-a făcut mâne-sa. Mare minune zic, rău s'o prifăcut lumea. La noi şi la scăldătoare îşi pune femeia o cămeşă pe ea. Altfel, în dulapuri cărţi, jurnale, mă rog, se cunoaşte că e'n casă de om dat cu învăţătura. La un timp, zurrr! sună cineva. Intră un domnişor. Haine ca din cutie. Obrazul lui cumu-i caşul. Vorbeşte cu Ungureanca. Mă măsoară aşà de vreo două ori, din cap până'n picioare: ştii, eu stăteam pe marginea scaunului, ca un moşneag stângaciu şi neumblat ce sunt... Zice el: — Nu mai aştept! Işi pune pălăriuţa pe creştet, îmi face aşà cu un deşt în chip de bună ziua şi pleacă. Mai aştept eu. Iar, zurrr! Fuge Ungureanca, deschide; dă busna o cuconiţă, da, ştii, albă şi iute cum mi-i focu. Şi frumoasă!... N'am ce zice; bun ochiu o avut ficioru-meu. Umblă ceia ca la dânsa acasă, mă măsoară din creştet până'n tălpi, răscoleşte prin saltare, se pune'n faţa oglinzii şi scoate dintr'un săculeţ dresuri şi dă-i iute pe obraz, şi dă-i pe sprincene, şi dă-i pe buze... Mă rog, mă minunasem de atâta iuţeală. Se mai plimbă ea neastămpărat. Zice: Plec! Se duce şi asta. Stau şi aştept. Şi iar zurrr, şi iar altul. Ca la moară.

V'o trei s'o pitrecut aşà. Zic: multă lume mai cunoaşte ficioru-meu, aista s'o făcut om!

In sfârşit când începusem a învăţà pe dearostul lucrurile din casă, iacă şi el. Alb, subţire, îmbrăcat ca nimeni alt. Imi venise aşà în ochi, ca un val de bucurie. Vezi bine, noi moşnegii, suntem mai slabi de fire. Când mă vede, se opreşte'n prag. zice: Tata! Şi par'că nu s'aşteptà la aşà oaspe... Mă răped să-l sărut, da el Ungurencei:

— Du-te, când oi sunà numa, să vii!

Şi întinde fruntea să i-o sărut, aşà, într'o doară.

— Hei, zic eu, s'o schimbat băiatu tatii.

Mă întreabă: — Ce vânt?

Zic: — Ia să te mai văd. Şi pe urmă să măriţă soru-ta, Ilinca, ş'am dorì să vii între noi, o zidouă.

El, de colo:

— Bine. Om vedeà. Cât stai?

Se 'ngrijià săracu băiet să plec mai de grabă.

Şi iar zurrr, şi iar intră unu cu pălăria albă, cu haină albă, cu papuci albi. Şi dă-i: Titel în gios! Titel în sus! O sporovăit ei o jumătate de ceas la geam cu ochii în uliţă. Pe mine mă uitaseră într'un ungher, ca pe un străin.

— Apoi! zic eu, Costăchel dragă, poate n'ai vreme, să vin mai târziu.

— Nu! zice el, un moment, iacă pleacă domnul

Se duce cela, rămânem iară singuri. Tăcem aşà o bucată. Numai ce zice:

— Eu poate, la nunta Ilincăi, n'o să pot venì. Am afaceri, procese, nu mă pot mișcà. Să-ți dau o mie de lei pentru cheltueli...

Și scoate din saltară o hârtie.

— Bun, zic. Asta fiindcă-i rușine să se 'ntoarcă în sat, unde umblà desculț.

Iau mia, o împăturesc, că de, bunu-i și banu.

. Mă ridic și-i spun:

— Măi băiete, bunu-i și banu, că sântem săraci. Da, vezi tu, sufletu nu se cumpără cu bani și tu n'ai să-l cumperi măi băiete, nici cu toate miile din lume...

Mă întorc:

— Cu bine mă băiete!

El: — Cu bine tată!...

Și iac'așà mi-am văzut odorul dela București. Mă gândeam când veneam înapoi pe vagon, de mă udase o țâră de ploaie; nici hiara nu uità cine l'o alaptat. Da omu-i mai haìn se vede ca hiara!.

Moș Toma tăcù. Soarele își trimiteà razele mai oblic. Cele două libelule, cu aripi de mătase și cu ochii de safir se alungau încă, fără odihnă.

PRIETENUL MEU JAN

IN loc de răspuns, prietenul meu îmi aruncă o privire mirată şi plină de compătimire.

— Ce naiv! vrù să zică.

Dar cum înghiţià grăbit, înlocuì exclamaţia cu un elocvent gest al mâniei înarmată cu cuţitul. Apoi, înfipse furculiţa în pieptul puiului şi spintecă frageda carne albă, duşmănos, ca pieptul unui adversar doborît.

In jurul nostru restaurantul gării vuià. Chelnerii alergau printre mese cu paşi răşchiraţi; larma glasurilor erà tăiată strident de fluieratul locomotivelor, afară viscolul rostogolià în ferestre troene albe. Un plug de desfundat liniile, abià se mişcà în faţa peronului, baricadând lumina geamurilor ca o dihanie apocaliptică. Mai aveam dar de aşteptat mult, poate un ceas, poate două. Mă prinse groaza timpului care trebuià să se scurgă anevoios, măsurat la fiecare cinci minute, cu o privire desnădăjduită la cadranul ceasului, unde minutarele păreau pentru totdeauna încremenite. Dar ce larmă înfrigurată la toate mesele vecine! Linia spre

Capitală fusese destroenită, un expres aşteptă gata; răsuflarea locomotivei prin supapele de metal străbăteà până la noi şi pretutindeni la mese, se auzeau ultimele recomandaţii.

— ...Aleargă la minister la nouă!

— Treci pe la Horovitz, scadenţa e Luni.

— Şaizeci şi cinci de mii, nici un ban mai jos!

— Nu uită scrisoarea lui Titu...

— Opt vagoane...

— Notează: circulara 435/16 dela 7 Septemvrie...

— Caută-l acasă, ori la Madam Vidopol...

Glasurile se încrucişau, deveneau din ce în ce mai grăbite, rosteau cifrele şi numele atotputernicilor cu un ton mai jos, pe şoptite, apoi se înălţau iarăşi agresive, transformau forfota restaurantului într'o rumoare de bursă.

Intr'un colţ, o călătoare cu haina săracă şi neagră, mestecă în silă un corn cu miezul aspru. Prietenul meu împinse farfuria golită, deşertă paharul cu vin şi alegând o ţigară cu inscripţie aurită, se întoarse din nou către mine, dispus acum să-mi răspundă:

— Jurămintele tranşeelor? Dar cine se mai gândeşte, astăzi la ele... Ce-mi desgropi strigoi?

L'am privit în faţă drept, deplin convins că are să roşească. Ne întâlnisem ultima dată, cu cinci ani în urmă, în uniforme pline de noroiu uscat, cu bărbile nerase, cu ochii sticloşi, într'o după amiază ploioasă de toamnă, într'un bordei pe ţărmul Si-

retului. Bântuia atunci printre noi un vânt de revoluţie aproape. Juram să răsturnăm lumea, să răzbunăm morţii. Din fumul acru al tutunului prost, plămădeam acolo, în vizuinea de lut, o lume purificată, care va luà fiinţă îndată ce vom arunca haina ostăşească. Şi dintre noi toţi, bieţi rezervişti culeşi din toate unghiurile ţării, oameni grei şi cu necazuri mărunte, „eroi" fără voinţă şi fără premeditare, el erà cel mai înverşunat, fiindcă fusese şi cel mai brav. Deaceea mă aşteptam să roşească acum sub privirea mea, care voiam să-i scormonească o remuşcare.

Prietenul meu, muşcă din cartonul aurit al ţigării şi-mi înfruntă semeţ privirea. Am plecat eu cel întâi ochii. Atunci mă întrebă, cu o mustrare de batjocură în glas:

— Am auzit că faci acum literatură... Ce bine ţi-ar stà să îngrijeşti o vie, via voastră care se părăgineşte, după cât îmi spuneà mai deunăzi Sandu.

Am simţit tot eu că roşesc. Şi nu mai găsi răspunsul tăios pe care-l pregătisem.

Tovarăşul meu îmi prinse mâna peste faţa albă a mesei şi mi-o strânse încet, cu glasul îmblânzit deodată:

— Bieţii de noi... Suntem oare mai buni ori mai răi decât ceilalţi?

Mi-am retras mâna moale din strânsoarea lui. Ce rost aveà tonul acesta de ieftină melodramă? Erà un om grăbit să ajungă, şi atât. Acum cinci ani aveà ochii mistuiţi de o flacără interioară, Intre

ghimpii tranşeelor şi stâlpii desfundaţi de ghiulele, îmi apăruse transfigurat şi mă temusem atunci de hotărîri necugetate. Nu ne făgăduiam oare să ne întoarcem cu granatele acasă? Acum îl regăsiam cu obrajii fragezi, cu haina tăiată după ultimul jurnal, ca blana scumpă aruncată cu neglijenţă de nabab pe un scaun; în primul sfert de oră îmi vorbise de acţii „consolidate" de „prime", de „vărsăminte" şi de „titluri blocate", terminologie misterioasă şi enigmatică pentru mine, din care nu înţelesesem decât doar că prietenul mergea cu paşi repezi, pe alt drum decât acel de odinioară. De ce atunci ipocrizia aceasta care cerşia o compătimire nevrednică?

Dar prietenul meu Jan îşi continuă firul:

— O singură dată am şovăit. Din pricina soldatului Ion Ion. Se împlinesc doi ani. Ţin bine minte ziua; a fost cea din urmă dată când m'am îndoit. Toate mi-au dat apoi dreptate. Acum n'aş roşi nici în faţa soldatului Ion Ion...

M'am trezit cu el într'o dimineaţă; eram grăbit, de trei ori mă sbârnâise nerăbdător telefonul. Când să-mi îmbrac pardesiul, servitoarea îşi aminteşte:

— Conaşule, de-un ceas v'aşteaptă un „om".

I-am spus să intre. Erà mai de grabă o vedenie decât un om. Slab, cu ochii în fundul capului, cu pielea întinsă pe oasele obrazului cu nasul subţiat; — un strigoi. Îşi strânse călcâiele ostăşeşte:

— Trăiţi don'le Căpitan... Văd că nu mă mai cunoaşteţi.

Intr'adevăr nu-mi aminteam. Dar după „don'le Căpitan", am bănuit îndată că e vreun soldat din fosta-mi companie. Şi ca să nu-i stric inima, i-am răspuns grăbit, minţind:

— Cum să nu te cunosc, camarade? E drept, te-ai cam schimbat...

Şi mi-am ostenit mintea să mi-l închipui în haina ostăşească. Omul dădù însă din cap cu neîncredere şi mâhnire. Mă ghicise:

— Văd eu don'le Căpitan că m'aţi uitat!... Eu îs Ion Ion, soldatul lui bietu' don' locotenent Octav, Dumnezeu să-l ierte...

Cum să nu-mi amintesc acum? Ion Ion ne îngrijise o iarnă întreagă în bordei, devenise o celebritate a sectorului, cu ceaiurile lui, cu vinul fiert cu piper şi cuişoare în nopţile de viscol, cu devotamentul lui de câine credincios pentru bietul Octav. Şi ce amintiri îmi aduceà deodată!... Dimineaţa aceea de atac, obuzul care a sfărâmat trupul lui Octav împrăştiind bucăţile de carne în ţărână, sfărâmăturile fierbinţi de creier pe obrazul meu, două degete albe, golite de sânge, pe care le-am găsit în manta, târziu, când m'am desmeticit... Toate erau atât de bine îngropate, atât de uitate, de când vieaţa îşi legase la loc firul ei; de când avem din nou baruri, cafenele, orchestre, echipagii de lux, automobile şi vitrinile încărcate de toate bunătăţile! Soldatul Ion Ion mă întorceà cu trei ani înapoi. Şi strada, barurile, vitrinele ghiftuite, tot confortul din jurul meu, din casa mea, se

risipiră deodată. Vie rămase numai amintirea acelui ceas. In suflet îmi coborî ca o umbră neliniştită. Am silit pe soldatul Ion Ion să se aşeze pe marginea unui scaun, şi să-mi povestească necazurile care l'au mânat la mine. Acum îmi aminteam bine că în ziua aceea îl crezusem mort, iar seara îl înscrisesem pe lista dispăruţilor.

Dar soldatul Ion Ion nu murise. Acum aflam întâmplarea. Căzuse izbit lângă Octav, se desmeticise cu ochii păinjeniţi spre seară, când noi ne retrăsesem în şanţuri după atacurile neizbutite. Şi-a încercat încheieturile. Erà sdravăn, se puteà mişcà... Toate întâmplările i s'au luminat în minte pe rând. Focurile se potoliseră. Tranşeele noastre, cu sârmele rupte, erau aproape, noaptea s'ar fi putut târî. S'a gândit atunci să culeagă bucăţile din trupul lui Octav să le adune în manta, să le aducă în tranşeea noastră ca să fie îngropate creştineşte. Ningeà încet, cu fulgi mari; îşi lipise fruntea în zăpada rece să se răcorească şi să prindă putere. A strâns hârtiile din buzunarul locotenentului, scrisorile, toate lucrurile acelea neînsemnate, cărora moartea le dă deodată un preţ nestimat. Se târà în coate, dela o bucată de trup rupt, la alta... Apoi nu-şi mai amintià. Un glonţ l'a lovit. Poate unul din şanţurile noastre, poate unul dela inamic... S'a trezit într'o ambulanţă nemţească. Intâi s'a bucurat; erà cald, patul moale, o mână uşoară îi legà rana cu băgare de seamă. Medicul îi vorbià cu prietenie, într'o limbă necunoscută. Nu în-

ţelegeà, dar în dosul ochelarilor cu rama groasă deslușià o privire blândă, fără răutate, şi acestea toate îl mirau. Se aşteptase la mai puțină milostivire. După aceea a venit lagărul au început zile grele, întâi săpatul şanțurilor, apoi minele, apoi linii noui de drum de fier, în dosul fronturilor. Trei ani a fost purtat în vagoane de vite dela o linie de tranşee la alta, din alt capăt al țării vrăjmaşe... A îndurat foame, a răbdat lovituri cu patu puştei, s'a hrănit cu resturi de gunoaie, a zăcut de frig. Ochii i s'au dus în fundul capului, picioarele abià îl mai țineau... Se împlinià o săptămână, în sfârşit, de când un tren îl adusese în țară, cu alți tovarăşi descărnați de suferință şi de lipsuri. Se repezise acasă, îşi văzuse nevasta, copiii şi vitele. Şi acuma venià să-mi aducă mie portofelul şi scrisorile domnului locotenent, pe care le purtase ca neprețuite talismane. El erà om fără pricepere; abià ştià carte, nu-şi închipuià unde să găsească pe Duduia domnului locotenent ca să i-le încredințeze cu mâna lui, îmi cereà mie să fac acest lucru.

Soldatul Ion Ion îmi întinse portofelul şi hârtiile.

Un biet portofel roşcat, cu colțurile rotunzite după atâtea peripeții, cu pielea decolorată, cu monograma ruptă.

— Am şi cealaltă bucată, adăugă soldatul Ion Ion, şi dintr'o batistă cu îngrijire împăturită, scoase jumătatea literilor de argint sfărâmate.

Soldatul Ion Ion îşi socotì misiunea sfârşită. Se ridică să plece. Se împiedecă în covoare. Nu îndrăznì să-mi întindă mâna...

Când am rămas singur nu mai găsi nimic vrednic de grabă. Am scos receptorul telefonului să nu mă ademenească nici o chemare. Aveam nevoie să-mi cercetez sufletul.

Ce repede îl uitasem pe bietu Octav! Şi totuş luni de zile atunci vedenia îmi apăruse crudă şi pentru totdeauna neştearsă. Credeam că mă va întovărăşi în fiecare pas în viaţă. Cu o noapte înainte de a fi căzut, sdrobit de schijă, jucasem cărţi în bordei până târziu, cântasem, ne înveselisem cu glume stupide. Imi amintisem mâna împărţind repede cărţile grase, pe masa improvizată dintr'o uşe adusă de soldatul Ion Ion. Nu bănuisem nimic din cele ce se pregătiau pentru a doua zi.

De două săptămâni focul se potolise în sector. Aşteptam chiar să ne schimbe. Croiam planuri. După ce focul se sfârşise, când ceilalţi plecaseră la culcuşurile lor, rămăsesem îndelung la sfat. Soldatul Ion Ion ne adusese ceaiuri fierbinţi. Bietul Octav îmi vorbì iarăşi cu nelinişte de Lia lui, rămasă dincolo de linia frontului, de unde nu mai ştià nici o veste. Ii erà dor. Anul lor de căsnicie nu fusese turburat niciodată. Acum o ştià fără bani, poate îndurând lipsuri, poate nevoită să îndure îndrăznelile vreunui feldvebel oarecare. Din acelaş portofel, pe care mi-l adusese acum Ion Ion, scosese fotografia ei, o pusese pe genunchi şi o privise îndelung, cu bărbia strânsă în pumni, cu ochii împăienjeniţi de lacrămi... Şi a doua zi dege-

tele acelea care împărțiau cărțile de dexteritate, ochii aceia umeziți de emoție, creierul în care se sbătuseră gânduri, îngrijorări și nădejdi, toate fuseseră sfâșiate deodată sălbatec, aruncate în țărnă, amestecate cu pământ, prefăcute într'o grămadă înspăimântătoare de sânge, cartilagii și nervi. Cum de puteam uità? Cum de mai puteam râde, vorbi, glumi; cum de puteam ascultà orchestrele cântând, cum de puteam lăsà să întârzie ochii încărcați de dorință în urma unei femei, cum de făuream planuri, cu seninătate ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat, ca și cum toată vieața nu mă mișcasem din apartamentul meu confortabil, de trândăvie și de bun trai?... Soldatul Ion Ion fusese dar mai om decât mine. Trei ani, în cele mai aprige suferințe *nu uitase*. In sdrențele lui purtase la piept ca o comoară cu deosebire scumpă, ultima avere a celui ce-mi fusese mie cel mai apropiat prieten, și lui nimic alt decât un stăpân vremelnic. Abià întors, se urcase în tren, poate călătorise pe un vagon, poate își rupsese dela gură ultimii bani, pentru a-mi aduce mie amintirile pe care le socotià atât de neprețuite... Va să zică eram o brută. Imi aduceam aminte că în primele zile ale războiului, când nu intrasem încă în șanțuri, un cal dela căruțele companiei, fusese ucis cu o bombă aruncată dintr'un aeroplan. A trebuit să deshămăm căruța, să reparăm roțile sfărâmate. Perechea calului neatins, se dăduse la marginea șanțului și păștea liniștit, ca și cum ni-

mic nu se întâmplase. Ocolise tovarăşul ucis, nu întorsese ochii o clipă măcar la el, ronţăia iarbă cu nepăsare... Şi atunci mă revoltasem. Toate poveştile despre nobleţea calului, erau dar minciuni. In furia mea caraghioasă, nu mă putusem abţine şi trântisem câteva lovituri de picior în burta dobitocule lipsit de simţire... Eram eu acum. mai puţin brută decât fusese biata vietate ce-şi potolià foamea, lângă tovarăşul mort? Mă deosebeam cu ceva?

Mi-am amintit apoi: într'un sertar adunasem multe suveniruri triste de războiu. Acolo erà şi batista cu care îmi ştersesem obrazul de sângele şi creierii bietului Octav. Am simţit nevoia s'o revăd. Am răscolit printre scrisori şi nasturi, bucăţi de schijă şi fotografii de tranşee. Am regăsit-o. Un mototol murdar, cu pete înnegrite de sânge. Aş fi vrut să o duc la buze, să cer iertare amintirii lui Octav. Am desfăcut mototolul. Bucăţile de creier cenuşii, uscate, aveau o înfăţişare de murdărie nemernică, biet creier descompus... Şi printre degete mi-au fugit deodată moliile albe, care se cuibăriseră acolo... Am scăpat batista jos. Ce tristeţe...

Târziu mi-am îmbrăcat pardesiul să duc până la sfârşit misiunea soldatului Ion Ion. Am luat scrisorile şi portofelul lui Octav.

În drum, căutam să descoper scuzele pe care trebuià să le aduc văduvei, fiindcă de atâta vreme o uitasem. Şi-mi strânse inima altă remuşcare. Fe-

meia aceea suferise de atâtea ori o găsisem cu ochii plânşi, de atâtea ori îmi ceruse cu lăcomie să-i povestesc fiecare ceas pe care l-am petrecut împreună cu Octav, până la sfârşit. De câte ori trecusem pe acolo, casa aveà o înfăţişare mortuară. Nu se auziau uşile trântite, servitorii vorbiau încet, păşeau în vârful picioarelor, perdelele erau trase, Lia nu părăsise haina cernită, şi o găseam întotdeauna mai palidă şi mai îndepărtată de nimicurile vane ale vieţii. *Ea nu uită.* Şi credinţa aceasta dusă până dincolo de moarte, mă emoţionase... Dar ocolisem casa din ce în ce mai des. Pe mine mă recucerise vieaţa, aveam nevoie de glume, de veselie, de vorbă cu glasul tare, mă simţeam sănătos, puternic — în această casă cu perdelele trase şi cu amintirea morţii mă simţeam nelalocul meu. Cu un egoism pentru care mă mustram acum, mă îndepărtasem cu încetul. Ce aveam să-i spun? Şi ce rană dureroasă aveam să-i scormonesc cu aceste relicve ale mortului, pe care i-le aduceam în buzunarul meu!

Am deschis portiţa grilajului de fier, cu aceeaş strângere de inimă cu care intrasem, atunci când i-am adus întâia oară vestea. Perdelele nu mai erau trase. Casa luase nu ştiu ce înfăţişare neprecisă de desmorţială şi înseninare, care m'a surprins. Mi-a deschis uşa o fetiţă cu ochii vioi — dispăruse aşà dar şi bătrâna cu aer de îngropăciune care-mi deschideà întotdeauna. Din antret am auzit notele unui clavir. Cât mi-am desbrăcat pardesiul

am aruncat ochii împrejur. Erà ceva schimbat; flori, mai multă lumină. Nu mai recunoşteam nimic. Şi-am început a înţelege: biruià şi acì vieaţa... Misiunea mea îmi părù deodată şi mai anevoioasă. Nu veneam oare să vâr mâna într'o rană care se închideà?

Văduva lui Octav m'a primit cu bucurie neascunsă. Nu-mi puteam luà ochii dela ea. Cât se schimbase! Obrajii erau trandafirii, gura roşie, ochii înviorați, şi ceva nou, îndrăzneţ în figură. Apoi mi-am dat seama ce-o întinerise. Işi schimbase pieptănătura; fruntea liberă, părul întors, prins cu un singur ac de fildeş, îi deschideau faţa ca un stol ridicat care lăsase să străbată cât mai multă şi mai veselă lumină. M'am simţit deodată stângaci. Am început a vorbì lucruri neînsemnate. Căutam să strecor vorbele pe nesimţite, dibaci, pentru a ajunge la ţinta venirii mele. Dar Lia mă întrebă de piesele noui ce se joacă, de o cântăreaţă care se anunţase, de cursele care aveau să înceapă în prima Duminică a lunii viitoare.

Căutam cu ochii, pe pereți, portretul lui Octav, pe care îl ştiam multiplicat, semănat altădată pretutindeni, pe mese, deasupra clavirului pentru totdeauna închis... Dispăruse. Iar când eram gata să destănuì brusc ce mă adusese, pentru a sfârşì, uşa din fund s'a deschis şi în salon a intrat cu paşii siguri, ca la el acasă, un uriaş bălan, cu cărarea despărțită precis ca o linie până'n creştet, cu ochii limpezi şi calmi, de animal frumos şi gol de gândire

Lia a sărit voioasă în picioare, cu obrajii îmbujorați:

— Bărbatu-meu!.. Mă ierți că'n zăpăceală nu ți-am trimis invitație... Dealtfel am și lipsit din țară. Suntem întorși abia de-o săptămână.

Am rămas privind prostit.

Tânărul succesor al lui Octav s'a simțit apoi dator să întrețină o conversație politicoasă. Mi-a vorbit de timpul frumos de criză, de valută, și iarăși de curse, de ultimele piese de teatru, de cântăreața ce trebuia să sosească. Vorbia măsurat, dădea sentințe definitive, îmi destăinuì că-l pasionează numai sportul și că așteaptă să-i sosească o mașină nouă din străinătate.

— O să facem niște excursii nebunești. Nu-i așà, Lio?

Și-i desmierdă mâna albă, i-o duse la buze și o sărută îndelung, așà cum se cuvine într'o căsnicie care își prelungește luna de miere. Am avut atunci înaintea ochilor vedenia bruscă a celuilalt; a cărnurilor sfâșiate, a bucăților de creier ajunse fierbinți până în obrazul meu, a celor două degete albe fără sânge, pe care le-am găsit în faldurile mantalei.

Misiunea mea nu mai aveà nici un rost.

M'am ridicat să plec. Lia mă invită la „Joile ei, — dela patru la șapte".

In stradă m'am oprit nehotărît. Pachetul cu scrisori mă ardeà în buzunar. Mă gândii o clipă

să-l opresc. Apoi mi-am amintit de sora lui Octav, de bătrânul care îl plânsese atâta.

Aceia de sigur nu l'au uitat. *Aceia* au să le păstreze pios, ca scumpe relicve ce sunt, stropite cu sângele lui.

Pe sora lui Octav am găsit-o în capul scărilor, coborând, încheindu-şi mânuşile.

— Ce surpriză! Ne trădezi dela o vreme, Jan!

Nu erà locul să vorbim acolo, în capul scărilor. Şi pentru a nu-i întrerupe calea, am coborît amândoi.

— Papà e la Club, îşi face partida! mă lămuri.

Am mers alături. Erà frumoasă; crescuse, se subţiase, trecătorii întorceau capul după dânsa: păşià elastic şi sigur, cu nu ştiu ce mers de felină care ademenià, încântà ochii, şi totuş nelinişteà. După câţiva paşi, îmi vorbì şi ea de curse, de cântăreaţa ce erà aşteptată, de ultimele piese de teatru. Erà o contagiune. Aproape aceleaşi cuvinte. Şi erà veselă, râdeà sonor, gâlgâind sunetele în gâtlejul alb, îşi admirà singură pantofii mici, de coloare aurie.

Se oprì, şi îndreptându-mi reverul hainei cu un gest familiar, mă privì în ochi, alintată:

— Ghici?

Nu ştiam ce vrea să spună.

— Ghici, ce-o să-ţi destăinue fetiţa?

Am dat din umeri. O priveam din creştet până în tâlpi şi nu mă puteam oprì să-i admir talia sveltă, ochii în care lucià o viclenie precoce, dinţii mărunţi şi albi! O! se schimbase mult „fetiţa" pe

care o ţineam pe genunchi cu şapte ani în urmă, în biuroul lui Octav, pentru a o învăţă cum să-şi coloreze hărţile în caietele de examen! Ignoranţa mea o indignă şi se îmbufnă cu aer de copil supărat. Apoi se aplecă şi-mi şoptì roşindu-se:

— Fetiţa se logodeşte... Un logodnic superb.. Ai să-l iubeşti, nu e aşà?

M'am despărţit brusc, aproape duşmănos. I-am simţit asupra mea, apăsând din urmă, privirea ei nedumerită şi întristată. Nu înţelegeà. De unde ar fi putut şti? Şi aceasta uitase... Vrafu de scrisori atârnà tot mai greu în buzunar.

Am mers un timp pe străzi fără ţel. Lumea forfotià, erà soare, ţigăncile vindeau flori abià ieşite de sub zăpadă, echipagiile treceau spre Şosea, toată Capitala vuià de larmă; erà una din cele dintâi zile călduţe de primăvară şi femeile, în vestminte întâia oară puse, îmi păreau de o tinereţe şi de o frumuseţe impertinentă. M'am trezit numărându-le: căreia i-a murit un frate, căreia bărbatul, logodnicul, acolo în noroiul unde carnea şi arterele se amestecau laolaltă cu pământul. Toţi au uitat, toate au uitat.

Acasă am închis în sertar scrisorile lui Octav. Făgădueala dată soldatului Ion Ion, nu mi-am ţinut-o. Ai fi făcut altfel?... Spune, tu care nu 'ndrăzneşti să mă mustri... Dar îmi pleacă trenul cu bine!

Prietenul meu îşi înfăşură blana scumpă, un chelner cu şervetul pe mână şi cu spinarea încovo-

iată îl întovărăşi slugarnic până la uşe. Un misit alergă după el, până la vagon, cu capul descoperit rugându-l ceva. O femeie zâmbi cu buzele roşii, cucerită de graţioasa înfăţişare, puternică şi mlădioasă, a fostului meu tovarăş de tranşee. Am rămas frământând, pe faţa albă a mesei, boabe din miezul de pâine.

Erà numai un cinic? Erà un înţelept?

FUGARUL

COBORAM cărarea printre alunii cu vergile argintate de brumă. Frunzele moarte se desprindeau la fiecare pas. Lunca se despoiase în câteva nopți, iar copacii întindeau acum brațe înfrigurate în ceață. Doar pinii întunecați înfruntau toamna, tăind între crengile albe și svelte ale me steacănilor, umbre severe.

Erà un răsărit de soare mâhnit. Pe sub norii vineți, razele împungeau săgeți sfioase, care risipeau negurile departe, în vale, deasupra apelor.

Coboram pe gânduri, înviorat de aerul aspru al dimineții. Uitasem pușca pe umeri și câinele zadarnic scormonià în alunișuri. Priveliștea care se desfăceà în ceața alburie, mă furase. Pe podul alb, peste Siret, un tren de marfă înaintà ca o omidà enormă și leneșă. La un canton un clopot sună muzical un semnal, iar ecoul metalic al toamnei îl prelungì îndelung deasupra miriștilor. Tristețea se răsfirà pe câmpuri. Îmi coborà în suflet rece, ca un fior.

Eram gata să arunc țigara stinsă, când la spatele meu răsunară pași grăbiți. Am tresărit; mă soco-

team atât de singur în aceste ţinuturi pustii! M'am întors scurt, cu mâna fără voie încleştată pe oţelele puştei. Dar drumeţul dinapoia mea, se apropiè stângaciu, învârtind între degete o ţigară gălbue şi bătoasă.

— Mă rugam pentru o ţâră de foc!

I-am întins cutia de chibrituri iar în timp cât se chinuià să aprindă cu degetele îngheţate, i-am cercetat cu deamănuntul faţa slabă, nerasă, ochii sticloşi şi înfundaţi în orbite; ochi rătăciţi şi bănuitori care-mi păreau totuş de undeva cunoscuţi Drumeţul purtà o haină verde şi sdrenţuită, odinioară tunică militărească, o pălărie roşită de ploaie, bocanci sparţi, din cari spânzurau cârpe prăfuite. Aprinse, şi înapoindu-mi cutia, îmi mulţumì cu privirea ocolită în lături, sfielnic.

Incercai să-l iscodesc:

— Eşti din partea locului? îmi pari cunoscut şi nu-mi amintesc de unde.

Omul îşi înfipse o clipă ochii în ochii mei şi întorcând repede capul, se împotrivì.

— N'aveţi de unde... Sunt străin, din sus, din ţinutul Dorohoiului.

Glasul l-am recunoscut însă. Imi amintìi deodată. Fără să vreau am şoptit:

— Neculae Câmpanu!

Eram să adaug: „Dezertorul".

Neculae Câmpanu scăpă ţigara de spaimă. Privirea i se căscă înfricoşată. Işi făcù de lucru căutând-o între ierburile ude de brumă. O căutà

prea mult. Simțeam că acum nu mai îndrăznia să-mi înfrunte privirea.

M'am apropiat cuprins de milă.

— Neculae să-ți dau niște tutun și chibrituri. Am niște coniac; de multe ori li-i fi ducând dorul. De mine să n'ai teamă...

Dezertorul își ridică genunchiul dintre ierburi și mă privi cu neîncredere. Între degete țigara jilavă, tremurà. Poate pe sub gene, măsura într'acest timp potecile pe unde s'o rupă mai repede la fugă.

I-am descărcat din geantă tutunul și scăpărătoarea, și-o sticluță de coniac, și un pumn de merinde.

Neculae Câmpanu nu știa ce să creadă. Neașteptata mea dărnicie i se părù poate o cursă. Dar biruit, își adună lacom comoara, strecurând-o în buzunarele tunicii. Fața înăsprită, cu obrajii murdari și păroși, se îndulci deodată. Uitătura se îmblânzi, potolită.

— Să-ți dau și câțiva lei, Neculae.

Fugarul se împotrivi: — „La ce bun banul?"

I-am împins câteva hârtii, în silă...

Nerăbdător să-i aflu necazul, l-am îndemnat să coboare câțiva pași lângă izvor; acolo este o cioată, unde se poate stà de vorbă, fără grijă. Odată cu toamna, locurile rămân pustii, arar calcă picior de om.

Neculae se supuse. Trecù înaintea mea, deschizându-și drum printre crengile fragede de alun. Păși repede. Il simțiam cu auzul încordat cu

ochii străpungând îngrijorat adâncurile. Câinele răsărit pe neașteptate din tufișuri, îl făcù să tresară. Dar îl recunoscù și se întoarse înduioșat către el, încercând să-l desmierde.

— Aista-i, Castor săracu!.. Îmbătrânește și el..

Până s'ajungem, erau prieteni. Castor îi sărià cu labele pe piept, clătinându-și bucuros coada stufoasă.

— Când am plecat, erà numa' atâta, mă deslușì Neculae, arătându-mi o palmă dela pământ.

Făcui socoteala: cinci ani. Părea un veac.

— Când ai plecat erai om, Neculae. Uită-te la tine acuma... Te așteaptă nevasta și copiii acasă. Când ai de gând să te cumințești?

Fugarul se așeză pe cioata putredă și nu-mi răspunse. Cu ochii în pământ, tăceà, scobind în țărână cruci cu vârful nuielii. Fața-i se întunecase din nou. Părù într'o clipă îmbătrânit și iarăși sălbatec.

Eram prea aspru. Știam că Neculae Câmpanu își făcuse datoria cu cinste în războiu, fusese rănit. zăcuse trei luni intr'un spital. Erà oștean cuminte, când, pe neașteptate câteva luni înainte de eliberare, după ce-și ceruse zadarnic de două ori permisie, a dispărut din regiment fără urmă. Mai știam că acum doi ani dăduse târcoale satului, câțiva cărăuși îl zăriseră prin porumburi, iscodise doi copii cari păzeau vitele în coasta pădurii.

Apoi într'o bună noapte. când niște drumeți din cealaltă comună, se întorceau dela târg au găsit

în mijlocul şoselei, culcat la pământ şi bătut până la sânge, plutonierul de jandarmi. A fost oarecare bucurie în tot satul. „Don' plutoner" se purtà crunt: zilele cât a zăcut în infirmierie, toate feţele s'au luminat, răzbunate. Se ştiă că asta-i isprava lui Neculae Câmpanu, care aveà cu jandarmul o socoteală veche. Ce fel de socoteală, n'am întrebat niciodată. Despre dezertor nu se mai auzì deatunci nìci o vorbă. Il credeam fugit, departe, în alt capăt al ţării unde şi-o fi găsit vreun rost. Şi apoi mă gândeam la atâtea amnistii, care trebuiau să-i facă iertate demult, toată rătăcirile...

Deaceea întrebarea mea, când se întoarce acasa şi când se cumineşte, mi-se păreà firească. Il aşteptà o femeie vrednică, voinică, doi copii vioi şi o gospodărie de frunte. Socoteam că acest dor l-a adus din nou pe tărâmurile noastre.

Dar Neculae Câmpeanu tăceà. Cu vârful nu ielii scăpase înfloriturì încurcate pe ţărâna jilavă şi păreà adâncit cu totul într'această trudă copilărească. Poate îşi căutà cuvintele. Poate ar fi vrut în aceà clipă să-mi spună multe, să-şi deschidă sufletul zăvorît, să-mi ceară un sfat, să se jălue. Faţa i se întunecă pământie. Incleştă dinţii. Cu talpa şterse deodată toate ieroglifele zugrăvite pe ţărână şi se ridică să plece.

— De-acu' mă duc!

Il întrebai: — unde? Cu mâna îmi arătă roată depărtările şi din umeri dădù cu nepăsare: — ori unde.

— Bine Neculae! zic. Nevestei n'ai nimic de spus?

— N'am. Nici n'am muiere. Ea e-a jandarmului, cu el se culcă...

Neculae Câmpanu îmi întoarse spatele. Ridică sgribulit poteca printre aluni. Funigeii tremurau fire albe de mătase în vârful crengilor. Un vânt de ghiață se stârni din șesuri: Dimineața se posomorî cenușie.

DOI DASCÁLI

Cu vădită nemulţumire, oaspele meu îşi luă rămas **bun.**

Invăţătorul cel tânăr se depărtă spre portiţa grădinii, cu pălăria trasă pe ochi, păşind îndesat pe potecă şi retezând furios, cu varga albă, vârful înspicat al ierbei.

Nu ne înţelegeam. Două ceasuri îmi vorbise despre toate tainele politicei, despre partidele cele noui. despre „moartea oligarhiei", despre incapacitatea vechilor alcătuiri politice.

Dela masa mea de sub nuc, îl priveam acum coborînd cărarea, posomorît. Voinic bărbat! Fruntea cam îngustă, cam nepotrivită redingota pe care o îmbracă la zile mari; mănuşile de Duminecă, cu degetele unsuroase, cam nelalocul lor par în mâinile uriaşe, clădite să răstoarne un bivol dintr'o lovitură. Dar astea's amănunte peste care se poate trece uşor. Invăţătorul nostru a prins nota vremii, o s'ajungă repede şi sus. Repede mai ales.

O viespe cu trupul subţire şi inelat dădù cu îndărătnicie târcoale perelor de pe masă şi-mi schim-

bă firul gândurilor. Imi întorsei ochii spre livadă spre şirul perilor încărcaţi de rod, spre stupii rânduiţi în fund, lângă straturile cu flori bogate în miere şi parfum.

Intre frunzele crestate şi coclite de stropeală, butucii din spatele nucului îşi aureau strugurii brumaţi şi grei, pârguiţi de timpuriu... Soarele se înclină. Grădina se coceă în zumzetul albinelor; din pământul proaspăt stropit, din roadele sătule de seva dulce, din răzoarele cu multicolore flori, se înălţă un răsuflet cald, bucolic; de belşug şi nesfârşită tihnă.

Şi fără vrere, gândurile mi-au fugit îndărăt, dela oaspetele meu care coborâ furios către sat, la dascălul cel vechiu, odihnit de mult în pacea cea veşnică. La moşneagul după ale cărui sfaturi, bătrânii mei şi ai altora, şi bătrânii tuturor caselor, dimprejur, au sădit în preajma caselor, livezile astăzi cu roadele pârguite. Erâ umil şi departe de a purtà capul dârz, ca urmaşul său de acum. Erâ cu umerii încovoiaţi, cu o haină săracă pe care o ţineam minte din vremuri imemorabile: iar în zilele de sărbătoare, nu l'am văzut învestmântat niciodată cu redingotă de cioclu şi nici cu mănuşi stângace. Despre tainele politicei habar n'aveà. Broşuri de propagandă nu-i tixeau rafturile dulapului de cărţi. Nu împărţià şcolarilor nici celor rumâni, cari mai ştiau să deslege o slovă, decât cărţi cu sfaturi gospodăreşti, cu istorisiri bătrâne, cu minuni din alte ţinuturi.

Nu cred să fi visat vreodată chiar în cele mai îndrăzneţe ceasuri — când fiecărui om îi tresar în cap gânduri nebune — nălucirea să alerge după vreun scaun de deputat. Din puţina carte ce învăţase şi învăţă pe alţii la rândul lui, înţelesese că nu-i mai mare cumineţenie pe lume, decât aceea să te astâmperi în locul ce ţi-se cuvine.

In satul nostru s'a trudit aşà dar, ca o neobosită şi harnică furnică, mai mult de un sfert de veac. Tăpşanurile sterpe din jurul caselor, şi-au deschis, după îndemnurile lui, brazde fecunde. Casele s'au înconjurat de umbrele pomilor cu rod. Toată valea s'a luminat de livezi înflorite, albinele grele de mierea suptă şi cu picioarele încărcate de polen, se întorc seara din îndepărtate fâneţe, iar satul întreg pare atunci un stup, forfotind de vieaţă şi vrednicie.

Poate bătrânul dascăl şi-a înţeles greşit menirea. Poate va fi trebuit să lase copiii să colinde zăvoaiele şi dânsul să împartă broşuri de propagandă; să facă repetiţii parlamentare în bătătura cârciumii, să pregătească „biruinţa democraţiei". Ştiu eu? Invăţătorul cel tânăr, care i-a aruncat toate cărţile lui cuminţi şi domole, la pod, pentru a rânduì în rafturi colecţii de discursuri, nu-mi pomeneşte de el, decât cu un adânc dispreţ. Erà un om prea vechiu. Născut să moară rob.

E drept. Insă în grădina din faţa şcolii, cu straturi de mirositoare rozete şi garoafe altădată, a năpădit astăzi pălămida. Viţa sălbatecă s'au uscat

înșirată pe sforile rupte. Cuibul cenușiu al rândunelelor e sfărâmat sub streșină, de praștiile școlarilor. Iar lângă treptele de piatră, o *floarea-soarelui* singuratecă și gigantă, crescută la întâmplare, își înclină trist fruntea, în ceasul asfințitului.

BALUL

INAINTE de a ajunge la pod, ploaia s'a potolit. Soarele spărgeà norii de sgură: în spre apus se luminară bucăţi de cer, albastre şi adânci. Dar în suliţele de raze, ultimele picături se cerneau încă, mărunte şi fine ca o pulbere.

Moşneagul oprì caii la pas. Pe şoseaua jilavă, sub bolta plopilor din care vântul scuturà stropi, copitele răsunară sonor. De o parte şi de alta, pe pajiştea udă, soarele scăpătat printre copaci aşterneà ostroave aurite de lumină. Şesurile surâdeau înfrăgezite după ploaie. Deasupra apelor se risipeau negurile.

Tovarăşul meu se întoarse şi arătându-mi sălciile pletoase şi mesteacănii de pe ţărm, — umbre topite în ceaţa de toamnă prea timpurie — îmi împărtăşì gândul:

— Se duce vara, boierule!

M'am ferit să răspund. Doream tăcerea. Asfinţitul acestui sfârşit de vară spălat de un ropot de ploaie, cu zările cuprinse de neguri şi cu ecouri noui, coborà deasupra câmpurilor coapte o întristare elegiacă. Nu îndrăzneam s'o turbur. Dar bă-

trânul nu se dădù bătut. Imi cerù mai întâi să scapere un foc pentru ţigară apoi pornit pe vorbă, se răsucì iarăşi către mine:

— S'au muiet caii. Trebuie să mânăm la fecioru-meu, judicătorul. Avem mâncare şi odihnă bună... Şi-mi văd şi nepoatele.

Gândul nu mă încântă de loc. Judecătorul îmi erà veche cunoştinţă. In satul acela cu câteva băi sărate, cu două-trei vile sărăcăcioase, cu un Cazino de scânduri şi cu mosafiri adunaţi pe vară din sărăcimea pretenţioasă a oraşelor moldoveneşti, erà poate personajul cel mai însemnat. Aveà însă domnul judecător o nevastă vestit de cârtitoare în tot ţinutul, şi două fete subţiri, clorotice şi urîte, cu bubuliţe roşii pe frunte, fiinţe aduse la ţară dela marginea unui târguşor. Se văitau de plictiseală, de lipsa unui cinematograf, de întârzierea cu care factorul aduce gazetele, odată la două zile. Ospitalitatea lor nu mă ademenià. Insemnà o seară pierdută în jurul unei mese, îmbelşugate, e drept, dar obligat să ascult toate bârfelile ce fierb până la două poşte împrejur. Iar domnişoarele Virginia şi Jeny, aveau să mă descoase lacome, până târziu, cerându-mi amănunte despre actorii şi actriţele Capitalei, despre oamenii pe cari i-am cunoscut odinioară, şi al căror nume îl cetesc acum tipărit în ziare cu o veneraţie provincială. Deaceea am încercat să schimb gândul moşneagului care ţineà morţiş să mă ducă la fiul şi nepoatele intrate în rândul „boierilor".

N'am izbutit. Odată cu înserarea, am urcat deci printre vilele cu acoperişul de ţiglă roşie, până sus la casa domnului judecător. La sunetele clopoţeilor, capete curioase de femei, se iviră după perdele. Câţiva *viligiaturişti* care se plimbau în mijlocul drumului, îşi strigară îngrijoraţi copiii să ferească din calea docarului. O doamnă îşi şterse furios, cu mâneca, stropii de noroiu înfloriţi pe capotul lilà.

Acasă la judecător am găsit o adevărată revoluţie. Miros de benzină, servitoarea alergând pe scări cu două perechi de pantofi albi în mână, nepoatele moşneagului cu părul prins în fluturi de hârtie. Ne-a deslusit într'o clipă, din prag, domnişoara cea mare.

— E balul de închiderea sezonului... Vine şi lume dela mănăstire! A sosit un otomobil cu ofiţeri dela Piatra.

Judecătorul m'a luat în primire, m'a îndreptat într'un iatac cu miros de mere, şerbet şi flori uscate. Mi-a adus singur apă, săpun şi prosop.

— Cucoanele şi servitoarea sunt prea ocupate cu „pregătirile"...

De treabă om, feciorul moşneagului. A învăţat şcoală cu multe necazuri luptând mai greu decât cu sărăcia, cu o minte greoaie şi îndărătnică. La sfârşit, tot a biruit. De douăzeci de ani împarte dreptatea în neînsemnate orăşele şi sate ale Moldovei, purtând după el, la fiecare mutare, o gospodărie din ce în ce mai încărcată, înfiripată cu

dureroase economii, pentru zestrea celor două fete, care se apropie acum de vremea măritișului. De treabă om. Primitor, vesel, deschis la un pahar de vin, dar prea mult supus nevestei cu gusturi și gură de târgovață mărginașe. Așà încât nu-i de mirare, că îl găsii cuprins și pe dânsul, de frigurile celor din casă. M'a lăsat singur și s'a repezit să-și pună gulerul nou, redingota și să-și pregătească mănușile proaspăt albite de benzină.

Am luat masa în fugă; domnișoarele gustând nervos din vârful furculiței, doamna respirând greu în corsetul care-i sugrumà piepții îmbelșugați. Moșneagul întrebă între două mâncări, dacă poate și el să privească din ușa balului cum îi „joacă" nepoatele. Doamna se întunecă o clipă. Pentru două fete gata de măritiș, un bunic cu ițari și suman nu prea face o reclamă aleasă. Dar judecătorul îl îndeamnă să „se ferchezuească o leacă și să grăbească, bucuros". Cât despre mine nici vorbă, — măcar o jumătate de oră, trebuià să-mi întovărășesc gazda.

Iată dar cum, pe negândite, am căscat aseară la una din acele sinistre petreceri, cu miros de praf și sudoare, cu vuiet răgușit de orchestră și cu perechi învârtindu-se până la ameteală pe parchetul presărat cu ceară. Balul a fost într'adevăr la înălțimea celor făgăduite în program. Țiganii neobosiți au scârțâit pe strune cu cea mai lăudabilă însuflețire. Ofițerii sosiți în automobil, pudrați și strânși în uniforme noui, au dansat cu o grație

nepotolită. Perechile: femei cu vopseaua muiată de căldură și cavalerii cu bătăturile chinuite în ghete noui, au parcurs kilometri nenumărați, învârtindu-se în jurul scaunelor, de unde mamele cu brațele încrucișate în poală sau agitându-și evantaiurile demodate, priviau cu admirație nesfârșită, cuceririle odraslelor.

Da, balul a întrecut făgăduelile! Nevoiașii funcționărași de provincie care au petrecut o lună sub brazii severi din dosul cazino-ului, tocându-și economiile până la ultimul franc, vor duce cu ei o frumoasă amintire. Femeile cu buzele muşcate de carmin şi cu ochii adânciți de kohl, au uitat o clipă slugile, economiile dela coș, copiii cari scâncesc acasă, au gustat cu nesaț o noapte măcar, din fericirea atât de invidiată a celor despre care în cărțile adolescenței, au cetit că-și risipesc vieața numai în trândăvie, dans și iubire. Praful ridicat până în tavan, mirosul greu de parfumuri ieftine, de ghete şi de sudoare; exasperantele valsuri chinuite de lăutari, bătăturile strivite și toaletele pătate de mâini murdare şi ude de năduşeală, au încheiat cu o ultimă apoteoză, vacanța celor ce mâine se vor întoarce la biurourile cu condici, la copii cari rup pantaloni, la socotelile coșului de dimineață, la toate măruntele mizerii, o clipă sburate din mintea tuturor.

Da, balul a fost neîntrecut. Fecioarele cu bubulițe roșii pe tâmple, tineri cu gulerul muiat de sudoare, s'au învârtit fără odihnă. Femei cu sânul

prea rotund şi cu picioarele zidite pentru a susţine formidabile edificii, au parodiat la pieptul tinerilor cu mâneci prea scurte şi stângace, dansurile celor mai noui: tango, foxtrot şi toată imbecila coreografie a negrilor din Caraibe şi Hawai.

A fost aleasă târziu şi o regină a balului: o fată de preot, timidă şi speriată cu ochi rotunzi de antilopă fricoasă, cu părul sălbatec, adunat cu greu într'o pieptănătură stranie, cu sânii îndrăzneţi şi vioi sub dantela transparentă. O, biata regină a balului! Cu ce emoţie se va fi strecurat dimineaţa sub cearceaf, cât va fi chinuit-o insomnia celei dintâi victorii femeieşti, săracă şi ridicolă, dar divină; şi cât de curând sânii se vor topi, ochii îşi vor stinge luminile în cearcăne, mijlocul fraged va curge greoiu şi sluţit. Ce trist; a mort şi zădarnice amintiri vor mirosi florile din astă noapte, uscate într'o cutie cu panglici, scrisori şi fotografii decolorate; atunci când bărbatul care sforăie, va dormi cu mâinile noduroase sub cap...

Innăbuşit de praf, de fum, de sudoare, am ieşit afară, la aer. Luna coborâ rece peste vârfurile brazilor negri. Din pădure curgeà un val de aer, proaspăt şi parfumat de răşină, ca un balsam. Vântul desmierdà trandafirii. Intre pietre, izvorul clipotià. O stea se desprinse şi picură în albastrul nopţii. Ce noapte pură!...

Ce tăcere dincolo de zidul molizilor!

M'am strecurat pe o cărare spre casă. In urma mea, rezemat de uşor, moşneagul privià încă ne-

săţios, înăuntru, la cele două nepoate cu urechile anemice şi cu bubuliţe roşii pe obraz, care fără odihnă, foxtrotau cu o gravitate savantă şi tristă. Căci tristă erà petrecerea lor, ca aceea a micilor căţeluşi de circ supuşi grelelor cazne.

ION

FAŢA bătrânei se chinuì dureros într'un spasm de plâns mut, fără lacrămi. Ochii priveau înspăimântaţi telegrama murdară, îmi cerşeau o nădejde şi rostogolindu-se zadarnic în orbitele uscate, nu puteau stoarce izvorul de lacrămi uşurătoare. Bătrâna nu mai ştià să plângă.

I-am măsurat ceasurile. Până la prânz aveam încă timp să prindem trenul, peste noapte să a jungem la Iaşi.

Acolo aveam cunoştinţe vechi, prieteni; în casa de sănătate unde a fost dus feciorul cu mintea rătăcită, va căpătà altă îngrijire. Cu voia Domnului se va îndreptà. Minunile nu mai sunt rare astăzi.

Minţeam cu seninătate şi bătrâna îmi sorbìà cuvintele. Nădejdea încolţià iarăşi sfioasă.

Dar minţeam. Ştiam că bolnavul nu va mai găsì alt sfârşit decât în cămaşa de forţă, ori paralizat, ori pe masa de disecţie. Cu o înspăimântătoare precizie, cartea explicà amănunţit, cum nebunia trebuie să macine fără cruţare, ultimele sclipiri ale cugetului.

Prietenul meu, feciorul bătrânei, păşise definitiv în altă lume, cu demoni şi dumnezei necunoscuţi nouă, de unde nu mai e întoarcere.

Amăgit însă de propriile născociri, am hotărît s'o întovărăşesc până la ospiciul unde nebunii îşi distribue între ei, ziua împărăţii inexistente, iar noaptea îşi urlă în celule, spaima. Abiă în drum, când coboram spre gară şoseaua printre copacii cu frunzele de ocru şi de sânge, m'a cuprins durerosa întristarea. Bătrâna tăceà cu scheletul braţelor încrucişate pe piept, cu ochii ţintiţi în gol. Deasupra miriştilor aspre şi decolorate, unde flori violete tremurau înfiorate de vânt, nori grabnici îşi târau umbra. Pădurile arse de bruma toamnei zăvoriau orizontul cu porţi de aramă. Din prundurile Moldovei cutreerà o suflare îngheţată şi umedă.

De atâtea ori făcusem împreună drumul acesta, la sfârşitul vacanţelor de odinioară! Eu coboram poate posomorît şoseaua până la halta de cărămiz roşii, de unde trenul ne purtà spre tumultoasa Capitală.

Poate întorceam ades privirea întristată îndărăt, spre ogoarele de porumb, revărsate în coasta dealurilor, spre luncile desfrunzite, spre apele răsfirate între sălcii şi plopi.

Dar tovarăşul meu privià ţintă înainte, respirà uşurat până în adâncul plămânilor, croià planuri înfrigurate şi nerăbdătoare. Oraşul îl hipnotizà. Plecà cuceritor ca un amant şi ca un vrăjmaş. În vagonul sărac de clasa treia, la lumina murdară a lâmpii cu uleiu, pe banca galbenă de lemn, între cismele unui jandarm care sforăià tiranic şi caftanele negustorilor jidovi cari şoptiau în jargon.

neobosit tovarășul meu clădià atunci edificii amețitoare și fragile. Asemeni căutătorilor de aur, aventurați spre ținuturi cu prodigioase filoane, nu cunoșteà nici un hotar realității. Cu un optimism de țăran dârz, cereà vieții să nu-i refuze nimic. O dorià însetat, și, târziu biruită, viața părea că începe a i se supune.

Seara, când întâmplarea ne încrucișà uneori în labirintul Capitalei, îmi strângeà brațul înfrigurat, târându-mă spre străzile inundate de lumina crudă a becurilor, unde mulțimea se revărsà peste trotuarele prea înguste.

Ochii se aprindeau de scânteieri halucinante.

Echipagiile cu resorturi elastice, automobilele cu lentilele farurilor orbitoare, limuzinele capitonate, în care după geamul de cristal zâmbiau cu buze înfrăgezite de carmin, femeile; procesiunea aceasta a biruitorilor, îl amețià ca o băutură puternică.

Istovit după douăsprezece ceasuri de muncă deasupra tomurilor cu știința aridă, coborà din mansarda săracă, pentru a-și pompà din spectacolul acesta crepuscular, o energie întinerită. Surâsul ademenitor al femeilor îl șfichiuià. Morga atotputernicilor îl indignà ca o provocare directă. In fiecare amurg se întorceà oțelit, ca după o baie răcoritoare de ură și de dorință.

Da, viața părea că i se supune, în sfârșit, îmblânzită. Căci la ultima întâlnire, strâns în hainele tăiate după cel mai nou model, înfrăgezit la figură

ca un adolescent, mi-a privit compătimitor sărmanul pardesiu punctat de stropi. Erà fericit. Biruià. Porți noui se deschideau înainte-i. Iar, pe când eu cu nebuniile celei dintâi tinereți potolite, mă resemnam orizontului cenușiu în care îmi târîi astăzi larva — feciorul văduvei cucerià sgomotos toate înălțimile. Ştiri vagi și fugare, aruncate pe un colț de scrisoare mă țineau în curent uneori. Nu mai aveà timp să urce în satul sărăciei noastre. Din depărtare, ca unui prieten docil și obscur, rămas în urmă, simțià doar din când în când nevoia să-mi împărtășească nădejdile. Apoi tăcù. Bătrâna nu-mi mai aduse nici o scrisoare, a cărei lectură s'o asculte cu evlavie. Feciorul uità. Erà puternic. Dar singur.

In această singurătate l-a găsit nebunia, sorbită cine ştie când, pe buzele unei femei de o noapte. Telegrama precizà dureros. Nu mai erà de așteptat decât un sfârșit apropiat și dorit.

Am intrat pe poarta ospiciului cu acoperișuri roșii și cu alee de salcâmi desfrunziți, în dimineața aceea plină de soare, caldă, cu miresme jilave de fân și brazde, ca un început de primăvară. Nebunii se plimbau în halaturi albe. Păşiau cuminți pe cărările unde trosniau frunze uscate. Cerul albastru, aerul cristalin, le strecurà în ochi o lumină de convalescență.

Paznicul ne-a dus pe alei întortochiate, până la pavilionul din fund, la cei condamnați pentru totdeauna. Priviri sticloase ne săgetau printre gratii.

Dintr'un subsol răsună o melodie monotonă. Țipete înnăbușite muriau pe culuoarele glaciale. Bătrâna se cutremură scuturată de un fior. Paznicul râse:

— Acì sunt regii!

„Regii" urlau în celule și în cămăși de forță.

Ușa unei cămări scârțâì.

— Acì.

Bolnavul în halatul alb, cu spatele întors, călare pe un scaun de scânduri, strângeà frâne imaginare. Ocolind pe lângă perete, i-am ieșit în față. Bătrâna îngenunchiă, strângându-i mâinile:

— Ioane, Ioane!!

Dar nebunul întoarse ochii goi, nepăsători, își șterse cu mâneca șuvițele cleioase, care-i atârnau la colțul buzelor, și mână mai departe frânele-i invizibile.

In genunchi, bătrâna îl privià, obrazul tăiat de încrețituri mărunte se chinuì iarăș de plâns. Stoarsă din adâncuri, o lacrămă mică, neputincioasă, se rostogolì în bărbia aspră.

Nebunul râse. Dădù din umeri.

Se întoarse să avânte mai departe, în spații nevăzute, vehiculul închipuit.

Și acum știu de ce mi-am amintit deodată, din mitologia pe care o buchiseam odinioară împreună; gravura unde carul lui Phaeton, fiul prea îndrăzneț al Soarelui și al Clymenei, cădeà trăsnit de mânia lui Jupiter.

ZAIR

ÎNTÂMPLAREA se deslănțuise sub ochii noștri, repede și crud.

Ne aflam în fața obstacolului hotărîtor: parapetul înalt, șanțul cu apă, și imediat, înainte de reculegere și de ritmarea elastică a fugei, cele două bare distanțate, ascunse după gardul de nuele.

Găetan III, ținuse ca întotdeauna fruntea. Erà ca întotdeauna o încântare pentru ochi. O palpitare pentru inimi. O amețeală care crispà mâinile, făceà să tremure buzele de jos, ridicà mulțimea în vârful degetelor și scoteà, după fiecare salt arcuit, din piepturile cu respirația întretăiată, un scâncet de ușurare și de admirație. Cinci mii de oameni, participau bolnav și spasmodic, la întrecerea care pentru calul favorit, însemnà numai o joacă într'o carieră necunoscând încà înfrângerea.

Am văzut calul sosind proiectil în galopul svâcnit, încordându-și resorturile de oțel ale mușchilor fini, țâșnind aerian, prelung și curb, ca o splendidă vietate eliberată de legile gravității. O atingere, imperceptibila șovăială de reculegere, pe urmă din nou, scurta cadență a galopului și al doilea salt. Ni s'a părut că auzim osul troznind. Un strigăt de du-

reroasă nedumerire; de spaimă şi de aşteptare brutal amăgită, umplù câmpul, rupse rândurile într'o mişuneală de furnicar în panică, peste care ai fi presărat piper negru.

Ceilalţi cai ajunseră în grup, săgetând fulger peste obstacole, în icneala surdă a copitelor şi în zumzetul şeilor cu pielea nouă.

Găetan III, cercă să se ridice, o clipă fu sus, scuturând piciorul frânt, moale şi cu pielea spartă de osul alb; se prăbuşi în genunchi şi se culcă pe coastă, cu ochi dureroşi, neînţelegând ceeace pentru el nu aveà înţelegere.

Restul alergării nu mai înfăţişà interes pentru nimeni. Caii goniau pentru ei. Toată mulţimea le întorceà spatele, erà acì, invadând barierele: femeile ascunzându-şi privirea şi vrând totuşi nerăbdătoare să afle, bărbaţii cu încruntarea severă a sprincenelor şi cu dinţii încleştaţi, să-şi domine cutremurul.

Stăpânul calului, om uscăţiv, înalt şi cu nu ştiu ce înfăţişare, el însuşi, de cal de curse, îşi făcù loc anevoie, alături de medicul scurt, grăsun, asudat şi cu mişcările paralizate de tocul şi de curelele unui binoclu enorm. Cu mâna înmănuşată, desmierdă cu alinătoare îmbărbătare gâtul cu reflexe metalice, botul umed, ochii cu privirea umană. Calul necheză uşor. Părù că cere ajutor şi imploră iertare. Medicul, cu un genunchiu în pământ, pipăì osul sfărâmat, tendoanele sfâşiate — examen de altfel inutil, fiindcă pentru cel din urmă nepriceput nu

mai încăpeà îndoială. Se înălță, scuturându-și praful de pe genunchi și făcù semnul de condamnare.

Atunci, am văzut omul de seacă și glacială corectitudine, uitând pentru o clipă mulțimea curioasă a privitorilor. Plecându-se să-și apropie obrazul uscat de botul și de ochii calului celui mai drag din grajdul celebru, culcându-i încet capul în iarba scurtă și cu o hotărîre bruscă, scoțându-și revolverul din buzunarul dela spate, lipì jucăria neagră de urechea calului și descărcă unul după altul, două gloanțe.

Găetan III mai cercă să ridice fruntea osoasă, cu ochii lărgiți de spaimă. Sbaterea fu scurtă. Trupul stătù din tremur, capul se rostogolì moale, în globul ochilor năvălì încețoșarea opacă și Găetan III trecù din vieață. Femeile țipară ascuțit. Bărbații priviră ceva nevăzut, cu asprime, în gol.

Omul își puse la loc revolverul, cu încetineala calmului comandat până la ultima margine, aprinse o țigare, preocupat să-și supravegheze tremurul mâinei. Și într'adevăr, mâna nu tremură, dar omul uită să sufle în flacăra chibritului ori să-l arunce, și focul îi arse vârful degetelor, prin pielea mănușei.

Prietenul îmi strânse brațul, cu unghiile înfipte până la carne, prin mâneca hainei.

— Cum îl înțeleg! rostì surd. Și cum semănà privirea calului, exact cu privirea lui Zair...

— Care Zair? am întrebat, crezând că e vorba de alt cal de curse și de un sfârșit identic.

Prietenul poate nu auzise. Sau poate nu găsià locul potrivit să mă lămurească. Imi părù îndată, cu totul departe de amintirea acestei întâmplări, de mine necunoscută. Salută două doamne, în cele mai distinse toalete de sezon. Pe urmă, o altă femeie, singură, întorcând după el o mutră delicioasă şi alintată, de minusculă păpuşă fără nici un gând statornic în capul uşuratec de scatiu. Şi apoi alte grupuri, bărbaţi, dar mai cu seamă femei, toate lăsând să întârzie asupra lui, privirile acelea lungi şi furişe, sau altele drepte şi provocătoare, cu care întâmpină întotdeauna oamenii enigmatici şi încă tineri, rămânând nepăsători la toate invitările lor şi tratându-le cu aceà îngăduitoare ironie, cuvenită unor exemplare umane, fără logică, fără gravitate şi fără un dram de cuget sub frivolele pălării.

Căci un astfel de om, de o distanţă şi batjocuritoare curtenie, a fost şi a rămas prietenul nostru. Multă vreme, în anii trecuţi ai tinereţii, am socotit această răceală voită, drept o savantă şi totuşi elementară tactică masculină. Ne spuneam că nu face alt decât să dea ascultare acelei definiţii care a asemuit femeia cu o umbră: de alergi după ea, fuge de tine, de fugi de ea, aleargă după tine. Prietenul nostru, nu alergà după nici o femeie — iar pentru aceasta, îndelungi ani îl pizmuisem, ca unii care nu ne arătasem vrednici de un asemenea vicleşug tactic. Numai târziu, când iernile i-au nins deabinelea tâmplele fără să-i cunoaştem vreo romanţă sentimentală oricât de banală şi fără să-l vedem lune-

când în ispita care ne-a făcut rând pe rând, capete de familie, cu varii şi grave răspunderi şi mai ales cu prea crâncenele ispăşiri ale rătăcirei de-o clipă, am înţeles că prietenul nostru, fusese un înţelept iar nu un prea îndemânatic cuceritor. Pricini mai adânci şi desigur tainice, îl învăţaseră să nu preţuiască îngerul căzut pe pământ şi cântat de poeţi sîropoşi, altfel decât se cuvin nişte iresponsabile şi capricioase animale de lux şi de agrement. El aveà pentru toate, indiferent de vârstă şi de frumuseţe, un exces de politeţe, de amabile şi ironice rezerve, cum se obişnueşte între duşmanii care-au suspendat ostilităţile într'un armistiţiu ce poate sfârşi dintr'un moment în altul. Şi fiindcă le întorceà spatele, toate alergau şi acum după el. Ceeace pentru noi, muritori de rând, nefericiţi în obscure şi nespovedite mizerii sentimentale, a rămas întotdeauna prilej de umilinţă, după cum fusese mai înainte, de acră invidie.

Acum, întorcându-ne pe sub teii Şoselei, admiram încă odată, amândoi, magica transfigurare pe care o pune amurgul cu raze oblice, pe toate figurile fără nume ale mulţimei.

S'ar fi spus că nu erà acelaş norod, urît şi trivial al străzilor. Işi lăsase hâzănia sub zidurile oraşului, ca nişte cenuşii vestminte de rând. Sub umbra deasă a copacilor boltiţi, circulau cu alt pas şi cu o fără de grijă festivă. Automobilele defilau rapid, cu fluturări de eşarfe multicolore. In trapul tăcănit al trăsurilor, treceau legănate pe arcuri, pe-

rechi vorbind despre altceva (se cunoaştea din privirea prelungă şi din gesturile desmierdând aerul) decât despre grijile şi bucuriile lor vulgare, la care vor reveni iremediabil, îndată ce vor intrà în inima oraşului, începând dela Capul Podului, înainte.

Revărsarea cea mare puhoià dela Curse.

Cu oarecare mândrie, că pot atribuì semenilor un simţimânt desinteresat şi înalt, am crezut că citesc pe toate aceste chipuri, semnul unei nehotărîte tristeţi, după întâmplarea cea crudă la care fuseseră martori. Am spus-o aceasta, însoţind-o de nu ştiu ce laude înflăcărate, pentru omul modern care iubeşte animalele cu atât mai mult cu cât maşinismul veacului nostru îl dispensează de folosinţa zilnică a sclavilor fără glas.

Prietenul se întoarse zâmbind:

— Aşà dar, crezi că a jucà la curse sau a creşte un căţel împanglicat de salon, un motan trândav ori un papagal chel care te asurzeşte cu aceleaşi fraze repetate idiot, e dovada celei mai generoase iubiri de animale? Mie mi se pare că înseamnă numai un fel ipocrit al omului, de a-şi afirmà încăodată tirania. Observă, că pacostea aceasta e specialitatea femeilor fără copii şi a fetelor bătrâne. Fiindcă nu pot chinuì pe nimeni, cad cu catastrofa iubirii lor asupra unor biete dobitoace, pe care le depravează, le cocolesc şi le transformă în desgustătoare jigodii degenerate. In iubirea adevărată de animale, se află ceva mai grav, aproape mistic, aşà cum ştiau şi mai ştiu încă să pună primitivii.

— Ciudată iubire, am întrerupt, împins de demonul contradicției. Ciudată iubire a primitivilor!... De-o pildă, destinul faimosului bou Apis. Dacă nu mă înșel, când preoții Egiptului socoteau că a sosit momentul onorurilor supreme cuvenite acestui bou-Dumnezeu, îl înnecau în apele Nilului. E adevărat, cu toată pompa de circumstanță și într'un extaz plin de smerenie. Insă boul, cu toată dumnezeirea lui, rămâneà pentru totdeauna un biet bou înecat

Prietenul nu se dădù bătut:

— Iubirea nu exclude moartea. A da moartea celui pe care îl iubești, e adesea o dovadă ultimă. Să trecem peste extazul religios, ritualuri primitive și alte amănunte care complică povestea noastră. Să ne întoarcem la omul de adineaori. Acela nu-și iubià calul?... Ai văzut, cum nici n'a tresărit când și-a ars degetele cu flacăra chibritului? L'am înțeles și i-aşi fi scuturat mâna ca unui frate în nenorocire, dacă n'aşi fi văzut câtă oroare are de spectacol. L'am înțeles, fiindcă toată întâmplarea mi-a amintit moartea lui Zair.. Să stăm şi să-ți povestesc

Ne-am oprit pe o bancă singuratică.

Prietenul nu vorbì decât târziu. Şi îmi părù că nu vorbește decât pentru el singur, să se elibereze:

— Povestea lui Zair este povestea mea. N'am spus-o niciodată. Dacă se cere spovedită e semn că am îmbătrânit. Tinerețea fabrică amintiri pentru bătrânețe. Iar bătrânețea, începe din clipa când alergi milog după un semen care să-ți asculte suve-

nirurile tale, chiar dacă nu mai au nici un interes pentru nimeni. Tu eşti cea dintâi victimă. Nu protestà. Am o singură scuză. Ai să afli acum, răspuns la întrebările care cincisprezece ani, au căutat să iscodească de ce am trecut singur prin vieaţă şi de ce mă întorc şi acuma singur, într'o casă pustie şi fără căldură, unde îmi ţiuie tăcerea ursuză în urechi.

Iată!

Zair mi-a fost cea dintâi bucurie. Cea dintâi pasiune.

Erà un cal cu ochii catifelaţi şi cu picioare nervoase de căprior. Darul bătrânilor mei, după nu ştiu ce izbândă neînsemnată la examene. Implineam şaisprezece ani. Vieaţa imi apăreà înainte hohotitoare de lumină, cum sunt acele dimineţi de Maiu care se deschid peste pământ ca o mare fericire. In cea dintâi zi de vacanţă, mi se părea că nu mai ajung dela gară acasă, unde mă aşteptau toate alintările şi toate nebuniile.

Eram un copil târziu şi unic, într'o căsătorie patriarhală, departe de oraş, la o gospodărie de moda veche, cu un cerdac bătrân deasupra Siretului, printre oameni simpli, dezarmaţi, şi buni. O lume care astăzi a dispărut, cum se şterge tot ceeace n'a înţeles semnul timpurilor. Ai mei luptau cu greutăţi despre care n'aveam habar şi care în egoismul tinereţii, nu m'ar fi turburat chiar dacă le-aş fi cunoscut. Ipoteci crude, dobânzi şi ani de grindină, tembelism, prea mulţi argaţi şi nădejdea unui mi-

racol, care să umple hambarele, să duduie morile şi să şteargă magic, datoriile catastifelor. Auziam vag despre acestea şi mi se păreau îngrijorări îndepărtate, ale unor oameni din altă planetă.

Când am coborît din cerdacul cu viţă, în întâia dimineaţă şi am văzut calul înşeuat, am priceput fără să-mi fi spus nimeni. Am ghicit după privirea înduioşată a mamei ieşită în prag să-şi caute de lucru; după zâmbetul tatei lăsând la o parte ceaşca de cafea neagră, după râsul pe sub mustaţă al argatului care aşteptă ţinând calul de frâu. M'am repezit să-i îmbrăţişez pe toţi — şi pe Moş Pintilie cu barba ţepoasă şi calul cu botul umed.

— Il cheamă Zair, — mi-a spus tata cu simplitate, — şi e din neamul arab, dela Baia.

— Fii cu băgare de seamă! s'a îngrijorat mama. E încă în mintea ta, abia s'a învăţat de câteva zile să rabde şeaua.

— Hehe! Chiar de-ar fi el mai amarnic decât Duţipal şi-o găsit stăpânul în conaş! grăi Moş Pintilie, care în ceasurile libere se îndeletniceà cu silabisirea Alexandriei, socotindu-mă un vrednic urmaş al lui Alexandru cel mare, Macedoneanul.

Sfaturile şi cuvintele cu gând de laudă, mi-au trecut pe lângă urechi, fără să le înţeleg sensul. Eram ca în ameţeala unui vis. Am sărit în şea şi am svâcnit pe poartă, dus mai mult de mânia calului decât de vrerea mea. In urmă a rămas ţipătul mamei şi minunarea argatului cu mâna la gură.

Într'un ceas am fost prieteni. Şi aşà am rămas. După goană, peste câmpuri şi în umbrele luncilor, poposeam într'un ungher de nimeni ştiut. Il lăsam liber, iar eu culcat cu urechea la pământ, ascultam în iarba măruntă respiraţia planetei. Sau cu faţa în sus, priveam lunecarea ireală a norilor subţiri şi albi, pe mătasea albastră a cerului. Ronţăitul calului, erà prietenos şi bun, aproape, ca o prezenţă fidelă, mai scumpă ca a unui frate cu graiu omenesc. Mă simţeam împins uşor cu botul umed. Zair, nerăbdător, îmi dădeà ghes: — Haide! Destul... Vrei să ne apuce noaptea aici?

Şi goana la întoarcere erà nebunească, peste şanţuri şi peste trunchiuri de copac răsturnate, pe care şi eu şi Zair, le căutam în aceeaşi mută înţelegere.

Altă dată, ne opream în lunca Siretului. Acolo, unde umbra sălciilor se balansà deasupra apelor şi unde sborul pasărilor de sus se puteà urmări în cerul din apă. Intram amândoi la adânc. Iar după baie, Zair cuprins de o voioşie copilărească, se rostogolià în nisip, tăvălindu-se pe spate, agitându-şi picioarele subţiri ca o gânganie uriaşă, nechezà, strănutà, svăcnià din copite şi fugià singur, fără şea şi frâu, peste lanuri, până ce nu mai auzeam cu urechea lipită la pământ, cadenţa galopului. Se întorceà târziu, viclean, cu ocoluri lungi, ca un copil ghiduş, păşind tiptil într'un joc de-a va-ţi ascunsele. Cred că aveà humor; mi se păreà câteodată în ochii umezi şi catifelaţi, că văd ca o lumină de râs omenesc.

Aşà a trecut o vacanţă şi a doua. Plecarea toamna, erà tristă. Cu panerul în trăsură. Câinele care priveşte întrebător... Nechezatul lui Zair, din grajd... Scrâşnetul porţii trântite şi drumul sonor, prin pădure...

In a treia vacanţă, Zair mi-a fost şi complicele unui început de dragoste. O fetişcană cu sărutul acriu, ca fructele crude de primăvară. Ajungeam în pădure; Zair nechezà, erà semnalul lui... Pe urmă singur, ca un confident discret, plecà să ne lase fără martori. Când se înclinà soarele spre asfinţit, nechezà repetat, ca un deşteptător care ne trezià la realitate: — „Haide! Destul. Se întoarce priscarul şi iar mormâie, bufnind şi trântind!".

Plecarea, în toamna aceea a fost mai posomorîtă. Cu vântul gemând trist ca un arcuş în crengile goale. Cu ploaia potopind plumburiu zările, deodată strâmtate, sub cerul noros şi încruntat. Plecare stăpânită de-o presimţire. Căci a fost fără întoarcere.

La Iaşi m'a ajuns vestea, Tata vindeà tot şi încă mai rămâneà cu povara unor rămăşiţi de datorii. Cea dintâi vacanţă de Crăciun, într'o căsuţă friguroasă de târg, cu cămări întunecoase, a fost un chin. Mama albise. Tata se închideà cu cheia, să caute ceasuri întregi deslegare în condicile de datorii. N'am avut curaj să întreb despre soarta lui Zair. Dar l-am recunoscut într'o zi, la sania stăpânilor celor noui. Intâlnire neaşteptată şi crudă. Sania erà oprită în faţa unei prăvălii. Am ocolit de cea-

laltă parte, unde erà calul, și am chemat șoptit: Zair!

Cum a tresărit încordând gâtul și întorcând ochii — și cum a scâncit un nechezat slab, ca un răspuns! Vizitiul străin, coborîse și cără un maldăr de pachete în brațe. Mi-am apropiat obrazul de botul rece al lui Zair; apropierea a fost ca o îmbrățișare, lungă și desnădăjduită. Când m'am desprins, în sanie urcase o copilă înfășurată în blănuri, plecându-se să privească plină de curiozitate. Vizitiul a dat biciu. Am rămas singur, în strada pustie și înghețată. Copila s'a mai răsucit în blănuri, să mai privească odată în urmă, la necunoscutul acela care îmbrățișase un cal.

Am plecat înainte de sfârșitul vacanței, pretextând nu știu ce griji urgente de învățătură. Anii au trecut anevoioși, în încăperi cu chirie, de student sărac, cu ceasurile împărțite între cursurile dela facultate și orele de preparații, la odraslele altora. Târziu, noaptea, când ochii refuzau să mai prindă sensul cuvintelor tipărite, împingeam cartea sub lumina fumegoasă a lămpii.. Închideam ochii. Mă chemau amintiri stăruitoare, care mângâiau această tinerețe săracă și mai tristă ca moartea. Iar în toate imaginile răslețe și umbrite, mai limpezi decât toate și mai halucinante, erau diminețile când goneam cu Zair, ceasurile încinse de dogoarea soarelui pe nisipul de pe malul Siretului, drumurile noastre în poiana de mesteacăni, unde țânțarii zumzăiau mărunt și o arătare elastică și albă se apropia furiș,

la chemarea nechezatului. Mă podidia o mâhnire care-mi gâtuia respirația. Scuturam fruntea să alung chemările acestea zădarnice și trăgeam cartea din nou aproape, până când zorile păleau flacăra sfârșită a lămpii.

Intr'acest timp a murit tata și începuturile carierei mele s'au împovărat de datorii aspre.

Am rătăcit din oraș în oraș, după capriciul și bună voia marilor diregători ai Dreptății, până ce am izbutit să mă apropii de ținutul copilăriei, lângă casa unde mama își sfârșià zilele. Nu erà o tovarășie de îmbărbătare. Apăreà ca o umbră neauzită în prag; noaptea îi auzeam dincolo de perete, oftatul prin somn. Erà stăpânită de o singură grijă: să plătim până la ultimul ban, rămășițele dealtfel neînsemnate dar pentru noi încă prea grele, ale datoriilor moștenite cu semnătura sacră a tatei. Jumătate din leafa mea de neînsemnat magistrat începător, mergeà să complecteze capete și dobânzi: îmi limitasem numărul țigărilor, hainele făceau luciu în coate, tinerețea îmi erà ucisă de preocupări de sgârcit. Nu se luminà de nicăiri nici o zariște. Treceam prin vieață singuratec ca un huhurez, cu inima uscată și cu ochii închiși la toate bucuriile.

Camarazii îmi scorniseră o poreclă: Virtuosul! Și virtutea, e ca florile de paie, nemuritoare, dar fără să fi trăit niciodată, fără miros.

Atunci, într'o zi, îndatorirea unei anchete m'a purtat la moșia care a fost a noastră. Am făcut drumul într'o birje cu mădularele dihocate, scuturân-

du-şi fiarele ruginite pe şoseaua din pădure, peste podul sprijinit pe plute, sus, pe deal, la conacul cu faţa inundată, sus, pe deal, la conacul cu faţa inundată de soare. Am oprit la primărie. S'au adunat feţe cunoscute, oameni care mă ştiuseră copil şi veniau să-şi arate amintirea pentru urmaşul foştilor stăpâni ai acestor locuri. Se înghesuiau cu pălăriile în mână, cercetându-mă dacă le mai cunosc numele, înfăţişându-se unul pe altul, când şovăiam să recunosc un obraz, înăsprit de ani şi de bătaia arşiţei: — „Aista-i Iftimie, băiatul lui Niculai Chelaru. S'a însurat şi are doi copii... Aista-i Ilie, care vă meşteruia smeele... Aista-i nepotu lui Moş Pintilie. O ajuns mare boier. Inspector peste vacile dela curte". Şi toţi se grăbiau să mă pună în curent, cu schimbările din atâţia ani, pe care firește le desaprobau, fiindcă mâna noilor stăpâni se arătase energică şi ochiul supraveghiă mai ager la toate risipele.

Cercetarea cereà timp şi ascultare de martori. La amiază, m'am dus la han şi abià mă aşezasem înaintea mesei de scândură veche, când un argat venì să mă poftească la curte.

Biletul erà scurt, amabil, dar imperativ. Scris şi semnătură de femeie. Cu o încheere, care făceà aluzie la casa ospitalieră a copilăriei. pe lângă care nu puteam trece ca un străin.

M'am supus. Mă chemà într'adevăr cerdacul cu perdea de viţă, livada bătrânească, nevoia de a cunoaşte schimbările ce vor fi fost.

M'a întâmpinat în capul scărilor, o femeie în care am recunoscut îndată fosta copilă din sanie. Minunată făptură, cu pielița de culoarea străvezie și caldă a femeilor cu părul roșu, cu ochii de un albastru pur, în care gândul se citește limpede ca în apa cristalului. Inainte de a urcà scările, o uram, cum uram pe nevăzute, toți stăpânii așezărilor noastre pierdute. M'a cucerit dela cele dintâi cuvinte, dela cel dintâi râs prietenos și nevinovat, care i-a desvelit în gura de mărgean dinți sclipitori ca zăpada.

După masă eram prieteni și poate mai mult. Inceputul, a altceva care e mai mult și e mai puțin, decât prietenia.

Mi-a povestit cu simplitate, cum trăiește singură și cum conduce cu o vrednicie de bărbat, gospodăria lăsată pe mâinile ei, de un părinte care e mai mult prin străinătăți și în Capitală, prins de complicate și vaste afaceri. Cum au capturat-o locurile acestea, de care nu s'ar despărți sub nici un cuvânt. Cum a făcut singură temeinice schimbări, înălțând casa să aibă mai multă lumină, aducând mașini perfecționate pentru răscolit brazdele și pentru strâns bucatele câmpului. Mi-a arătat o bibliotecă de cărți savante, m'a purtat să-mi arate livada cea nouă, întinsă alături de cea veche, pe care a voit să o respecte, „fiindcă sufletul trecutului, trebuește respectat".

Spunând, ochii limpezi au inzistat asupra mea, așteptând un cuvânt de recunoștință. Am plecat

privirea. Femeiușca aceasta, înfăptuià ea, ceeace nu fuseseră vrednici să înfăptue părinții și bunicii mei. Pe urmă a stăruit, dacă nu voi sfârși până seara, să trimit îndărăt birja hodorogită și grefierul, ca să mă aducă a doua zi, în oraș, cu automobilul. Bine înțeles, numai dacă am încredere, să-mi las viața pe mâna unei femei, fiindcă va merge ea singură la volan. Toate acestea hotărîte autoritar, fără drept de replică. Intrerupându-se să desprindă veriga de chei, cerute de o servitoare, să dea o poruncă vătafului așteptând afară cu pălăria în mână, să-mi arate o carte rară, adusă dela Paris, din Italia, de pretutindeni unde două luni din iarnă se odihnește de munca deacî.

Imi destăinuî că n'o înfricoșează perspectiva de a se trezi mâne, fată bătrână. Ea iubià câmpul și libertatea, socotind că prețuesc mai mult decât ochii unui bărbat. Iar privirea provocătoare, mă silì încă odată să aplec ochii. Poate am roșit. Poate în clipa aceea, am simțit că încep să o iubesc. Căci se căscă o tăcere între amândoi și amândoi ne-am ocolit ochii.

Am continuat cercetarea distrat, cu gândurile în altă parte. Cred că am tărăgănat-o înadins, fără să-mi dau seamă. Și noaptea, am rămas să dorm sub acoperișul casei care nu mai erà a noastră. Să dorm?... Mai exact, să mă răsucesc, frământat de insomnie. In întuneric, ascultam foșnetul molatic al crengilor în geam. Erà camera care fusese a mamei. După ce am stins lumina, vedeam cu ochii

deschişi în beznă, oglinda bătrânească, în a cărei sticlă aburită apăreau fantomatic şi ireal, toate amintirile trecutului. Acì erà masa de toaletă a mamei, dincoace divanul pe care întârzià citind, ridicându-se într'un cot, când auzià galopul lui Zair apropiindu-se... Ştiam, că dacă voi aprinde lumina, toate lucrurile din jurul meu, vor apare străine şi necunoscute: alt divan, altă oglindă. Dar realitatea închipuirilor din întuneric, erà mai puternică decât realitatea cea aevea. Am adormit în zori, târziu şi cu o senzaţie de nemărginită fericire, durând prin somn. A doua zi, m'a dus vertiginos, într'un uragan de praf, eliberându-mă numai cu legământul că mă voi întoarce în cea dintâi Duminică.

Mai erà nevoie să mi-l ceară? Am revenit în prima Duminecă şi într'adoua şi în toate câte au urmat. Când auziam goarna maşinii sunând la poartă, eram gata, aruncând o ultimă privire în oglindă, să-mi cercetez nodul cravatei ori o invizibilă zgârietură a briciului. Tot ce fusese uscat şi înnăbuşit în tinereţea mea săracă şi fără zariştе, se răzbunà acum. Mi-erà de două ori ameţitor aerul pe care-l respiram în casa aceea, în cerdacul acela: fiindcă îl respiram amândoi şi fiindcă erà atmosfera casei şi cerdacului în care copilărisem. Totul erà amintire şi viitor: se împleteau una cu alta, îmi deschideau o fericire de care mă înspăimântam, fiindcă mi se părеà nefirească şi nemeritată.

Mă temeam şi n'aveam de ce. Bătrânul, cel veşnic pe drumuri şi purtat de vastele lui afaceri, po-

posise între două trenuri. Imi strânse mâna încântat, declarându-se fericit că-l liberez de o ultimă grijă. Pe urmă iar pornì, gonit de nu ştiu ce neastâmpăr de posedat.

Şi totul se sfârşì într'o singură zi.

In mijlocul unei sonate la clavir, se oprì. întrerupând un acord şi întorcându-se să-mi spună bucuroasă:

— Termină cafeaua şi haide să-ţi arăt proiectele mele. Am făcut singură un plan. Dărâm grajdul şi clădim altul, sistematic. Am şi chemat antreprenorul, mâine dimineaţă are să fie acì.

Pe urmă, plecându-se să-mi desmierde obrazul cu alintarea unei şuviţe de păr:

— Numai, dacă n'are să te desguste o femeie cu preocupări atât de vulgare şi bărbăteşti!

I-am sărutat îndelung mâna, din vârfu degetelor până la cot.

Am coborît. Nu mai văzusem niciodată grajdul. Mi s'ar fi părut o iscodire urîcioasă, de fost şi viitor stăpân.

Caii întoarseră capetele cuminţi, cu ochii buni. Ii netezì pe rând, le întinse câte-un pătrat de zahăr, îmi lămurì din ce grajd celebru se trage fiecare. Mă purtă la cealaltă intrare să-mi arate cum va durà clădirea cea nouă, după toate orânduelile ştiinţei şi higienei.

Dintr'o iesle cu fân, coborî o umbră de om, sprijinindu-se de perete şi pipăind cu piciorul înainte de a păşì. L-am recunoscut. Erà Moş Pintilie şi erà

orb. Fidel, rămăsese lângă grajdul lui, nefolositor, ca un câine bătrân.

— Nu pot să mă scap de el, îmi lămurì stăpâna. Mi-e frică să nu dea într'o zi foc grajdului... I-am spus să stea acasă. Ii dau tain, un fel de pensie... Se întoarce acì şi moşmoneşte până noaptea târziu, ca un strigoiu.

Moş Pintilie, aşteptă vinovat, cu ochii lui albi de orb, îndreptând faţa sbârcită spre noi.

— Iar te prind acì, Moşule!. Am să pun într'o zi să închidă uşa cu lăcatul şi să te ducă acasă de spate.

Moşneagul gângăvì ceva nelămurit, pipăind văzduhul înainte cu mâna.

Pe urmă, stăpâna se întoarse:

— Mai am acì un parazit... Un pensionar bătrân şi paralizat.

Spunând, lovì cu vârful pantofului, calul culcat în paie, care întoarse capul, voì să se înalţe în picioare şi renunţă.

— Zair! mi-am înnăbuşit chemarea în gâtlej.

Pantoful mai lovì de câteva ori. De fiecare dată, în inima mea. Calul nu se clintì, cu aceiaşi privire resemnată a argatului bătrân şi nefolositor.

— E extraordinar, cum nu poţi convinge oamenii deacì să economisească gurile inutile! De zece ori am spus să nu-l mai găsesc acì şi de zece ori, toţi dau vina unul pe altul.

Apoi mă prinse de braţ:

— Pe aci, pun să sape un canal de scurgere. Un canal de ciment şi aduc apă, cu o pompă absorbantă.

Mâna tăià energic spaţiul, cu gestul unui comandant poruncind deplasarea trupelor pe-un câmp de bătălie. Mi-am desprins uşor braţul. Toată seara am fost tăcut.

Tot ce-mi păruse încântător, în făptura aceea plină de neastâmpăr şi lipsită de suspine sentimentale, îmi fu deodată odios şi respingător. Noaptea m'am răsucit fără somn. M'au prins zorile. Iar când au însuliţat cele dintâi raze ale soarelui, hotărîrea mea erà luată. Am coborît tiptil în ogradă, am mers la grajd, m'am apropiat de Zair, desmierdându-i coastele osoase, gâtul deşirat... Cred că m'a recunoscut. I-am apropiat obrazul de bot, şi răsuflarea lui caldă, îmi vorbià atâtea, din altă lume, din altfel de lume... Am tresărit. Alături, apăruse, argatul orb, întrebând cu glasul alarmat al infirmilor care sunt rupţi de lumea din afară:

— Cine e acolo?... Ce vrei!

— Sunt eu, Moş Pintilie...

M'a recunoscut şi el, după glas. S'a oprit, dibuind în bezna din faţa ochilor, poate să mă pipăie. poate să se convingă.

Lăsă mâna să-i cadă. Spuse încet:

— Iaca... Stăm aici, doi păcătoşi. Până ce ne-o scoate pe amândoi, să ne svârle corbilor.

N'am răspuns nimic. Zair aşteptà, cu gâtul înălţat, cu ochii lui mari, buni şi bătrâni. Am scos revol-

verul, i-am pus ţeava în ureche şi am tras două gloanţe, unul după altul.

Pe urmă am fugit, ca să nu mă mai întorc niciodată.

Aceasta e povestea mea şi povestea lui Zair. Acum, ai să înţelegi de ce m'am osândit să mă îngrop singur, într'o casă pustie şi fără căldură, unde îmi ţiuie tăcerea ursuză în urechi.

Prietenul tăcù. Becurile se aprinseseră de mult; frunzele copacilor în lumină păreau decupate artificial, în zinc. Un râs de femeie, sonor, spintecă molateca tăcere a nopţii de August.

SOCOTEALA

IN creştetul dealului, şoseaua se desparte.

Calea domnească apucă în jos, spre ţinutul Romanului; drum larg şi prelungit lin peste şesul Moldovei, cu plopi scorburoşi şi străbuni pe marginea şanţurilor, cu poduri albe de fier peste ape, cu hanuri de poştă care-şi ruinează a pustiu zidurile boltite. In sus, spre munte, ridică un drum mai sărac şi pietros, şerpuit îndrăzneţ între dealuri ce se prefac departe în culmi păduroase, întunecate de codrii molizilor şi cu văile fără curmare răsunând de ţipătul ferăstraielor.

Altădată, pe amândouă drumurile erà fierbere şi nepotolită zarvă. Carele cu pâine scârţâiau spre satele munţilor, deacolo coborau alte poveri, cu scânduri. La fiecare jumătate de poştă o crâşmă cu umbrar răcoros la uşă şi cu bătătura largă în jur pentru dejugat boii, îndemnà drumeţii la sfat, la un ulcior de vin şi la o scurtă şi trecătoare înveselire.

Cărăuşii se cunoşteau ca dintr'acelaş sat, prindeau să-şi afle necazurile, ştiau metehnele unul altuia, cinsteau o cană mai mult când unul hăt! din celălalt ţinut, îşi aduceà aminte între două ulcele,

că acasă are să găsească, după socotelile lui, numărul plodurilor mărit încă cu unul. Erà atunci pe drumul mare, forfotă, înveselire şi belşug.

Acuma, calea de fier care îşi răsfiră dincolo de prundurile Moldovei şinele negre şi cantoanele cu acoperişuri roşii, a risipit toată vieaţa.

Şoseaua e pustie. Căruţe, trec doar dela un sat la altul. Iar hanurile şi-au închis obloanele. Cele mai multe s'au măcinat cu vremea. Drumeţul singuratec, ca să-şi alunge urîtul, întoarce fără voie ochii peste ape, spre trenul micşorat de depărtare, ce fuge sprinten dela o haltă roşie la alta, umplând valea cu şuer şi târînd după el o egretă albă de fum.

Şi hanul din deal, dela crucea drumurilor, e pustiu şi pornit pe ruină. Din acoperişul cu şindrila smulsă de furtuni, n'au mai rămas decât bârnele. Sub bolţi chiuie vântul. In locul porţilor şi ferestrelor cu gratii de fier, spărturi negre îşi cască întunericul. Vara, tufişuri de măsălariţă şi de cucută cu mirosul otrăvit, ridicate cât un stat de om, năpădesc locul unde altădată popasuri cu îndelungi povestiri fuseseră vestite în tot ţinutul. In amintirea nimănui nu mai trăiesc acele întâmplări. Nici despre numele hangiului nu se mai ştie nimic. Nici despre hangiţa care după obiceiul timpului, trebuie să fi avut ochi de şerpoaică şi râs ispititor, ce va fi oprit multe nopţi, drumeţii din cale. Acuma în vârful dealului sunt numai ziduri pustii şi petre mâncate de ruină...

Acolo, dosiți după un perete, doi oameni așteaptă „ceasul socotelilor". E poveste veche. De două luni pândesc ceasul acela. Și acuma, pentru a-și îndârji curajul, deșeartă pe rând câte o înghițitură din sticla cu spirt. După gâlgâitul băuturii pe gât, amândoi își șterg promoroaca de pe mustăți și se privesc, fără să rostească cuvânt. Hotărîrea lor nu mai are nevoie de vorbe. Nici nu i-a apropiat altceva decât această hotărîre. Altfel, în sat, între ei, nu puteà fi nici o potrivelă. Cel mai scund, cu ochii vicleni, cu fața suptă și cu sumanul roșcat de sărăcie, trăiește fără nici un căpătâi. Celălalt, gospodar cu stare, cu pătulul întotdeauna împlinit toamna, cu casă de frunte în sat, până acum două luni nu îndreptase spre omul cel mărunt și cu ochii vicleni, decât priviri de batjocură, ca spre un netrebnic ce erà. Doar în iernile cele grele, îl ajutase cu o traistă de mălai, adăugându-i pe deasupra și câteva poveți aspre și mustrări fără cruțare.

Și acum stau alături, cu ciomegile la îndemână, pândind la drumul mare, ca și cum la asta ar fi fost tovarăși de când lumea.

— De acuma trebuie să cadă din *menut* în *menut!* rostì omul cel scund, clătinând restul spirtului pe fundul sticlei.

Celălalt nu răspunse, cu urechea ascuțită la sunetele drumului, cu privirea iscodind câmpul alb. De trei zile ninsoarea contenise, și un ger fără vânt încremenise troenele. Dealungul șoselei, sârmele telefonului se încărcaseră de ciorchini albi, iar zum-

zăitul firelor se auzià monoton şi nesfârşit, ca un cântec de coarde înnăbuşite. Nici un om pe tot drumul. Asfinţitul cădeà grăbit dintr'un cer fără soare, leşietic şi îngheţat. Departe, pe câmp, se răsfiră o clipă, cu tânguiri răguşite, un stol de cioare. Apoi în vale, un tren de marfă vuì peste pod, negru şi leneş.

Omul cel scund se mişcă să se desmorţească, suflă în pumni, îşi frecă degetele şi prinse să răsucească o ţigară. Când sfârşì, întinse tabacherea neagră şi celuilalt. Tovarăşul făcù semn cu mâna că nu fumează. Un nod îi stà în gât. Cum ar fi vrut să se sfârşească toate, mai repede!

Omul cel scund îşi privì scrumul ţigării, care nu cădeà, cu luare-aminte, ca şi cum deacolo, aveà să prindă o hotărîre. Apoi îşi rostì gândul:

— Ii es eu 'nainte... Ii spun că m'apucă noaptea pe drum şi-l rog să mă primească'n sanie... El a să suduie şi-a să-mi zică că mi-o dat 'mnezău picioare... Atunci...

Omul nu-şi sfârşì vorba, mută numai ciomagul de sub un braţ, sub celălalt. Apoi râse fără hohot şi închise ochii, voind să vadă par'că dinainte, în închipuire, toată desfăşurarea peripeţiilor ce-au să se întâmple. Celălalt nu-şi putù alungà gândul, că tovarăşul care pregătià lucrurile cu atâta linişte, erà de bună seamă un mare nelegiuit. Şi iarăş dorì să se sfârşească toate cât mai repede, chiar dacă ar fi fost să-l trântească un glonţ de carabină, jos, în zăpadă...

Gâtlejul i se uscă din nou şi deşertă cele din urmă picături din sticlă. Odată cu fierbinţeala, îl cuprinse o ameţeală turbure. Zidurile afumate se înclinau înaintea ochilor, păreau că încep să se învârtească. De câte ori trecuse pe lângă hanul acesta, — şi cum şi-ar fi închipuit oare atunci, el, om liniştit, pe care îl aşteaptă nevasta şi copiii acasă, că aveà să pândească odată aici, cu gândurile ucigaşe, ca un tâlhar de drumul mare! Dar nu simţi nici o părere de rău, nici o şovăeală. De două luni, de când ieşise dela postul de jandarmi, cu coastele zrobite, nu gândise la altceva decât la ceasul acesta, al socotelilor. Nu mai erà de două luni om. Acum venià rândul lui.

— Aha!

Omul cel scund, care stătuse chincit sub zid, sări în picioare. La cotitura din vale se ivise o sanie.

Erà mai întâi cât un grăunte negru de mică, cât o îndepărtată furnică în câmpul alb. Apoi se desluşì. Acum urcà în pasul calului şi amândoi încordându-şi ochii, cunoscură mantaua albastră. N'au rostit nici un cuvânt. Ştiau fiecare, fără să-şi spună, ce au de făcut... Ce bine le-ar mai fi prins încă un gât de rachiu, cel din urmă! Amândoi fură într'un gând. Dar sticla erà goală şi o aruncară departe, în zăpadă. O clipă ochii lor rămaseră ţintiţi la dânsa, cum intrase strâmb, pe jumătate, în troian. Şi ce încet se apropià sania! Jandarmul lăsase hăţurile moale, erà cu capul plecat, cu faţa ascunsă... Când fu la câţiva paşi, omul cel roşu se

ivì de după zid, cu mâna încleştată pe ciomag, rânjind. Tovarăşul nu auzì ce vorbesc. Văzù numai prin spărtura ferestrei, cum jandarmul se trage de o parte să-i lărgească lor, cum celălalt face un semn de nedumerire din cap. Apoi iar vorbesc. Ce dracu! s'au pus la sfat!... Nu merge aşà; trebuie repede, repede! El nu mai poate aşteptà. Trebuie să se sfârşească. N'a aşteptat de geaba două luni ceasul acela, n'a îngheţat o jumătate de zi la pândă, ca să dea înapoi, acuma când se împlinià ceasul!

Şi omul dârz, păşì apăsat peste troian, dădù ziua bună, duşmănos.

Jandarmul îl privì fără mirare, ca şi când ar fi fost cel mai firesc lucru să-l vadă şi pe dânsul, acolo, în pustia asta îngheţată.

— Erai şi dumneata?

Apoi făcându-i loc:

— De bună seamă că ţi-i să nu te-apuce şi pe dumneata noaptea... Unde merg doi...

— Aha! i-e frică! îşi spuseră amândoi într'un gând... Dar fiindcă nu puteau lungì vorba fără nici un folos, suiră în sanie. Drumul mergeà pustiu încă un ceas. Aveau când se răfuì. Vorba erà să găsească un început de harţă. Sania pornì. Cei doi, de o parte şi de alta a jandarmului, îşi trudeau mintea să găsească cuvântul care s'aprindă focul.

— Noi avem o socoteală, începù omul cel scund, cu hotărîre. O socoteală veche... Şi-amù ni-s rupte coastele...

— Şi cu mine ai, adăogă celălalt, abià stăpânit,

Nu aşteptau acuma decât să pună jandarmul mâna pe carabină, ori să suduie, învineţit la faţă şi cu vinele umflate, aşà cum făceà la post.

Jandarmul privià însă departe linia albă a drumului, unde se împreunau stâlpii de telegraf, fără nici o tresărire, par'că n'ar fi auzit cuvintele.

Omul cel scund se răsucì, căutând un cuvânt greu. Aşà nu se puteà repezì la dânsul. Fără împotrivire, fără un început de harţă, erà ca şi cum ar fi să dea într'un om legat. Şi-l ştiau doar crunt şi fără frică. Liniştea asta le stricà toate socotelile. Omul cel scund se mai răsucì odată cu picioarele în paie. Deodată rânjì. Găsise. Sub pătură desvelise un cărucior vopsit cu roşu, o paiaţă de pâslă.

— Ci-ţi pasă 'mnitale... Duci jucările la copchil... Şi pe noi ni baţi, ni rupi coastele ca la câni... Iacă ci facem noi cu jucărelele 'mnitale...

Şi începù să izbească cu piciorul în căruciorul roşu, în paiaţa turtită care scoase sub călcâiu un ţipăt muzical.

Dar jandarmul nici nu tresărì. Privià mai departe, neclintit, peste urechile calului. Apoi se întoarse, târziu:

— Nici nu-mi mai trebuiau... Erà Ionicà bolnav, ziceam să-i fac o bucurie... Acuma mi-o vinit răspuns în drum, la Fântâna-neagră, c'o murit...

Omul cu mantaua albastră tăcù, cu fălcile încleştate. Părea că priveşte ceva nevăzut, acolo în capătul drumului alb, unde se împreunau sârmele

de telegraf. Cei doi nu rostiră nimic. Nici nu-şi ridicară ochii unul dela altul.

Apoi cel scund se învârtì în paie, scotocì undeva la piept, în sumanul zdrenţuit şi scoase tabacherea neagră. O întinse jandarmului:

— Răsuceşti di colea... Aiasta potoleşte năcazu.

Celălalt, omul cel hotărît, care nu înţelegeà să ierte, se plecă peste marginea săniei, lasă să-i cadă bâta alături, în drum, încet, ca un lucru netrebuincios deacuma.

Asfinţitul coborà plumburiu, dintr'un cer fără lumină. Zăpezile se înălbăstreau departe. Toţi trei tăceau.

Numai omul cel scund şi ticălos, pâcâià din ţigară, scuipà alături, şi obrazul lui pământiu părea luminat de o împăcare, pe care nimeni nu i-o văzuse niciodată.

INTOARCEREA EROULUI

LA primărie trebuià s'aştept.

Domnul primar cu şeful de post, avuseseră în Păraie „un caz" de cercetat, şi la întoarcere se abătuseră pe la crâşma lui Hascăl, despre care se spune că a adus săptămâna trecută două vase de vin straşnic, din jos. Lămuririle mi-le dădeà telefonistul, un băieţandru cu fruntea îngustă, plină de bubuliţe roşii, dar de o oficialitate foarte solemnă, în straele de târgoveţ. E drept; se cunoşteà bine că îl cam chinuià gâtul, sugrumat într'un guler de cauciuc prea înalt, fără nici o legătoare deasupra nasturelui aurit. In schimb, reprezentà autoritatea cu o îndestul de gravă demnitate. Se vede însă că vinul lui Hascăl fusese într'adevăr „fain". O jumătate de oră, cetisem *Universul* până la anunţurile mortuare, răsfoisem deciziile ministeriale din „Monitor" şi părintele comunei nu se mai arătà. Afară calul bătea nerăbdător din copite. Pe treptele scării străjerul aţipise în soare. Sub streaşină, o rândunică, cea dintâi; îşi tocmià harnică, cuibul din anul trecut. Iar în geamul murdar, un zarzăr împingeà crengile subţiri, cu mugurii gata să ples-

nească. Soarele primăvăratec mă îndemnà afară şi mă gândeam să-mi amân necazurile pe altă dată, când telefonistul pipăindu-şi butonul dela gât, răsuflă uşurat:

— Iacătă-ii, vin!

Intr'adevăr, domnul primar venià discutând foarte focos, cu jandarmul strâns închingat în mantaua albastră. Inaintea lor, pe marginea şanţului, păşià, păstrând o distanţă respectuoasă, un necunoscut, mărunt, cu vestmintele jumătate ostăşeşti şi cu spinarea încovoiată, sub apăsarea unui uriaş sac cazon.

Domnul primar îşi cerù iertare pentru întârziere. Arătându-mi necunoscutul, îmi explică:

— Am avut de vorbă cu dumnealui.

Şeful de post confirmă, rezemându-şi carabina de peretele afumat:

— S'au îmmulţit indivizii Dom'le! Trebuie să-ţi pierzi câte o jumătate de zi, până le afli rostul.

Individul tăceà resemnat. Invăţase pe semne că orice împotrivire e fără folos. Şi întorcând ochii pe fereastră, începù să privească nepăsător afară, ca şi cum nu erà vorba de dânsul.

Domnul primar îmi făcù cu ochiul.

— Hm! S'a cuminţit acuma! Aşà fac toţi. Se potolesc, când n'au încotrò.

Necunoscutul privià atent afară. Dar fu aşà, ori amăgire, mi-se părù că-i joacă ochii în lacrămi.

Şeful de post trase un scaun, îşi întinse cismele lustruite sub masă, zurnăindu-şi pintenii, şi deschi-

zând o condică, mi-se adresă curtenitor, netezindu-şi mustaţa cu îngrijire răsucită:

— Sfârşiţi Dumneavoastră 'ntâi.....

Cazul „individului" începuse să mă intereseze. I-am spus că aştept. Eram curios să-i aflu vina.

Şi am aflat astfel că Neculae Mocanu, dela Moara Grecilor, din ţinutul Vasluiului, soldat din regimentul 78 de infanterie, căzut prizonier la Turtucaia, după lungi peregrenaţiuni în Bulgaria, Germania, Turcia, Asia-Mică şi Polonia; se trezise într'o bună zi de primăvară, la crâşma lui Hascăl din Poiana Negrei, fără nici o îndreptare „la mână". Povestea erà într'adevăr romantică şi greu de crezut. „Individul" o istorisià încurcându-se în date, confundând ţările şi neştiind să răspundă limpede, la întrebările şirete şi scurte, ale domnului sergent şef de post.

Straiele de pe dânsul erau într'adevăr nemţeşti. Prima parte a istorisirii: tabăra bulgărească cu strămutări de fălci îndurate acolo, păscutul pe marginea drumului, tifosul şi setea nepotolită cu zilele, — toate mai mergeau. Domnul şef de post aflase despre aceasta din gazete. Mai puteau fi adevărate şi câteva din celelalte întâmplări încă. Ofiţerii germani, cari i-au ridicat şi i-au dus până la Constantinopol, apoi în Asia-Mică şi în Caucaz, la săpatul tranşeelor, şi, în sfârşit, în Germania, la minele de cărbuni... Deacì istorisirea începeà însă a devenì de tòt turbure şi fantastică. A trăit o lună în pântecele pământului, la scobit cărbuni, un an, doi?

Neculae Mocanu nu aveà altă mărturie decât straiele jumătate de ostaş, jumătate de miner, de pe dânsul, şi câteva cuvinte nemţeşti: Arbeit, Brot, Aufzug Gewehr, ruckwerts, Schlacht, ce-i reveniau pe buze la întâmplare şi nu întotdeauna la locul lor. Pacea s'a încheiat de mai bine de doi ani. Prizonierii s'au întors de mult acasă. Neculae Mocanu însă ţine morţiş că el şi încă alţi câteva sute, au lucrat în mină până acum două luni şi că, numai în ajunul unei cercetări de ofiţeri străini sau aşà ceva, au fost călătoriţi spre hotarul rusesc şi deacolo lăsaţi liberi să-şi caute de drum. Despre acestea toate „individul" nu puteà aduce nici o dovadă.

De două săptămâni calcă pe pământ românesc, spre casă. Peste două zile ar puteà ajunge. Are acolo o bojdeucă cu o încăpere şi tindă, la marginea satului, zece prăjini de grădină cu gardul încă neisprăvit, dela prins mobilizarea tocmindu-l: o datorie la popă, doi juncani — „trebuie să fie'n putere acù de nu i-o fi vândut muierea" — şi mai trebuie după socotelile lui, să aibă un *copchil*, că la plecare 'i-erà „fomeia" să nască până 'ntr'o lună.

Aceste istorii, vedeţi bine, nu puteau ţine locul documentelor de drum cerute de legile ţării.

Iar Neculae Mocanu nici nu puteà spune de ce plasă ţine Moara Grecilor. Nu puteà explică nici cum a trecut dintr'o ţară în alta, fără nici un document, nici nu puteà deslusi cum de-a fost eliberat tocmai acum, când ceilalţi prizonieri, de un an şi alţii de mai mult, au fost sloboziţi la bordeele lor.

La aceste întrebări ale domnului șef de post, „individul" n'a știut răspunde. A încercat cu lacrămi. S'a întors din nou la povestirea necazurilor îndurate, la foame, la bătăi, la Arbeit și la Schlacht, tânguindu-se că nu-i creștinește să fie oprit din drum, tocmai atunci când se apropie de casă, și tocmai în țara românească, după ce și dușmanii l-au lăsat în plata Domnului. Și-a arătat și rana de sub cămașe, care-i strângeà pielea înăsprită ca urmele unei mușcături de fiară.

Domnul primar și domnul șef de post, au răspuns la aceste tânguiri, cum se cuvenià, dând neîncrezători din cap, și scriind cu zor fețele procesului-verbal. Apoi când toate fură sfârșite, ca mângâiere, Neculae Mocanu fu vestit că va rămâne câteva zile la post, până vine răspunsul dela comună și dela regiment, cu semnalmentele.

Atunci, „de-or fi adevărate cele spuse, o să-i dea îndreptările cuvenite postul de-aici, să nu mai aibă necazuri pe drum. De nu!..." Domnul șef de post făcù un gest aerian, menit să explice elocvent, ce s'ar întâmplà atunci.

Neculae Mocanu, care cinci ani a învățat că împotrivirea nu e totdeauna cuminte, a înclinat resemnat fruntea. Și-a desfăcut sarcina din spate, și așezat pe marginea roasă a băncii de lângă ușe, a început să aștepte.

Afară rândunica ciripià vioaie, își terminase cuibul. Iar zarzărul băteà cu crengile îmmugurite în geamul murdar, cu o chemare discretă,

LÂNGĂ O PIATRĂ VECHE DE HOTAR

IN mijlocul codrilor, orăşelul acesta provizor şi zumzâind de înfrigurată activitate ca o prisacă, fusese o neaşteptată apariţie.

Treizeci de kilometri, şoseaua scobită în piatră păruse că se afundă în ţinuturi neumblate. Valea se îngustase. Crestele împădurite se apropiau de o parte şi de alta; deasupra cerul albastru se strâmtă şi la fiecare cotitură, altă stâncă ameninţă să zăvorească definitiv calea. Şuvoiul îşi sfărâmă apele străvezii şi reci, de lespezi tăiate din ce în ce mai colţurat. Iar rugii murelor cu flori târzii şi albe, atârnau între crăpăturile catifelate de muşchi, din ce în ce mai îndrăzneţ, neatinse de mână omenească. Aerul se rărià odată cu urcuşul, răcoros şi umed. Miros aspru de răşină şi mintă îmi înviorà oboseala. Nu se auzià ţipenie şi nici răsunet de secure în adâncuri. Doar în sihlă, ţipătul pasărilor sălbatice îngânà metalic cu ecoul văgăunelor.

Mă aşteptam să mă ducă drumul la poarta unui schit. Chilia unui pustnic săpată într'un perete vânăt de peşteră, m'ar fi uimit mai puţin decât această

poiană care mi s'a deschis deodată ochilor, populată cu uriaşe hangare de scânduri, cu coşuri de fabrică şi cu şine de fier, cu nenumărate vile albe acăţate până la jumătatea muntelui, şi cu furnicarul acela de lucrători cari alergau după vagonete, răsturnau butucii cu ţapine şi umpleau valea de larmă.

Mai târziu, stăpânul acestor ţinuturi, cu o neascunsă mândrie mă purtă în fabrica cu cele nouă gatere, unde ferestraiele despicau trunchiurile gigante şi drept, cu o precizie de uriaşe jucării mecanice. Mă invită să admir maşinile cu cuţite lucioase, mă conduse la vilele clădite cu tot confortul civilizat, îmi arătă falansterul construit pentru lucrători, înfirmieria cu paturi curate şi dulapuri rânduite cu medicamente; îmi lăudă modernele instalaţii electrice şi explică minţii mele profane, ingenioasele procedee cu care ştiuse captă neistovitul izvor de albă energie a râului.

Uluce şi funiculare suspendate aerian, deasupra râpelor, aduceau butucii până în pragul fabricii; o linie ferată transportă scândurile umede încă, până la cea mai apropiată gară, la patruzeci de kilometri de cealaltă parte a muntelui. Drumul vechiu pe care venisem fusese părăsit. Slujià acum doar câtorva cătune pierdute în poieni. Pretutindeni, o disciplină de cazarmă, mişcà la ordin ca un singur om cele câteva sute de lucrători, aduşi din satele sărace ale Moldovei şi din pădurile Marmaţiei.

De sus, apoi, din balconul locuinţei directoriale, care domină din cel mai înalt plaiu toată valea, mă îndemnase să contemplu priveliştea desfăşurată jos, asemeni unui prea încărcat şi ireal tablou de reclamă industrială. Erà într'adevăr o minunată priveliște. Ca prin lentilele unui benoclu întors, toate aşezările se puteau cuprinde dintr'o ameţitoare ochire. Stivele geometrice de scânduri, maldărele de trunchiuri, vagonetele purtate pe linii întortochiate, locomotivele minuscule care târau butucii cu coaja desghiocată, lucrătorii furnicând după o ordine pe care o bănuiam savantă şi o simţiam calculată în vederea celei mai sgârcite economii de energie.

In mijlocul codrilor, după o zi de rătăcire pe drumuri ce le socotisem pustii, această priveliște mă întorsese cu gândul la acele miraculoase oraşe crescute din pământ în pădurile virgine ale Canadei, ori în coloniile nesecătuite ale Africei, abiă încăpute pe mâinile trusturilor. Tot ce lectura cărţilor de călătorii şi fantezia îmi închipuise acolo, regăsisem acì într'o realizare ingenioasă şi strictă. Şi stăpânul, confortabil cufundat între braţele fotoliului, cu privirea desprinsă dela spectacolul de jos numai atunci când voià să-mi surprindă pe figură un semn de nestăpânită admiraţie, făcù să joace ţifrele, îmi calculă debitul anual, miile de vagoane trimise în Orient, parchetele încă netăiate. pădurile angajate în munţii vecini, milioanele care se vor acumulà cu o fatalitate matematică din care

orice surpriză e exclusă. Imi explică cum războiul îi adusese câteva milioane prin simpla cădere a graniţelor. Mă făcù să înţeleg cum devenise cu putinţă această înfiripare, care trebuià să fie numai sâmburele celor ce vor venì. Vechea instalaţie, creată sărăcăcios şi timid de foştii stăpâni, fusese cumpărată într'un ceas de strâmtorare; pe locul acela adusese maşini noui, clădise din temelii încăperi după alt plan îndrăzneţ şi vast; transportul se simplificase, îndreptat deodată spre arterele din interiorul ţării, ce nu fusese îngăduite celorlalţi. Toate se lămuriau, căpătau vieaţă, se concretizau în fraza acestui inspirat al afacerilor şi nu permiteau nici o îndoială. Câteva locuri, rezervate în consiliul de administraţie atotputernicilor politici dintr'o tabără ori alta, asiguraseră privilegii sub orice guvernare. Când totul va fi cu desăvârşire organizat, va puteà plecà din aceste pustietăţi fără nici o grijă rotiţele angrenajului se vor mişcà şi fără apropiata lui supraveghere.

Aceste lucruri mi-le împărtăşià mulţumit de sine şi fără modestie, în timp ce odată cu negurile înălţate din văi, becurile electrice începură să clipească. Noaptea învăluià muntele, rece şi umedă. Directorul ridicându-se sfârşì:

— A avut, după cum vezi, şi războiul surprize plăcute... pentru cine a ştiut prevedeà...

Acum, urcam împreună o potecă pietroasă, cu puştile subsuoară, în căutarea unei sălbătăciuni. Pădurarul, cu mâinile păroase, ne deschideà dru-

mul între tufişurile înnodate de rugi. Inaintea mea, gazda care-mi făcuse cinstea acestei plimbări, păşià elastic, uşor şi deprins cu pantele repezi.

Ii admiram dela spate mlădierea sveltă a trupului încă tânăr, haina de vânat simplă şi scumpă, puşca cu oţelele încrustate, cismele roşii şi mersul acela agil şi sigur de om pe care nu-l înspăimântă înălţimile. Din când în când se oprià lămurind:

— Acì vom tăià la anul...

— Dincoace deschidem parchet nou...

— La vale aşternem un pod şi tragem o linie...

Ţânţarii bâzâiau mărunt la urechile noastre. Păsări ţâşniau în sboruri fără sgomot. Deasupra codrilor soarele începeà să ardă şi răşina picurà în scoarţa molizilor boabe parfumate. Pe alocuri, de sub ierburi aromate, se prelingeà o aţă transparentă de apă. Buraticii se legănau pe frunze lucioase de leregă. Pădurea ne înghiţià în adâncuri, şi gândeam că se întinde astfel revărsată de pe un creştet de munte pe altul, nesfârşită şi bogată, sute şi sute de poşte cât ţine spinarea Carpaţilor.

Cu răsuflarea tăiată de oboseală, suiam acum tăcuţi, căutând cu piciorul pietrele sigure. Spre vârf pădurea se rărià. Intre brazi se deslusiau luminişuri.

Tovarăşul se întoarse explicându-mi:

— Pe celălalt *versant* e parchetul tăiat, dăm la aer...

In creasta muntelui ne-am oprit. Văile se despicau la picioarele noastre cu fâneţele poenilor ne-

cosite cu şerpuirea albă a şoselei, cu linia îngustă aruncată peste poduri de lemn deasupra şuvoaielor verzi de apă. Un tren fluieră aprig şi cotì după stânci.

Jos, două ape se împreunau, sonore şi sgomotoase, între blocuri vinete de granit.

— Cea de colo, *Apa roşie*, ăst'lalt *Uzul*.

Apoi arătându-mi cu degetele înmănuşate, scobiturile ce încingeau muntele din faţă:

— Ce vezi acolo, sunt urmele tranşeelor...

Da. Uitasem. Şi acì s'au pândit oameni să se omoare. Tainica tăcere de acum, fusese şi acì ruptă de focul puştilor de prăbuşirea obuzelor, de exploziile de mine de sguduirea proiectilelor de schijă. Prin râpe, patrule au coborît nu pentru vânatul fiarelor, ci al altor oameni, aduşi din cine ştie ce colţ de continent într'acest decor apropiat de cer, pentru a-şi trimite unul altuia plumbi ucigaşi.

Astăzi mi-se părea acestea imposibile. Cerul de cleştar erà atât de limpede, pădurile atât de tăcute, munţii atât de solemni şi singurateci, apele poticnite în stânci, atât de nevinovate: în măreţia aceasta atâta tihnă neturburată de amintirea nici unei mustrări, încât îmi fu cu neputinţă să-mi închipui pe şoseaua din vale scârţâind chesoane, de după stânci sfărâmându-se cu detunături obuze, în şanţuri târîndu-se la pândă oameni cu gânduri ucigaşe.

Şi pentru ce, Doamne pentru ce ?

Ne mișcarăm fără să rostim un cuvânt. Poteca se prăvălià de cealaltă parte a muntelui, repede, între tufișuri de smeură trecută și între arbuști cu crengile răsucite de vânturi. O ciută trecù ca o vedenie răcoroasă și sprintenă peste pietrele Uzului, înainte de a aveà când apucà puștile...

La jumătatea drumului ne-am oprit lângă piatra vechiului hotar. Sub un stufiș de sorb, cu strugurii roșii de mărgean, erà un biet capăt de stâncă rotunjită de ploi și de acum de prisos. Alături o cruce de răsboiu, înclinată de vânturi, la căpătâiul unui mort necunoscut. Atât. Și cerul neclintit și misterios atât de aproape de noi.

Voiam să întreb ceva, pentru a-mi risipì emoția stupidă.

Dar tovarășul meu își rezemă arma de cruce, îi întoarse spatele, îmi întinse port-țigaretul de marochin cu țigări parfumate, și arătându-mi în fund un munte uriaș, cu creștetul păduros înălțat deasupra tuturor celorlalți îmi destăinuì:

— Acum tratăm pentru ăsta... Dacă reușim, sunt acolo câteva milioane!

Am înclinat capul spre pământ. Intre pietrele calde se înșiruià o oștire răsboinică de furnici roșii. Tovarășul meu apropiindu-se să-mi întindă flacăra brichetei, strivì sub talpa cismei câteva și rupse o clipă firul armatei pitice.

Și n'am mai întrebat atunci; pentru ce, Doamne, pentru ce!...

PE ARIEȘ ÎN SUS

O săptămână, răspunzând la chemarea unui prieten, am colindat munții Apuseni pe valea Arieșului.

Eram dornic să cunosc acele tărâmuri. Țara Moților îmi păruse întotdeauna un ținut de legende. Știam pitulată undeva, acolo, sub umărul unui munte, casa lui Iancu. Strănepoții tribunilor aveau să-mi povestească înflorit, întâmplări minunate. Toată literatura romantică a adolescenței, îmi răscolise reminiscențe turburi. Iată de ce am plecat cu oarecare grabă — și de ce n'aș mărturisi-o? — și cu o tinerească emoție.

Intre munții cu granitul sur, Arieșul, șoseaua și linia îngustă a trenului șerpuesc împletindu-se cu poduri de piatră. Apele umflate de ploi izbesc lespezile cu vuet de cascadă. Un tren minuscul coboară ca o jucărie și țipătul mașinii în aerul limpede al codrilor răsună proaspăt din văgăună în văgăună.

Cuibărite între stânci, casele cu acoperișul țuguiat de fân, fumegă în asfințit. O talangă de turmă, tânguie în poieni, cristalin. Și deasupra, în albastrul

de mătase al cerului sprijinit pe culmi, şoimii rotesc calm, cu aripile nemişcate.

Intr'un asemenea sat, cățărat la poalele unei păduri de fagi, am poposit către seară. Prietenul meu mi-a deschis cămara pentru oaspeți aleşi. Intâia oară călcam în ținuturile, despre care atâtea nopți, în anii cei grei, îmi povestise cu ochii umezi şi dornici... Pe atunci nu mai nădăjduia să-şi revadă cătunul. Fugit peste graniță, îl pândeau legile kezarocrăieşti, aspre şi neiertătoare cu valahii.

In cerdacul cu perdeaua de viță sălbatecă, încălziți de câteva pahare cu vin generos, ne-am amintit de acele timpuri. Cernute de ani, întâmplările cele mai dureroase apăreau învăluite într'o ceață prietenoasă. Dejunurile sărace pe un colț de masă cu un sfert de pâine şi câteva fărămituri de brânză, în frig, în odaia noastră cu geamurile sgâlțâite de viscol, ni-se păreau acum ospețe dumnezeeşti.

Ne-am amintit şi de cărțile cetite noaptea, la flacăra murdară a lumânării, ghemuiți sub plapomă, cu mâna care întorceă foile, înghețată. Şi de vecina noastră ne-am amintit, de eleva la conservator, care până târziu îşi declamă dincolo de perete, rolurile: pentru a cărei ochiade ne-am certat de atâtea ori, şi care ne-a împăcat atunci când am zărit-o îmbrăcată în blănuri scumpe, răsturnată într'un automobil la Şosea, în tovărăşia unui bătrân cu mustățile cănite... Aceasta ni-le aminteam; iar seara coborà din creştetul munților umbre albastre.

Arieşul îşi sbăteà apele în vale. Mesteacănul dela poartă îşi răsucià frunzele argintii la răsufletul vântului.

Dar prietenul meu alunecă, povestind, la mărturisiri. Intoarcerea nu i-a dat decât o bucurie înjumătăţită.

Văzut de aproape, satul lui nu erà decât ceeace sunt toate. Câteva case de oameni nevoiaşi, legaţi de necazuri mărunte, storşi de micii tirani rurali: popă, învăţător, primar, jandarm, făceau cu toţii politică în lege. Oamenii hărţuiţi dela unul la altul, nedumeriţi nu pricepeau decât că s'au mutat stăpânii dela Pesta la Bucureşti. Prea mare deosebire n'aveau de unde descoperì.

Se tânguià prietenul meu, şi în umbrele înnoptării din ce în ce mai negre, un surâs silnic îi chinuià buzele...

Intr'a doua dimineaţă coboram un pripor printre fagi. Roua picurase, pe frunze, boabe străvezii.

De sub feregile jilave, buratecii făceau a ploaie. O fetişcană cu marama albă culegeà mure târzii, din rugii înfloriţi a doua oară. Am întrebat-o pe unde coboară poteca mai deadreptul. Ridicându-şi ochii lucioşi ca păcura, îmi râse:

— Că toate drumurile mi-s driepte, numai să ştii mere...

— Şi numai să nu 'ntâlnesc în cale dimoni cu ochii ca păcura! încercai să glumesc.

Fetişcana mă privì ţintă, îşi clătinà coadele pe umeri şi întorcându-mi spatele, îşi văzù de mure, mânioasă.

Nu mă lăsai bătut.

— Frumoase mure, zic. Nu mi-i da una de-o poftă?

— Frumoase, că li-a făcut Domnul. De dat? Ai mâini... Culege-ţi, pădurea-i împărătească...

Hotărît, nu erà chip să-i mai smulg un surâs. M'am întors la ultimul mijloc, atotputernic cu femeile.

— Frumoasă maramă!

— Frumoasă mi-i, că de mânile miele mi-i lucrată.

— Şi frumos o ştii purtà...

— Că n'oi purtà-o pentru Dumneata!

— Se vede...

— Bine că vezi! Ziceai că meri după mure.

— Păi mi-ai tăiat pofta, încercai s'o înduioşez.

— Las' că vouă vă triece 'ndată!

— Cui, „vouă"?

— Vouă, din regat.

— Apoi eu sunt din Abrud. Nici n'am văzut „regatul", vrui s'o încerc.

Mă fulgeră cu ochii întunecoşi şi ridicându-şi mâinile albe spre cer, se mirà:

— Bine ştiţi voi minţi! Cum vă mai rabdă pământul?

Hotărît! mi-am zis, am dat peste cea mai îndrăcită femeie de pe Valea Arieşului. Mi-am luat ziua

bună supărat. M'a lăsat să mă depărtez câțiva pași și când să cotesc cărarea, îmi strigă:

— Și dumneata te-aliegi dieputat?

M'am întors cu toată indignarea de simplu și etern alegător.

— Deputat? De unde-o scoseşi şi p'asta?

— Altcum, ce cați pe la noi?

— Să văd locurile. Munții. Să te văd culegând mure. Să nu-mi răspunzi la ziua bună...

— No, că aieste-s poveşti. Dela voi n'au venit decât domni cari au spus că dau pământ, că schimbă creițarii, că mută luna pe cer, numa să-i aleagă dieputați. Anvară o lună n'au mai sistat. Şi acuma cine drac îi mai vede?

Astfel, în munții Apuseni, am fost și eu întâia oară, inocentă victimă a palavrelor electorale.

* * *

O săptămână am bătut munții, satele. Biserici ascunse în văgăuni, poieni cu otava fină și cu turmele vitelor, care rumegă molcom, ridicând ochi indiferenți și umezi, la pasul trecătorilor. Am legat vorbă cu munteni leiți ca ai noştri din munții Sucevei ori Neamțului. Doar mai închiși și mai străini de cele ce se petrec dincolo de Cheia Turzii, de unde începe pentru dânșii altă lume. Despre țară, legi, Bucureşti, n'au pătruns acì decât lucruri vagi, aproape ca din alt continent.

Mi-au spus câteva necazuri: n'au pășuni îndestule, prea multe amenzi, ar dorì să aibă îngădu-

eală să fabrice ţuică, după cum spun cătanele că e voie în ţară. N'au porumb. Popa şi primarele se ceartă în fiecare zi, fac „politică", oamenii stau flămânzi, pretorele nu coboară decât odată la trei luni, dă ordine să-i adune gâşte sau vine cu domnii la vânat.

Mă rog, ca la noi, însfârşit.

Iar prietenul meu, care ani de zile îmi zugrăvise aceste tărâmuri în colori de basme, ascultă posomorît, sfărâmând între degete frunzele smulse dintr'o creangă. Nu mai îndrăzni să ridice ochii în sus, spre culmile împădurite, peste care soarele tomnatec plimbă lumina palidă, ca o sfielnică desmierdare.

TRIPTIC BASARABEAN

DELA Saharna, drumul urcă drept şi pietros printre vii. Schitul pitit după prunii livezilor şi chiliile săpate în stâncă, au rămas în urmă, străjuite de un câine flocos, ce ne lătră încă departe, neobosit şi duşman.

Răsucit pe speteaza căruţei, nu-mi puteam smulge ochii dela priveliştea din vale. Apele vinete. ale Nistrului se întunecau în asfinţit. Pe celălalt ţărm, în Ucraina, un cal păşteà tihnit în tufişul de sălcii, şi lucrul mi se păreà anormal şi straniu, într'un ţinut unde ziarele mă învăţaseră că e numai haos, sânge şi foc.

In vârf, moş, Axinte oprì caii mărunţi să răsufle. Soarele se stinse deodată, înghiţit de nori. O adiere de vânt răsuflă neliniştită. Iar noaptea coborî repede, a ploaie.

— Are să ne ude o lecuţă pân'acasă. Noroc de burcă!...

„Burca" erà mantaua moşneagului, şi mi-o spuneà, să se răzbune astfel de îndărătnicia cu care la

amiază, înșelat de arșița soarelui, m'am împotrivit să arunc în căruță, altă haină, decât mantaua de doc. I-am lăsat deci, satisfacția acestei ușoare răzbunări. Știam bine că la cele dintâi picături are să mi-o pună pe a lui singur pe umeri, mulțumit să se adăpostească, după obiceiul cărăușesc, cu gluga unui sac. Și ca să-l îmbun, i-am întins o țigară de-a noastră, cu vârful aurit.

O luă lacom, fluierând minunat printre dinți.

— Hm! ia bun lucru. La voi toate bunătățile, și la noi, dincoa de Prut, *mninica*...

L'am mustrat, cum se cuvine, pentru acest „dincoace". I-am arătat că nu mai există „dincoace" și „dincolo", că suntem una, cu legi, drepturi și îndatoriri la fel. Pe când șfichiuia caii, tăcut, la drum, i-am zugrăvit basarabeanului meu apropiata perspectivă a unui rai pământesc și național român, care va luă ființă zămislit curând, acolo la sfatul înțelepților din Capitală. Iar când târziu am încheiat, convins că l-am câștigat cu basmele mele — căci basme erau — s'a întors arătându-mi cu biciușca orizontul întunecat, spre Prut, de unde fulgere luminoase se apropiau, odată cu furtuna:

— Aieste's horbe! Di dincolo, voi ni-ți trimite, ca și pân'amù, nacealnici. Câ-ți hi având pre mulți să vedi...

Atât. Și nu știu, de întunerec ori de grija ploii, fața i s'a împietrit deodată, posomorîtă și dușmănoasă...

II

In ceardacul umbrit de viţa sălbatecă acăţată pe sfori, gazda mea făceà toate onorurile ceaiului de dimineaţă. Pe masa cu faţa albă ca zăpada, izvorîseră ca din pământ toate bunătăţile. Farfurii rotunde şi ovale, pahare mari şi mici; brânză, peşte, friptură, jambon, compot, şi un vin, şi un rachiu de drojdie! Iar în mijloc, sfârâià samovarul uriaş, ca un motor sub presiune. E renumită doar ospitalitatea basarabeană...

Domnişoara Ania mă ameţise cu întrebările: — Cum e la Bucureşti? Au fost frumoase alergările? Ce fel de teatre sunt? Avem scriitori ca Artzibaşef, Cuprin, Cristowski Bunin, Cehov?...

Şi mai ia o felie de jambon, şi puţin unt, şi un păhăruţ de vin, şi fructe... Straşnic ceai! Deaproape două ceasuri tot „gustam" de ici şi de colo. Incepusem . a vedeà lumea în trandafiriu şi buzele cărnoase ale domnişoarei Ania, şi albul de porţelan al dinţilor, şi ochii cu priviri, pe rând: provocătoare, naive ori viclene, mă sfredeleau ca o arsură. Apoi când mă socotì îndestul de aprins, sburâ de lângă mine, în casă, de unde izbucniră acordurile unui clavir.

Andrei Simionovici împinse până la mine o cutie de ţigări, şi mă îndemnă să deşert încă un pahar de vin, ultimul. Fusese tot timpul tăcut, îl rodeà un cuvânt, pe care i-l ghiceam fluturând pe buze.

I-am deschis dar calea, invidiindu-i tihna în care trăeşte, belşugul fără seamăn, gospodăria scăpată ca prin minune de prădăciunile „slobodnei".

— Ce rai, ce mai frumuseţe! sfârşii, îndreptând mâna spre iazul care lucià printre pomi, în fundul livezii.

— Rai? Nu! îmi răspunse Andrei Simionovici. Raiul i-aici în suflet; şi în sufletul nostru-i întunerec ca moartea. Sunt Moldovan, şi iată că după doi ani, n'am mulţămire dela Moldova. Stăpânirea voastră-i ca şi-a Muscalilor. Noi am dus pe tărâmurile aieste, departe de târguri şi fără drumuri, o vieaţă tihnită ca la începutul lumii. Dacă ne plătiam dările, nu ne turbură nimeni. Trăiam şi muriam în pace. Ne lăsau toţi în plata domnului.... De când aţi venit, i-o frământare, şi-o nemulţămire, şi necazuri, par'că se fierbe lumea dela început.

Andrei Simionovici tăcù mâhnit. Domnişoara Anie se furişase lângă mine şi iarăş ascultà, cu buzele strânse, cu bărbia prinsă în pumn. O rază de soare răzbì prin desişul de frunze, jucă pe cristalul paharelor, şi toţi o urmăream muţi, cu gândurile în altă parte, înstrăinaţi deodată.

Vântul trecù printre noi, ca o presimţire.

III

Prin geamul deschis, zorile se desluşiau albastre. Vasca dădù perdelele în lături. Cu degetul la buze, ne făcù semn să tăcem. Ciripeau rândunelele... Un

val de aer, năvălì umed de rouă, înviorat, măturând fumul înăcrit al ţigărilor.

Peste o oră plecam.

Şi după prietenii aceştia de câteva zile, ai întâmplării, aveam o părere de rău, pe care de mult n'am mai cunoscut-o.

Plecam. Două luni colindasem ţinuturile Basarabiei, sdruncinat în căruţe primitive, purtat în trenuri leneşe, dus în trăsuri cu cai sprinteni. Am rătăcit fără ţel, cercetând oameni şi locuri. Nicăiri, nici în Ardealul cu nesfârşite păduri de basme, nici în Bucovina cea cu dealurile ei împodobite ca o grădină, n'am întâlnit mai chinuite şi mai adânci suflete, ca în ţinuturile acestei Californii sălbatece încă. De nicăiri nu m'am despărţit cu o smulgere mai dureroasă. Căutam un cuvânt duios de plecare, pentru aceşti oameni, care, ciudat, ca si cum nu mi-ar fi fraţi, mi-au vorbit o noapte întreagă despre toate, numai despre slujbe şi lefuri, nu...

Vasca se'ntoarse dela fereastră, suflă în lampă. In lumina albăstrie a dimineţii, figurile noastre aveau o înfăţişare lividă, de conspiratori.

— Ca în mansarda noastră din Alexandrowskaia, la Moscova! îmi rostì cineva gândul.

De ce n'am găsit atunci cuvântul de despărţire? De ce acum, după ani, când răsfoesc aceste file îngălbenite, creşte în mine o mustrare, ca în visurile cele rele, când ţintuit priveşti cum se înnecă un frate, şi mâna nu i-o poţi întinde?

VERA ARCADIEVNA

Şi în noaptea asta am auzit plângând cocorii... Iar astăzi dimineaţă mi-am găsit grădina argintată de brumă. Pe o floare veştedă de toamnă un fluture albastru sgribulià cu aripile lipite, îngheţat. Cea dintâi suflare a dimineţii l-a desprins fără viaţă. Octomvrie a cernut neguri în văi. Pădurea fumurie şi-a împrăştiat frunzele în câteva nopţi.

De ce m'am trezit pe buze cu un nume uitat de mult? Vera Arcadievna, Vera Arcadievna!..

Ca şi acum plecau cocorii, bruma pudra flori ofilite, fluturii târzii îşi sbăteau aripi muribunde. In oraşul tinereţei noastre, apăruse atunci pe culuoarele facultăţii, unde ne-am ros şi noi odinioară coatele, o străină ciudată. Fugită din ţara cu stepe bătute de crivăţ, cu închisori de piatră şi cu mansarde unde studenţi nebuni urziau complotur şi asasinate; — rusoaica aceea cu părul roşu, cu ochii albaştri şi nevinovaţi de copil, ne turburase pe toţi, cari răsfoiserm fugar cărţile lui Kropotchin, Bacunin ori Jean Grave. Aduceà cu dânsa sufletul neastâmpărat al imperiului cu spânzurători; şi

în câteva săptămâni, o duzină de români blazați și ironici au fost convertiți sumar. Nu mai vorbiau decât de revoluția socială, de moartea burgheziei, de apropiata justiție a proletariatului... In camerile sărăciei noastre volumele lui Samain și Heredia se prăfuiau. Alte cărți noui, cu coperta însângerată, le luaseră locul... In cafenele, complicatele desbateri estetice nu mai entuziasmau decât câțiva tineri cu părul hirsut. Glasurile profeților cari prevestiau ruina societății, izbucniau detunătoare, dominând șoaptele consumatorilor pașnici...

Vera Arcadievna, ce minune făcuseși cu sufletele noastre de timpuriu înghețate!

Dar într'o dimineață de toamnă, când rătăceam amândoi în grădina cu frunzele scuturate, desgropând cărțile nu știu cărui proscris al Rusiei, Vera Arcadievna se oprì obosită. Pe o bancă de sub teiul desfrunzit, își ghemuì trupul înfrigurat și sfărâmând cu degetele fine ciucurii unei crizanteme care se risipì, îmi destăinuì alte dureri. Erà singură. Desamăgită. Prea depărtată de tovarășii cari rămâneau la „datorie". In noi nu găsise decât prieteni vremelnici și superficiali. Ne entuziasmam prea repede. Ne ameția numai mirajul cuvintelor. Avem alte suflete: străine, ușuratece, goale, egoiste.

Vera Arcadievna își aduse aminte că e femeie, și singură. Plânse. Vântul înfioră pe alee frunzele uscate. In deal. la cazarmă o goarnă sună metalic.

De ce i-am încleştat atunci degetele subţiri în mâna mea, unde se sbăteau fricoase şi neliniştite ca aripile unei pasări prizoniere?

. . . . . .

Odată cu cei dintâi fulgi, Vera Arcadievna a plecat spre Şviţera, unde o chemau alţi prieteni, mai puţin uşurateci. Erà o dimineaţă înfrigurată când am întovărăşit-o singur la gară. Pe peronul ud, vântul şuerà pustiu, rostogolind foi de hârtie. Uşile trântite detunau în încăperile goale. Câţiva călători sgribuliţi... Ce singur şi trist m'am întors pe străzile glodoase, strângând în neştire în mână, floarea albă pe care am uitat să i-o prind la pieptul ei mic!

Entuziasmul nostru revoluţionar s'a potolit apoi curând. Ne-am regăsit cărţile dragi de odinioară. Tomurile cu coperta roşie au rătăcit în fundul rafturilor, şi-au răsucit foile necercetate. Intr'o bună zi au luat drumul anticăriilor. Amintirea călătoarei s'a şters... Intr'această dimineaţă cu brumă, cu flori veştede şi cu frunze risipite de vânt, din ce adâncuri adormite, regretul târziu m'a chinuit o clipă?

Şi de ce numele ei, acum când paradisul Verei Arcadievna s'a împlinit; de ce îmi aminteşte brutal, fecioria copilelor sfâşiată de dorinţa beată a unui soldat leton?

STEJARUL DE PE CULME

PE creasta rotundă a dealului, un stejar singuratec sprijină bolta cerului ca o colonadă. E bătrân; poate supraviețuitorul unei păduri ce de mult nu mai este. E obosit, căci în fiecare primăvară, mugurii plesnesc din ce în ce mai târziu, și, din ce în ce mai de vreme, toamna-i ruginește frunzele. Iar vântul, în fiecare an îi frânge crengi uscate, din ce în ce mai multe...

Până la stejarul acesta întunecat, unde copil, credeam că se reazimă cerul ca o cupolă de sticlă, îmi plimb uneori seara, singurătatea. Poteca suie printre ogoare ghiftuite de ploi. Un răsuflet de vânt se strecoară umed, tremură frunza porumbului cu un fâșiit sonor, risipește mireasma fânaţului cosit departe, în vale. Și soarele coboară într'o tăcere care neliniștește gâzele.

Acolo sus, învăţ a uită. Căci amintirea ucigătoarei voastre inutilităţi, din care am gustat și eu cândva, mă devoră uneori... Amăgirea voastră mă rechiamă încă. Iar singurătatea mă înfioară ca moartea.

Stejarul cu trunchiul torturat de furtuni, mă primește atunci sub frunzișul lui ca într'un adăpost

familiar. El mă întoarce cu ani în urmă, când lumea sfârșià la dunga vânătă a pădurii; când nu gustasem încă din băutura amară a himerelor voastre. Intinerit, simt alt sânge, mai vioiu, pulsându-mi în artere. Un optimism timid și neîndemânatec. încolțește iar de sub cenușa trecutului.

Și atunci îmi apăreți deodată atât de departe și atât de neînsemnați, și svârcolirile voastre atât de zădarnice! Cu ochii cuprind toată valea desfășurată la picioarele mele ca un covor policrom, fertil ca un ținut binecuvântat. Apele Moldovei își sting lucirile învăluite în neguri. Copacii înalță departe umbre romantice, ca în peisagiile divinului Corot...

Ce tihnă și ce măreție acì, în ceasul acesta când la voi, acolo, se aprind luminile vitrinilor, gem cafenelele, se'nșiruie procesiunea echipagiilor, se revarsă trecători prea mulți pentru trotoarele neîncăpătoare, și când larma mulțimii e tăiată de strigătele vânzătorilor de ziare, ce vă aruncă ultima ediție cu proaspetele știri de senzație.

Socotiți voi acolo, că înțelegeți, deslegați și cârmuiți mersul vremurilor. Credeți că în mâna voastră e cuțitul și pâinea. Că în babilonica voastră Capitală se hotărește soarta milioanelor de oameni, cari, tăcuți în acest ceas, ignorându-vă cu nepăsare, merg la odihnă. Credeți că fără voi, dacă o ploaie de sulf și de foc v'ar mistui cu cafenele, cu cabaretele, cu Camera și cu Ministerele voastre cu tot, ca odinioară biblica Sodomă; credeți, că

toată viața acestei țări s'ar opri brusc, paralizată. Și această amăgire, vă susține cu fragile cârji sufletele voastre fără alt reazim.

Iată însă că holdele își leagănă spicul superb, pomii rodesc și florile fânețelor îmbălsămează darnic văzduhul: departe de voi și fără voi. Iată că acì, și pretutindeni, în cel mai îndepărtat cătun, într'această înserare, atâtea și atâtea milioane de oameni își încheie ziua cu o împăcare sufletească, primitivă recunosc, naivă recunosc, mărginită poate, recunosc; dar pe care vă compătimesc că nu veți bănui-o niciodată. Cu ce mulțumire vă aruncați voi obosiți, în așternutul unde vă așteaptă o noapte cu visuri rele, ce vă prelungește și prin somn svârcolirea de fiecare zi? Cu ce surâs de mulțumire și încredere, veți începe ziua, mâine dimineață, înainte de a vă lăsà înghițiți de frământarea stearpă a Capitalei voastre?...

Stejar bătrân, ce cuminte înțelepciune învăț sub bolta frunzișului tău încrestat! Ce lecuit de rătăciri pășesc îndărăt, spre căsuța cu mușcate roșii la fereastră, la cuibul cenușiu sub streașina unde doarme perechea mea de rândunele, la câinele ce mă așteaptă în poartă răbdător și cu ochii iubitori, ca nici un prieten alt.

Și cu cătă tihnă voiu deschide diseară cartea lui Carlyle, la pagina celor două mari tăceri: a stelelor tăcute, de deasupra noastră, mormintelor tăcute ce așteaptă dedesubt...

DE ACELAŞ AUTOR:

Drumul cu plopi.
Omul din vis (Gravuri în lemn de Horaţiu Dimitriu).
Carnet de vară (Desene de Demian).
Omul care şi-a găsit umbra.
Intunecare (Roman. Ediţia II).
Cartea I. Acolo şezum şi plânsem.
Cartea II. Intoarcerea unde au fost jurămintele.
Simfonia fantastică (Roman).
Scrisorile unui răzeş. Ed. II (Premiată de Academia Română şi de S. S. R. cu marele premiu de proză I. Al. Brătescu-Voineşti).

Traducere:

Neamul Ciuraevilor, după George Grebenşcicov.

Sub tipar:

La Paradis general (Roman).
Calea Victoriei (Roman).

Traduceri în limba germană:

Die schwarze Spinne, trad. de *Alfred Klug.*

Traduceri în limba italiană:

L'Uomo del Sogno (novelle), traducere şi prefaţă de *Giacchino Miloia.*
La Sinfonia Fantastica (romanzo), traducere de *A. Silvestri-Giorgi* şi prefaţă de *Augusto Garsia.*

EDITURA LIBRĂRIEI **SOCEC & Co.**, S. A.

OPERE COMPLECTE
DE
DELAVRANCEA

AU APĂRUT:

APUS DE SOARE
Dramă istorică

INTRE VIS ŞI VIAŢĂ
Nuvele

VIFORUL
Dramă istorică

PATRIA ŞI PATRIOTISMUL

HAGI-TUDOSE
Tipuri şi Moravuri

VOR APĂREA:

LUCEAFĂRUL
TRUBADURUL
IRINEL
LINIŞTE
STĂPÂNEA ODATĂ
STUDII ŞI PORTRETE LITERARE
DISCURSURI POLITICE

Lei 60.—